

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KOLEKTİF BİZ DUYGUSU BAĞLAMINDA KLASİK ULUS VE
ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI:
KANADA-OUEBEC ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ÖZGÜR

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Köksal ŞAHİN

ARALIK – 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KOLEKTİF BİZ DUYGUSU BAĞLAMINDA KLASİK ULUS VE
ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI:
KANADA-QUEBEC ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ÖZGÜR

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler**

**“Bu tez sınavı 21/12/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Köksal ŞAHİN	Başarılı
Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI	Başarılı
Doç. Dr. Ferruh Tuzcuoğlu	Başarılı

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Esra ÖZGÜR
Öğrenci Numarası	:	1260Y03001
Enstitü Anabilim Dalı	:	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı	:	Siyaset ve Sosyal Bilimler
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Kolektif Biz Duygusu Bağlamında Klasik Ulus ve Çokkültürlülük Modellerinin Karşılaştırılması: Kanada-Quebec Örneği
Benzerlik Oranı	:	%3
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
		18/11/2020
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
		/...../20..... İmza
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Köksal ŞAHİN Tarih: 18/11/2020 İmza		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:		Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda ve hayatımın her noktasında hep desteklerini hissettiğim canım annem ve babam iyi ki benim ailemizsiniz. Hakkınızın ve emeğinizin kelimelerle tarifi yok, her şey için çok teşekkür ederim. Çalışmamın tüm aşamalarında yardımını hiç esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan sayın hocam Doç. Dr. Köksal ŞAHİN'e sabrından ve emeğinden dolayı şükranlarımı sunarım. Son olarak her zaman yanımda olan, desteğini hiç eksik etmeyen ve bu tezin tamamlanmasında rehberim olan sevgili eşime sonsuz teşekkür ederim. Sanırım senin motivasyonun olmasaydı bu satırları yazamazdım. Elbette tez yazım sürecinde küçücük ağzındaki kocaman gülümsemesi ile bana hep enerji veren canım oğlum, hayat sana hep güzellikler getirsin.

Esra ÖZGÜR
21.12.2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KLASİK ULUS MODELİNDE “BİZ” DUYGUSUNUN İNŞASI	9
1.1. Toplumsal Kimlik Kavramı ve “Biz” Duygusu	11
1.2. Geleneksel Dönemde “Biz” Duygusunun Unsurları	12
1.3. Klasik Ulus Modelinde “Biz” Duygusu ve Unsurları	13
1.3.1. Ortak Dilin Kullanımı	18
1.3.2. Ortak Yurt ve “Vatan” Kavramı	20
1.3.3. Ortak Tarih Anlatımı	22
1.3.4. Ortak Kültürel Değerler	25
1.3.5. Ortak Dini İnanışlar	26
BÖLÜM 2: ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK MODELİNDE “BİZ” DUYGUSUNUN İNŞASI	29
2.1. Çokkültürlülüğün Kavramsal ve Tarihsel Arka Planı	30
2.2. Çokkültürlülüğün Siyasal Boyutu	35
2.3. Çokkültürlü Toplumlarda “Biz” Duygusu ve Unsurları	38
2.3.1. Çoğulculuk	41
2.3.2. Farklılıkların Tanınması	43
2.3.3. Özerklik	44
2.4. Klasik Ulus Modelindeki “Biz” Duygusu Unsurlarının Çokkültürlülük Politikaları Açısından Karşılaştırılması	46

2.5. Çokkültürlülük Politikalarına Dair Eleştirel Yaklaşımlar	52
---	----

BÖLÜM 3: KANADA-QUEBEC’TE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK: “BİZ” DUYGUSUNUN YENİDEN İNŞASINDA DÖNÜŞÜMÜN SINIRLARI

3.1. Quebec’te Çokkültürlülüğün (Kısa) Tarihi	54
---	----

3.2. Yapısal Dinamikler ve Quebec’lilerin Kimlik Talepleri	58
--	----

3.3. Quebec’te Çokkültürlülük Politikalarının Radikal Değişimi	61
--	----

3.4. Klasik Ulus Modeli Bağlamında Quebec ve “Biz” Duygusu Unsurları	63
--	----

3.4.1. Ortak Dilin Kullanımı	64
------------------------------	----

3.4.2. Ortak Yurt ve “Vatan” Kavramı	68
--------------------------------------	----

3.4.3. Ortak Tarih Anlatımı	71
-----------------------------	----

3.4.4. Ortak Kültürel Değerler	74
--------------------------------	----

3.4.5. Ortak Dini İnançlar	76
----------------------------	----

3.5. Çokkültürlü Model Bağlamında Quebec ve “Biz” Duygusu	79
---	----

3.5.1. Çoğulculuk	80
-------------------	----

3.5.2. Farklılıkların Tanınması	81
---------------------------------	----

3.5.3. Özerklik	82
-----------------	----

SONUÇ	83
--------------	-----------

KAYNAKÇA	87
-----------------	-----------

ÖZGEÇMİŞ	95
-----------------	-----------

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BNA	: British North America Act

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	x	Doktora	
Tezin Başlığı: Kolektif Biz Duygusu Bağlamında Klasik Ulus ve Çokkültürlülük Modellerinin Karşılaştırılması: Kanada-Quebec Örneği			
Tezin Yazarı: Esra ÖZGÜR		Danışman: Doç. Dr. Köksal ŞAHİN	
Kabul Tarihi: 21.12.2020		Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 95 (tez)	
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi		Bilim Dalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler	
Bu çalışmanın amacı, klasik ulus modelinin “biz” duygusunu oluşturma unsurları ile çokkültürlülük modelinde “biz” duygusu meydana getiren unsurları karşılaştırarak bir mukayese yapmaktır. Somutlaştırma adına örnek olay olarak Kanada-Quebec’de yaşanan süreç ele alınmıştır. Kanada örneğini anlamlı kılan ise Kanada’nın her iki modeli de deneyimlemiş olmasıdır. Kanada-Quebec’i kendi içinde kıyaslamaya imkân tanıyan kritik dönüşüm 1960’lı yıllarda başlamıştır. Bu döneme kadar klasik ulus modeliyle şekillenen Kanada, bu dönemden itibaren çokkültürlü modeli uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda çalışma temel olarak 1960’lı yıllar öncesini ve sonrasını karşılaştırmalı olarak analiz ederek kolektif “biz” duygusunun geçirdiği dönüşümü inceleyecektir. Çalışma ayrıca postmodernizm ile birlikte ulus devlet modeline alternatif olarak gündeme gelen çokkültürlülük modelinde “biz” duygusunu inşa eden faktörlere ve onun “biz”in inşasındaki rolüne odaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada literatür taraması ve karşılaştırma yöntemi kullanılarak “klasik ulus modelinde “biz” duygusunun unsurlarının neler olduğu”, “çokkültürlülük modelinde “biz” duygusunun hangi unsurlar üzerinden inşa edildiği” ve “çokkültürlü modeli benimseyen ilk ülke olan Kanada’da uygulanan politikaların toplum içinde “biz” duygusunu sağlanıp sağlanmadığı” gibi araştırma sorularına cevap aranmaktadır. Çalışma kapsamında, teorik olarak klasik ulus modelinde toplum içindeki “ortaklıklar” üzerinden “biz” duygusunu inşa edildiği, çokkültürlülük modelinde ise klasik ulus modeli eleştirilerek “farklılıklar” üzerinden “biz” duygusunun oluşturulduğu şeklinde bir ana sonuçtan bahsedilebilir. 1990’lı yıllara kadar “biz” duygusunun oluşturulmasında yeni bir model olarak popülerliğini koruyan çokkültürlülüğün, 1990’lı yıllarla birlikte artan milliyetçi akımın etkisiyle klasik ulus modelinin yeniden gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Kanada örneğine bakıldığında ise Kanada hükümetleri teorik olarak çokkültürlülük modelini benimsemelerine rağmen uygulamada çokkültürlülüğün siyasal ve hukuksal öğelerinden ziyade kültürel niteliklerini dikkate alan politikalar ürettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle Kanada’da uygulanan çokkültürlülük politikalarının klasik ulus modelinden sıyrılmadığı ve klasik ulus modelinin etkisini devam ettirdiği görülmektedir. Bu bağlamda çokkültürlülük modelinin Kanada ile Quebec arasında “biz” duygusunu sağlamada yeterli olmadığı ulaşılan sonuçlardan bir diğeridir.			
Anahtar Kelimeler: Biz Duygusu, Klasik Ulus Modeli, Çokkültürlülük, Kanada, Quebec			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Comparing National and Multicultural Models in The Context of Collective Us: The Case of Canada-Quebec			
Author of Thesis: Esra ÖZGÜR		Supervisor: Assoc. Prof. Köksal ŞAHİN	
Accepted Date: 21.12.2020		Number of Pages: v (pre text)+ 95 (m. body)	
Department: Political Science and Public Administration		Subfield: Political and Social Science	
The purpose of this study is to compare the factors shaping collective “us” in classical national model and those in multicultural model. As a case of the study, the process occurred in Canada-Quebec is chosen simply because it witnessed both policy, traditional national model and multicultural model. More specifically, the turning point that makes Canada-Quebec best example for comparative method happened in 1960s. While Canada was ruled in classical national model of the centered power until 1960s, it was shaped with multicultural model since 1960s. In this context, the study, mainly, analyses the evolution of collective “us” in Quebec by comparatively examining the period before and after 1960s. Additionally, the study mainly focuses on the factors and their roles in shaping “collective us” of multicultural model which has raised with the emergence of postmodernism. In this context, by using comparative method, the study interests in the relevant questions such as “which factors help to build collective us in classical national model?”, “which factors plays significant role in multicultural model in shaping collective us?”, “whether policy carried out by Canadian governments, which is the first country embracing and legitimizing multicultural model could established collective us in Canadian society?”. In this framework, the study, theoretically, concludes that while national model builds collective us on social similarities; multiculturalist model, which interrogates nationalist method, established collective us by insisting on differences in society. In retrospect, it can be argued that although multiculturalism was a popular model until 1990s, the classical national model has replaced its position with the globally re-emergence of nationalism. As to Canadian case, Canadian governments has carried out multiculturalist policy which overestimates cultural aspects of the matter rather than political and juridical. Finally, the study deduces that multicultural model in Canada failed to established collective us linking Quebecois to Canadian because the policy of Canadian state is not quite enough to satisfy Quebecois demands, which shows national model’s effects in Canadian society.			
Keywords: Collective Us, Traditional National Model, Multiculturalism, Canada, Quebec			

GİRİŞ

İlkel dönemlerden itibaren insanlar, yiyeceklerini temin etmek, güvenliklerini sağlamak, yırtıcı hayvanlardan korunmak gibi hayati durumlar nedeniyle toplu halde yaşamaya başlamışlardır. Bu topluluk halinde yaşama durumu daha sonrasında insanın temel özelliklerinden biri haline gelerek insanın toplumsal bir varlık olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Her insanın bir toplum içerisine doğduğu ve doğduğu toplumsal yapının örüntülerine göre kimliğinin şekillendiğini söylemek mümkündür. Bakıldığında kimlik kavramının literatürde ikili ayırma tabi tutularak açıklanması yaygın bir durumdur. Bu tanımlardan birincisi, bireylerin, inanış ve tercih ifade eden bireysel kimliğidir. İkincisi olan toplumsal kimlik ise bireyin toplum içindeki rollerini ve sosyal ilişkilerini kapsamaktadır (Parekh, 2014: 53). Bir başka deyişle “ben kimim?” sorusuyla birey, kendini toplum içindeki diğer bireylerden ayırarak tikelliğini öne çıkarırken, “biz kimiz?” sorusuna verdiği cevapla toplum içindeki diğer bireylerle arasındaki aynılıkları ve benzerlikleri vurgulamaktadır (Alptekin, 2011: 47).

Toplumlar bireylerin kimliklerini oluşturdukları gibi bireylerde toplumların yapılarını oluşturmaktadır. Bu açıdan her toplum farklı özelliklere sahip bireylerin toplamından meydana gelmektedir. Farklı hayat görüşlerine, dillere, geleneklere vb. sahip olan bireyler ve gruplar arasında “biz” duygusunun sağlanması ile birlikte bu farklılıkların beraber yaşaması mümkün görünmektedir. Bu bağlamda “biz” duygusu, toplum içindeki kolektif bir ruh hali, bir dayanışma durumu olarak tasvir edilebilir (İbn-i Haldun, 2004: 215). “Biz” duygusunun toplum içine yerleşmesi ile toplumların devamlılığının arasında doğru bir orantı olduğunu belirtmek gerekir. “Biz” duygusunu sağlayan toplumlar devamlılıklarını sürdürürken sağlayamayan toplumlarda ayrılıkçı fikirlerin ve hareketlerin ortaya çıkması muhtemel bir durum olarak görülmektedir (Şahin, 2012: 27; Korkusuz, 2016: 682-683).

İnsanların toplu olarak yaşamaya başlamasından beri var olan “biz” duygusunun, farklı dönemlerde ya da aynı dönem içinde farklı toplumlarda farklı dinamiklere göre şekillenmiştir. Örneğin; modern dönem öncesi geleneksel toplumlarda cemaatsel bağların, aile, akrabalık ilişkilerinin ve dini değerlerin üzerinden “biz” duygusu oluşturulmuştur. Avrupa’da başlayan modernleşme süreciyle siyasal ve toplumsal alanda yaşanan

değişimden “biz” duygusunun unsurlarını da etkilemiştir. Bu süreçte dinin toplumsal alandaki etkisinin azalması nedeniyle oluşan bütünleşme boşluğunun “ulus” kavramı üzerinden yeniden oluşturulduğu görülmektedir. Aydınlanma, modernleşme, sanayileşme gibi tanımlamalarla söz konusu değişimin farklı yönlerine vurgu yapan ama özünde benzer sürece işaret eden dönemle birlikte imparatorlukların ve geleneksel toplumsal yapıların yerini ulus-devletler almıştır. Yeni yönetim biçiminin sosyal örgütlenmesi ise ulusal değerlere göre yeniden düzenlenmiş ve böylece klasik ulus modeli, “biz” duygusunun “aynılıklar” üzerinden inşa edildiği yeni bir dönemi başlatmıştır (Şahin, 2007: 140).

Buradan hareketle dinin siyasal alandan dışlanmasına neden olan sürecin bireyleri toplum haline getiren yeni dinamikleri de doğurduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Daha somut bir şekilde ifade edilecek olursa; yeni yönetim biçimi (ulus-devlet) yeni devlet teşkilatlarına (modern Weberyen bürokrasi) ihtiyaç duyarken bireyleri hem topluluk (ulus) haline getiren hem de yeni devlete bağlayan yeni “ortaklıklar”, “benzerlikler” üzerinden “biz” duygusunu inşa etmiştir. Sosyal bilimlerin belki de en büyük tartışmalarından biri olan ulus, ulusal örgütlenme, milli değerler gibi ifadelerin farklı şekillerdeki tanımlarıyla karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda “biz” duygusunun unsurları da her toplumun toplumsal ve siyasal yapısına göre farklılık göstermekle birlikte aşağıdaki beş unsur geniş kapsayıcılığı nedeniyle üzerinde en çok hem fikir olunanlardır (Özkırımlı, 2013: 43; Smith, 2013: 25):

- Ortak Dilin Kullanımı
- Ortak Yurt ve “Vatan” Kavramı
- Ortak Kültürel Değerler
- Ortak Tarih Anlatımı
- Ortak Dini İnanışlar

Klasik ulus modeline göre toplum içinde ortak bir dilin konuşulmasının, ortak bir yurdun paylaşılmasının, aynı kültürel değerlere ya da dini inanışlara sahip olmanın ya da ortak bir geçmişten gelindiğine dair inancın barındırılmasının insanları birbirlerine yaklaştırdığı ve aralarında “biz” duygusunun oluşmasına imkân sağladığı söylenebilir.

Modernleşme literatürünün varsaydığı şekliyle ulus-devlet inşa sürecini Westfalya Antlaşmalı ile başlatıldığı takdirde, klasik ulus modeli, yaklaşık üç yüz yıldır, hâkim yönetim biçimi olmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen postmodern akımla birlikte klasik ulus modeli, toplumları “tektipleştirdiği” eleştirisi ile yüzleşmek zorunda kalmıştır (Schnapper, 1995: 26). Eleştirilerin, klasik ulus modeline alternatif üretme çabaları ise 1960’lı yıllarda karşılık bulmuştur. 1960’lı yıllar itibarıyla ulaşım ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmeler sonucunda meydana gelen dönüşümlerle birlikte dünyanın bir ucunda yaşanan bir olayın dakikalar içinde diğer ucunu da etkileyen bir hıza ulaşmasının ulusal devletlerin içe kapanık toplum tipi için bir tehdit unsuru olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu durumun ise iki önemli sonucu olduğu söylenebilir: Birinci olarak egemen ulus devletlerin karar alma mekanizmalarının sarsılarak egemenliklerini Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütlerle paylaşır hale gelmişlerdir. İkinci olarak ise toplumların “öteki” olarak inşa ettiği diğer toplumlarla etkileşimlerinin artması nedeniyle homojen toplum yapısının sorgulanmasına neden olmuştur. İki sonuç birlikte ele alındığında ise toplumsal yapıda farklılıkların toplum içinde var olmasını savunan çokkültürlülük modelinin yeni dünya düzenine daha uyumlu olduğu öne sürülmektedir (Vatandaş, 2002: 4).

Modern teorinin ve klasik ulus modelinin eleştirisi zemininde oluşan postmodern teori ve çokkültürlülük modeli, toplum içindeki her farklılığın kültürel bir zenginlik olduğu görüşüne dayanmaktadır. Klasik ulus modelinden farklı olarak farklılıkların asimile edilmeden var oldukları gibi toplumsal ve siyasal alanda kabul edilmesinin gerekliliğini vurgulayan çokkültürlü model, toplumları zengin ve renkli bir mozağe benzeterek, söz konusu zenginliğin ve çeşitliliğin oluşması için farklılıkların bir arada yaşamasının önemine vurgu yapmaktadır. Diğer bir deyişle “dil, din, milliyet, kültür, tarih ve coğrafya açısından farklı köklerden gelen ulusların bir arada yaşamasından doğan çokkültürlülük; demokrasi, ayrımcılığın önlenmesi, azınlıkların korunması ve etnik merkezli insan hakları konuları temelinde” gelişecek alternatif bir toplumsal yapının mümkünlüğüne dikkat çekmektedir (Eriksen, 2000 Akt. Duman, 2007: 8). Bu bağlamda çokkültürlülüğün felsefesinde her kültürün ve yaşam biçiminin değerli ve biricik olduğu, bu nedenle de her kültürün toplum içinde eşit değeri hak ettiği üzerinde durulmaktadır (Rockefeller, 2014: 114).

Çokkültürlülük bir siyasi model olarak 1960'lı yıllarla birlikte ortaya çıkmasına rağmen çokkültürlülük olgusunun tarihini insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürmek mümkündür. Tanım olarak çokkültürlü toplum, iki veya daha fazla kültürel topluluğu içinde barındıran toplum şeklinde ele alınmaktadır. Bu nedenle tarihin her döneminde her toplumun içinde farklı özelliklere sahip bireylerle ya da gruplarla karşılaşılması olağan bir durum olarak görülmektedir. Ancak çokkültürlülüğün bir yönetim biçimi ve toplumsal model halini alması, küreselleşme dalgasının güçlendiği döneme rastlamaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği ise, dil hakları, bölgesel haklar, göç, okul müfredatları, resmi tatiller gibi birçok konunun siyasi alanda tartışmaya açılmasıdır. Söz konusu gelişmeler ve yeni farkındalıklarla birlikte farklılıkların ulus devlette olduğu gibi “ayrışıklık” olarak değil çeşitlilik olarak yeni ve daha olumlu bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir (Kymlicka, 2015: 27). Özellikle yoğun göç alan ülkelerde –ki bu konuda Kanada, ABD, Avustralya ve AB ülkeleri gibi Batılı ülkeler öne çıkmaktadır– küreselleşme sürecinin yarattığı çokkültürlülük fenomeninin bir yönetim modeline dönüştüğü dikkat çekmektedir (Modood, 2014: 15).

Çokkültürlü toplumlarda da toplumların devamlılığı için “biz” duygusuna ihtiyaç duyulmaktadır. Çokkültürlülüğün temel felsefesine uygun olarak çokkültürlü toplumlarda “biz” duygusu (Kymlicka, 2015; Kymlicka, 2006; Doytceva, 2013);

- Çoğulculuk
- Farklılıkların Tanınması
- Özerklik

unsurlarına dayandığı söylenebilir. Bu unsurlarında klasik ulus modelinde olduğu gibi toplumsal alandaki etkileri toplumdan topluma farklılık göstermektedir.

Bu anlatılanlar ışığında tezin örneklem ülkesi Kanada olarak seçilmiştir. Kanada, 1971 yılında çokkültürlü bir devlet olduğunu ilan ederek çokkültürlülük politikalarını siyasi anlamda uygulayan, bunu bir devlet politikası haline getiren ilk devlet olma özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda coğrafi keşiflerden itibaren dünyanın her yerinden aldığı göçlerle kurulan ve içinde birçok etnik, dini, kültürel farklılığı barındıran bir toplumsal yapıya sahiptir. Bununla birlikte tarihsel sürecinde İngiliz ve Fransızların iki ulus olarak var olma çabasını görmek mümkündür. İlk olarak bir Fransız kolonisi olan Kanada’da

İngilizlerin bölgeyi ele geçirmesi ile Fransızların bölgedeki hakimiyetlerini kaybederek azınlık konumuna geçtikleri görülmektedir. Bu tarihsel ayrıntı Kanada'yı hem tarihi olarak hem de günümüzde kökleşmiş bir çokkültürlü yapı miras bırakmıştır. Bölgede az sayıda kalan Fransız Kanadalıları, kimliklerini kaybetmemek adına kendilerini İngilizlerden ayıran Katoliklik inancı ve Fransız dili üzerinden “biz” duygusunu inşa etmişlerdir. Merkezi hükümetin tarihsel anlatısından farklı olarak, Quebec'te kümelenen ve farklılığını vurgulayan bu kimlik, Fransız Kanadalılarının ortak bir kimlik etrafında toplanmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda Fransız Kanadalıları Quebec eyaletiyle özdeşleşerek, kendilerini önce Quebecli sonra Kanadalı olarak tanımlamaktadırlar. Bu durum İngilizler ile Fransızlar arasındaki ayrımın keskinleşmesine ve ayrılıkçı fikirlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kalaycı, 2007: 22).

Ayrılıkçı hareketlerin gelişmesi ise Kanada hükümetini yeni politikalar üretmeye zorlamıştır. Geçmişte uygulanan asimilasyon ve zor kullanma gibi politikaların ayrılıkçı hareketlerin önünü kesmemesi nedeniyle Kanada hükümeti de yeni ve radikal bir yöntemin gerekliliği konusunda girişimde bulunmuştur. Bu bağlamda Kanada'nın çokkültürlülük modeli ile Quebec'ileri de içeren yeni bir toplumsal hafıza, yeni bir “biz” duygusu inşa etmeyi hedeflediği söylenebilir. Kanada'nın uyguladığı çokkültürlülük politikalarının ana felsefesi, üst Kanadalı kimliği oluşturarak farklılıkları bu üst kimliğin içerisine dahil edilmesidir. Bu yolla farklılıkların bir grubun tekelinde olmaktan çıkartılması ve Kanada'nın bir parçası haline gelmesi amaçlanmaktadır (Guibernau, 2006: 53-54).

Quebec'iler açısından bakıldığında ise Quebec'ilerin ilk talepleri arasında Kanada'nın kurucu unsuru olarak ayrı bir ulus olduklarının hem anayasal hem de toplumsal alanda tanınması bulunmaktadır. Diğer bir deyişle Quebec'iler tarihsel ve kültürel kimliklerini koruyarak Kanada'nın bir parçası olurken aynı zamanda Quebec'li olmaya da devam etmeyi talep etmektedirler. Öte yandan Quebec'iler arasında yaygın olan bir başka varsayım ise çokkültürlülük etiketi ile gelen üst Kanadalı kimliğinin, zamanla asimilasyona neden olacağı ve Quebec'li kimliğini yok edeceği yönündedir (Seymour, 2000: 246).

Bu bağlamda Kanada örneklemini hem klasik ulus hem de çokkültürlü modelin “biz” duygusu oluşturma unsurlarının karşılaştırılmasına imkân sağlamaktadır. İlk olarak

klasik ulus modelinin “biz” duygusunu oluşturmada kullandığı unsurlar üzerinden bina edilen Kanada toplumunun, Quebecilerin de kendi içinde aynı unsurları temel alması nedeniyle ayrılıkçı fikirlerin önüne geçemediğı söylenebilir. Çokkültürlü modelde teorik olarak klasik ulus modelinin tam tersi unsurlarla “biz” duygusunun oluşturulması amaçlanmıştır. Ancak pratik karşılığında, üst Kanadalı kimliğı ile aslında klasik ulus modelinin revize edilerek farklılıkların da Kanadalı kimliğine dahil edildiğı ve farklılıkların tekelleşmesinin engellenmeye çalışıldığı ileri sürülebilir.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışma, klasik ulus ve çokkültürlülük modellerinin “biz” duygusunu hangi unsurlar üzerinden inşa ettiğini tespit ederek 1960’lı yıllarla birlikte çokkültürlülük modelini benimseyen Kanada’nın “biz” duygusunu sağlamada başarılı olup olmadığını konu almaktadır. Bu bağlamda çalışmada, teorik düzeyde ulus devlet, çokkültürlülük, modernizm, postmodernizm gibi konular ele alınırken ampirik olay olarak da Kanada’nın geçirdiğı siyasi süreçlerle ilgilenilmektedir.

Çalışmanın Önemi

Birbirinden farklı özelliklere sahip birey ve grupların bir arada yaşamasının formülü olarak gösterilen “biz” duygusu ile toplumsal birliktelik sağlanmaktadır. “Biz” duygusunun toplum içinde sağlanması ile ayrılıkçı fikirlerin gelişmesi arasında ters bir orantı olduğu görülmektedir. Tez konusunun belirlenmesi sürecinde yapılan araştırmada “biz” duygusunun unsurlarının tek tek incelendiğı ancak tamamını ele alan bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada klasik ulus ve çokkültürlülük modellerinin “biz” duygusunu sağlamada kullandığı unsurlarının belirlenmiş ve Kanada-Quebec örneğı üzerinden bu unsurların değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Tüm bu anlatılar ışığında çalışmanın amacının, 1960’lı yıllarla birlikte dünyada küreselleşme ya da bilgi toplumuna geçiş olarak ifade edilen büyük toplumsal dönüşüm bağlamında gelişen çokkültürlülük yaklaşımının “biz” duygusu sağlama noktasındaki potansiyelinin tespiti olduğu söylenebilir. Bu kapsamda ortaya atılan tez ise çokkültürlü

modelde “biz” duygusunun aslında klasik ulus yaklaşımının bir zıddı değil, yaşanan dönüşümle yeniden şekillenmiş bir formu olduğu yönündedir.

Bu bağlamda tezde şu soruların cevapları aranmaktadır:

1. “Biz” duygusu nedir? “Biz” duygusunun toplumsal kimliğin oluşturmadaki rolü nedir?
2. Klasik ulus modelinde “biz” duygusunun oluşmasında hangi unsurlar ön plana çıkmaktadır? Bu unsurların “biz” duygusunun oluşmasında ne gibi etkileri söz konusudur?
3. Çokkültürlülük modelinde “biz” duygusu hangi unsurlar üzerinden inşa edilmektedir?
4. Klasik ulus modeli ile çokkültürlülük modelinin “biz” duygusunu oluşturmada kullandığı unsurlar arasında ne tür bir dönüşüm yaşanmıştır?
5. İlk klasik ulus modelini daha sonrasında çokkültürlülük modelini deneyimleyen bir devlet olarak Kanada’nın uyguladığı politikalar nelerdir?
6. Kanada’da uygulanan iki modelde de “biz” duygusunun oluşması sağlanabilmiş midir? Uygulanan politikalar ayrılıkçı fikirlerin önüne geçebilmiş midir?

Çalışmanın Kapsamı ve İçeriği

Çalışmanın birinci bölümünde ilk iki sorunun cevabını bulmak amacıyla “biz” duygusunun tanımı ve toplumsal kimliğin oluşmasındaki öneminden bahsedilecektir. Aynı zamanda geleneksel toplumda “biz” duygusunun neleri içerdiğine ve klasik ulus modelinin oluşma sürecine kısaca değinilerek yaklaşık üç yüz yıldır toplumların meydana gelmesinde ana akım olan klasik ulus modelinin, “biz” duygusunu temellendirdiği unsurlar açıklanacaktır.

İkinci bölümde, 3. ve 4. soruların karşılığı olarak çokkültürlülüğün tarihsel sürecinden bahsedilerek çokkültürlülüğün bir politika halini alması ile siyasi boyutuna ve “biz” duygusunun sağlanması için öngördüğü unsurların üzerinde durulacaktır. Ardından çokkültürlülük modeli ile klasik ulus modelinin “biz” duygusunu oluşturmada kullandığı unsurlar karşılaştırılarak bölüm sonlandırılacaktır.

Üçüncü bölümde ise teorik arka planın pratik bir örneği olması bağlamında Kanada örneği ele alınarak 5. ve 6. sorulara cevap aranacaktır. Bu bölümde ilk olarak kısaca Kanada ve Quebec tarihine değinilecektir. Sonrasında Quebecilerin Kanada'dan beklentileri ve Kanada'nın uyguladığı çokkültürlülük politikalarının neleri içerdiği açıklanarak ardından Quebec'in klasik ulus ve çokkültürlülük modellerinin “biz” duygusu unsurlarına göre değerlendirilmesi yapılacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde literatür taraması ve betimleyici metottan hareketle teorik analizler ortaya konulmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise karşılaştırma yöntemi kullanılarak Kanada-Quebec örneği üzerinden teorik arka planın somutlaştırılması amaçlanmıştır.

BÖLÜM 1: KLASİK ULUS MODELİNDE “BİZ” DUYGUSUNUN İNŞASI

Bireyler yaşamları boyunca birçok kimlik edinirler. Zamanla kazanılan ve sürekli değişen bu kimlikler bireylerin hem mesleki yaşamlarında hem de özel hayatlarında kendilerini tanımlamalarını sağlamaktadır. Kimlik kavramının literatüründe, sabit-değişken ya da bireysel-toplumsal kimlikler gibi kimliği açıklamaya çalışan çeşitli yaklaşımları mevcuttur.

Bireylerin kimliklerinin sabit olduğunu savunan Eriksoncu yaklaşıma göre kimlik kavramı, bireyin ruhsal yapısı içinde konumlanmakta ve özü değişmemektedir. Eriksoncu yaklaşımın bu tanımından da anlaşılacağı üzere kimliği sabit ve değişmez olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık sosyolojik yaklaşım ise kimliğin toplumsal bir kavram olduğunu iddia ederek toplumsal etkileşimler çerçevesinde dönüşüm geçirebileceğini savunmaktadır (Gleason, 2014: 33-34). Literatürde kimliğin değişimlere açık ve bireylerin deneyimlerine göre farklılaşabilen, diyalojik bir süreçle elde edilen bir kavram olduğu şeklindeki yorumlara daha çok rastlandığını belirtmek gerekir (Taylor, 2014: 53).

Kimlik kavramını açıklamaya çalışan diğer bir yaklaşım ise kimliği bireysel ve toplumsal olarak ikiye ayırmaktadır. Bireysel kimlikler, bireylerin kendi yaşam alanlarındaki tercihlerini ve özgünlüklerini içermektedir. Bir başka deyişle bireysel kimlik, bireylerin kişiliğini, kendini tanımlama biçimidir. Diğer yandan toplumsal kimlikler ise bireylerin birbiriyle ve toplumla var olan etkileşimi sonucunda şekillendirmektedir. Bu bağlamda bireyler toplumsal kimliklerini, toplum içinde farklı etnik, dini, kültürel, mesleki, topluluklara bağlı olması neticesinde kazanmaktadır. Diğer bir deyişle bireyler, cinsiyetlerine, renklerine, etnik özelliklerine, mesleklerine göre sosyal bir sınıflandırmayla toplumda kendine bir yer edinmekte ve rollerine göre de toplumsal kimliklerini oluşturmaktadır (Parekh, 2014: 55-61). Toplumsal kimlikler içinde en yaygın olanı ise bireyin ulusal kimliğine göre kendini tanımlamasıdır.

Ulusal kimlik, bireyin devletiyle olan bağına işaret etmektedir. Bu bağlamda ulusal kimliğin oluşması aslında ulus-devletlerin ve klasik ulus modelinin gelişmesiyle yakından ilişkilidir. Toplamların şekillenmesinde ana akım olan klasik ulus modeli, yaklaşık üç yüz yıldır hâkimiyetini sürdürmektedir. Birleşmiş Milletlere dahil 193

devlet bulunmakta ve bu devletlerin önemli bir kısmında klasik ulus modelinin referans alındığı görülmektedir (Şahin, 2007: 109)

Gerçekten de ulus-devletlerin kurulması ve klasik ulus modeline geçilmesi Avrupa’da başlayan ve uzun bir sürecin sonunda vuku bulan bir durumdur. Bu uzun süreç içerisinde Avrupa’da Reform Hareketleri, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilalı gibi tarihi olaylar bu süreci beslemiş ve sürecin sonunda imparatorluklar yerini ulus-devlet şeklinde yapılanmış yeni devlet sistemine bırakmıştır (Schnapper, 1995: 17). Bu oluşum sürecinin başlangıcı olarak kabul gören gelişme ise 1648 yılında imzalanan Wesfalya Antlaşmasıdır. Wesfalya Antlaşması, uluslararası alanda devletlerin, diğer devletlerin eşitliğini, egemenliğini ve özgünlüğünü tanımayı kabul ettiği sürecin başlangıç noktasına işaret etmektedir (Teschke, 2017: 20-22).

Antlaşma, aynı zamanda modern dönemin de başlama noktası olarak kabul edilmektedir. Modern dönemle birlikte devletlerin egemenlik anlayışlarında da değişimler yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda ulus-devletler, sınırları içerisinde özgürce politika belirleme yetkisini elinde bulundurmakta, diğer bir deyişle kendi otoritesi üzerinde bir otorite kabul etmemektedir. Dışarıya yönelik ise başka devletlerin iç işlerine karışılmaması esas alınmaktadır (Wallerstein, 2000: 72). Aynı zamanda Fransız Devrimiyle gelişen özgürlük, eşitlik gibi olgular neticesinde ulus-devletlerde egemenliğin merkezine halk yerleştirilmiştir (Yaylı, 2009). Böylece ulus-devletlerin ideolojik olarak milliyetçiliği temel aldığı, toplumsal hayatta ise homojen bir toplumsal düzeni idealize ettiği söylenebilir (Akıncı, 2012: 64).

İşte tam bu noktada, ulusallığın bir toplumsal gelişme olarak devletin ve toplumsal hayatın temel noktası haline gelmesiyle toplum içinde “biz” duygusunun sağlanmasında hangi unsurların esas alınacağı akıllara gelen soruların başında yer almaktadır. Bu bağlamda “aynılıklar” üzerinden toplumsal birlikteliğin sağlanabileceği ve toplum içinde “biz” duygusunun “ortaklıklar” üzerinden oluşabileceği ileri sürülmektedir. Bu “ortaklık” anlayışının meydana gelmesi için dil, din, tarih, etnisite, kültür, birlikte yaşama isteği, ekonomi gibi birçok faktörün etkisinden söz etmek mümkündür. Her toplum farklı bir tarihe, kültüre, devlet geçmişine sahip olması nedeniyle bu etkenlerin toplumdan topluma farklılık göstermesi muhtemeldir. Diğer bir deyişle bir toplumda “biz” duygusunun oluşmasındaki ana etken dil olabilirken, başka bir toplumda çok

çeşitli diller konuşulmasına ve bu dillerin resmi dil olarak kabul edilmesine rağmen “biz” duygusunun farklı bir faktör üzerinden örneğin, kültürel değerler üzerinde kurulabildiği görülmektedir (Akıncı, 2014: 147-148).

Buradan hareketle tezin bu bölümünde ilk olarak toplum ve topluluk halinde yaşamının gerekliliği ve şartları üzerinde teorik olarak durulacaktır. Buradan bir toplumdaki “biz” duygusunun temellerinin ne olabileceği somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Arkasından geleneksel toplumlarda “biz” duygusuna kısaca değinilerek ulus-devletlerin toplumsal modeli olan klasik ulus modelinin temel argümanları üzerinde durulacaktır. Klasik ulus modelinde toplum içinde “biz” duygusunun oluşturması için hangi unsurların öne çıktığı anlatılarak bölüm sonlandırılacaktır.

1.1. Toplumsal Kimlik Kavramı ve “Biz” Duygusu

Her birey; bir tarihin, geleneğin, kültürün içinde gömülü durumdadır ve “ben kimim” sorusuna verdiği her cevap bireyin toplum içerisindeki konumunu belirlemektedir. İnsan, sosyal bir varlık olarak toplumsal yaşam içinde var olabilmektedir. İnsanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için birlikte hareket etmeye ve birbirine yardım etmeye ihtiyaçları vardır (İbn-i Haldun, 2004: 79-80). İnsanlar, yemeye, içmeye, güvenliğe nasıl ihtiyaç duyuyorlarsa aynı şekilde bir topluma ait olmaya da ihtiyaç duydukları ve bu ihtiyacı karşılayamadıklarında kendilerini yalnız ve mutsuz hissettikleri söylenebilir (Bilgin, 1994: 16).

Bu bağlamda insanların toplu halde yaşamaya başladığı dönemden beri toplumsal aidiyetlerin bireylerin hayatında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (İbn-i Haldun, 2004: 75). Aristoteles (2017: 25), “insan diğer canlılardan farklı olarak sürü halinde yaşayan politik bir hayvandır” diyerek insanın toplumsal yaşamına vurgu yapmaktadır. Aristoteles ile benzer şekilde İbn-i Haldun da, kullandığı “asabiye” kavramıyla toplum içinde birlikte yaşama, kolektif ruh hali, dayanışma ve grup duygusu gibi olgulara gönderme yaparak insanların toplum içinde var olduklarının önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda toplumsal yaşamın devamlılığı için toplum içinde farklı değerlere, farklı özelliklere sahip bireyler ve gruplar arasında “biz” duygusunun oluşmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Öyle ki “biz” duygusu birbirinden farklı

olan bireyleri ve grupları birleştirerek insan yığınlarını toplum haline getiren bilinci oluşturmaktadır (İbn-i Haldun, 2004: 215; Korkusuz, 2016: 677).

“Biz” duygusunu; toplumsal yapının her biriminde yer alan, bireyleri birbirlerine yaklaştıran, dayanışma ve birlikte hareket etme isteğini uyandıran, “diğerlerine” karşı “bizi” savunmayı gerekli kılan bir birliktelik duygusu olarak tanımlamak mümkündür. Toplumların ancak bireyler arasındaki bu kolektif ruh hali ve toplumsal bağıllıkla ayakta kalabileceği savunulmaktadır (Korkusuz, 2016: 682-683). Bu kolektif halin tanımını Melucci (2014: 84) şu şekilde yapmaktadır: “içinde ortak dil, ilişkiler ağı ve duygusal olarak bir ortak birliğin parçası olma hissinin hâkim olduğu bir süreçtir.” Başka bir tanımda “belirli bir insan topluluğunun farklılıklarının ve biricikliğinin farkına vararak yaşadığı topluluğa dair oluşan aidiyet duygusu” olarak nitelendirilmektedir (Pamuk, 2010: 43). Dikkat edilirse bu kolektiflik hali, “biz” duygusunun oluşmasını sağılayan unsurların başında gelmektedir.

Ancak “biz” duygusunun unsurlarının da toplumdan topluma, dönemden döneme değıştiğini vurgulamak gerekir. Zamanın getirdiğı şartlara uygun olarak yeni “biz” duygusu unsurlarını toplumsal hayatlarına, hukuksal yapılarına, siyasi örgütlenmelerine uygulayabilen toplumların devamlılıklarını sürdürdükleri, sağılayamayan toplumların ise dağıldıkları görölmektedir. Bir topluluğa ait olma duygusu yüzyıllardan beri var olduğunu ancak bu durumun siyasal bir anlam kazanmasının modern dönemle birlikte değıştiğini söylemek mümkündür (Schnapper, 1995: 37; şahin, 2012: 28).

1.2. Geleneksel Dönemde “Biz” Duygusunun Unsurları

Modern öncesi dönemi tarif etmek için kullanılan geleneksel toplum kavramı, Avrupa’da 12. ile 16. yüzyıllar arasındaki dönemi kapsamaktadır. Avrupa’da bu dönemler arasında feodalite ve kent devletleri şeklinde örgütlenen her biri farklı özerkliğe sahip olan dağınık yapıda çok sayıda otorite bulunmaktaydı (Tilly, 2016: 52). Geleneksel yönetimlerde sınırların belirli olmadığı, düzenli bir vergilendirme sisteminin bulunmadığı, kısacası günümüzdeki devlet örgütlenmesi gibi devlet olma bilincinin yerleşmediği görölmektedir. (Pierson, 2000: 71-73; şahin, 2007: 114-115).

Toplumsal yaşama bakıldığında ise geleneksel toplumlarda bireylerin kendilerini toplumsal kimlikleri üzerinden tanımladığı söylenebilir (Taylor, 2014: 52; Bilgin, 1995:

86). Bu nedenle aslında modern öncesi dönemde “verili” bir kimlik kavramından bahsedilebilir (Bostancı, 1998: 39). Bunların yanında geleneksel toplumlarda aile ilişkilerinin, cemaatsel bağların ve dini değerlerin tüm toplum üzerinde etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Hem imparatorluklar hem de feodalite ve kent devletleri şekilde yönetilen siyasi yapılar, toplumsal örgütlenmelerinde dini farklılıkları temel almışlardır (Schnapper, 1995: 12). Bu bağlamda geleneksel toplumda kolektif “biz” duygusu dini inançlar etrafında oluşmuştur.

Geleneksel toplumlarda, toplumun küçük bir kısmı okur-yazardı. Din dili ile toplum içinde konuşulan dillerin birbirinden farklı olması, toplumun küçük bir kesimine büyük halk yığınları karşısında ayrıcalıklı bir konum vermiştir. Bu durumun ruhban sınıfıyla halk arasında keskin bir ayrıma yol açtığı, ruhban sınıfının halk tarafından bilinmeyen bir dilde yaptığı ayinlerle mistik yapısını perçinlediği ve kilisenin toplum üzerinde hâkimiyetinin artmasına neden olduğu ileri sürülebilir (Gellner, 2008: 83; Akıncı, 2012: 67). Böylece toplum üzerinde dinsel otoritenin baskın olmasına bağlı olarak “biz” duygusunun oluşumunda da dini değerlerin başrolde olduğunu söylenebilir.

Avrupa’da yaşanan Reform hareketi, siyasal ve toplumsal alanlarda dini otoritenin zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum toplum içinde konuşulan halk dili ile ibadet dilini birleştirilmiş, böylece hem toplum içinde bireyler eşit statülere sahip olmuş hem de dilin dünyevileşmesi sağlanmıştır (Gellner, 2008: 165). Dini değerlerin zayıflaması nedeniyle oluşan boşluğun, toplum içinde ulus temelli “biz” duygusuyla doldurulduğunu söylemek mümkündür (Şahin, 2007: 105).

1.3. Klasik Ulus Modelinde “Biz” Duygusu ve Unsurları

İlk olarak Wesfalya Antlaşması ile Avrupa’da belirginleşen sınırlarla birlikte ulus fikri bir yönetim biçimi olarak git gide daha yaygın bir forma dönüşmeye başlamıştır. Wesfalya Antlaşması sonucunda Avrupa’daki devletlerin sınırlarında geçirgenliğin ve değişkenliğin ortadan kalktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle bu antlaşmayla devletlerin birbirinin sınırlarına saygı duyulacağı, her devletin sınırları dahilinde egemen olacağı, diğer devletlerin bu egemenliği tanıyacağı ve iç işlerine müdahale edilmeyeceği taahhüt edilmektedir (Akıncı, 2012:63). Aynı zamanda Papalık gibi devlet

dışı egemen güçleri devre dışı bırakarak devletlerin tek yetkili güç olmasını da sağlamıştır (Uygun, 2003: 11-12).

Devletlerin egemenlik anlayışının değişmesiyle geleneksel toplumsal bağların (din, soy ve hanedanlık gibi) yerini siyasal bağların aldığı görülmektedir. Böylece ulus içindeki seçkin grupların imtiyazlarına son verilerek herkesin eşit statüde olduğu bir toplumsal yapı ortaya çıkmaya başlamıştır (Schnapper, 1995: 18). Eşit statü fikrinin tüm toplumsal alanlara sirayet etmesi nedeniyle toplum içinde konuşulan halk dilleri ile kutsal diller eşit sayılmış ve böylece dilde standartlaşmanın sağlanması için de ilk adımlar atılmıştır (Aydın, 2018: 233). Bunlara ek olarak ulus-devletlerin vergilendirme, askere alma, zorunlu eğitim sistemi, nüfus kayıtlarının oluşturulması gibi araçlarla toplumun her noktasına ulaşabilmesi sağlanmıştır (Tilly, 2016: 51). Diğer bir deyişle ulus-devletler, sınırları içinde yaşayan halkın yaşamının neredeyse her noktasını düzenlenmeyi amaçlayan bir yönetim modeli görünümündedir (Giddens, 2012: 76). Dikkat edilirse bu uygulamaların toplumsal yapıyı ulusal ekseninde yeniden biçimlediğini ve bu sayede toplumu bir arada tutacak yeni bir “biz”in formüle edildiğini söylemek mümkündür.

Ulus (millet) konusunda ilk tanımlamalardan birinin sahibi olan Renan ulus için; “millet bir ruhtur, bir ruhsal prensip. Hakikate sadece iki şey bu ruhu/ruhsallığı oluşturur: Birincisi geçmiş, diğeri şimdi” diyerek ortak tarihe vurgu yapmıştır (Renan, 1946: 120). John Stuart Mill ise ulusu aralarında yakınlık bulunan insan grubu olarak tanımlamakta ve bu yakınlığın kurulabilmesi için ortak dil, din ve ortak tarihin var olması gerektiğini savunmaktadır (Özkırımlı, 2013: 43). Gellner (2008: 78) ulusun oluşmasında, ortak kültürel değerlerin ve aynı ulusa mensup olduğuna dair inancın etkili olduğunu iddia etmektedir. Hroch (2011: 10), ulusun meydana gelmesi için toplum içinde ortak bir toplumsal hafızanın var olmasını, dilsel ve dinsel bağların oluşmasını ve herkesin eşit olduğu fikrinin kabul görmesini gerekli görmektedir. Habermas ise (2005: 16) ulusu “ortak köken en azından ortak dil, kültür ve tarihi ile şekillenmiş siyasi bir topluluk” biçiminde tanımlamıştır. Habermas ile benzer şekilde Anthony D. Smith (2013: 25) ise ulusu “anavatan olarak kabul edilen yerde ikamet eden, ortak mitlere ve paylaşılan bir tarihe, farklı bir kültür, tek bir ekonomiye, bütün üyeleri için ortak yasalara ve

göreneklere sahip olan” insan topluluğu biçiminde tanımladığı görülmektedir.¹ Arsal’ın ise “biz” duygusunun oluşumunu esas aldığı ulus tanımı şu şekildedir: “Bir ulusa mensup fertlerin, o ulusun geçmişine, istikbaline, diline, kültürüne, ülke ve toprağına karşı besledikleri derin bağlılıktır. Bu durum kolektif bir ruh halidir” (Arsal, 1972:79).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere ulus-devletlerin, toplumsal örgütlenme şekli olan klasik ulus modeli, toplum içindeki “aynılık”ları temel almaktadır ve farklılıkları göz ardı etmektedir. Toplumdaki tüm bireylerin benzer değerleri paylaştığını öngörmektedir. Homojenlik iddiasındaki ulus-devlet anlayışı ve bu anlayışın toplumsal alandaki yansıması olan klasik ulus modeli, toplumların ve devletlerin istikrarının ve devamlılığının sağlanmasını, toplum içindeki bireylerin ortak paylaşımlarına bağlamaktadır. Bu paylaşımlar sayesinde aslında birbirlerini tanımayan bireylerin “biz”e ait olduğunu hissetmesi sağlanmaktadır (Smith, 2013: 36).

Tabi ki her ulus kendi tarihsel sürecine bağlı olarak farklı ortaklık anlayışlarına sahip olabilmektedir. Bu noktada etnik veya sivil temelli uluslardan söz etmek mümkündür. Etnik temelli uluslarda ulusu oluşturan bireylerin aynı soydan gelmeleri ya da en azından aynı soydan geldiklerine dair inanca sahip olmaları beklenmektedir. Bu nedenle farklılıklara karşı çatışmacı bir tavra sahip olduğu söylenebilir. Sivil temelli ulusların ise ortak bir toprak üzerinde birlikte yaşama isteğine dayandığı görülmektedir. Burada öne çıkan husus, bireyin kendini o coğrafyaya ve devlete ait hissetmesidir. Etnik ve sivil temelli ulusları somutlaştırmak gerekirse modern dönemde Fransız ve Alman toplumlarının oluşumuna bakılabilir. Bu bağlamda Fransız modelinde teritorya ve duygu birliği üzerinden ortaklığın kurulduğu, diğer bir deyişle Fransız olabilmek için bireylerin kendini Fransız hissetmesinin yeterli olduğu ifade edilmektedir. Alman modelinde ise soy kavramının esas alındığı görülmektedir. Bu nedenle Alman ulusuna

¹Literatürde ulus kavramının tarihi ile ilgili üç yaklaşımla karşılaşmaktadır. Bunlardan ilki ulusların insanlık tarihinden beri var olduğunu iddia eden ilkçi yaklaşımdır. İkinci olarak modernist yaklaşımla karşılaşmaktadır. Ulusların modernleşme ile var olduğu iddia eden bu yaklaşım, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi, Wesfalya Antlaşması gibi yakın tarihli olaylar neticesinde bir ulus fikrinin oluştuğunu ifade etmektedir. Üçüncü yaklaşım ise ara yol niteliğindeki etnosembolcülüktür. Bu yaklaşımda ulus fikrinin büyük bir bölümünün modern dönemlere ait bir kavram olmasına karşın bazı etnik özelliklerin modern öncesi döneme ait olduğunu iddia etmektedirler. Diğer bir deyişle modern öncesi dönemde var olan ulus çekirdeği modern zamanda yaşanan etkilerle filizlenip büyüdüğü ifade edilmektedir. Bu yaklaşımlar arasında literatürde kabul gören yaklaşımın ulusların modern zamanda siyasi bir boyut kazanarak toplumsal bir model olduğu yönündedir (Özkırımlı, 2013)

dahil olmanın temel şartı olarak Alman ırkının belirlenen genetik özelliklerine sahip olmanın öne çıktığı söylenebilir (Durgun, 2001: 43).

Klasik ulus modelinin gelişimi hemen her topluma göre değişiklik göstermektedir. Her toplumun etnik unsurları, kültürel değerleri, tarihsel süreci farklı olması nedeniyle standart bir uygulama bütünlüğünden ve tek bir unsura dayanan “biz” duygusundan bahsedilememektedir. Ancak üç asırdan fazla süredir birçok toplum tarafından tecrübe edilen klasik ulus modeli için bazı ortak çıkarımlarda bulunmak mümkündür.

Bunlardan ilki bireylerin kendi toplumlarını, biricik ve eşsiz olarak görmeleri ve kendi toplumlarının “seçilmiş” ve “özel” olduklarına dair inancı paylaşımlarıdır (Smith, 2014: 136). “Seçilmişlik” mitinin toplum içine nüfuz etmesinin aidiyet hissini pekiştirdiği ve böylece “biz” duygusunun sürekli yinelenmesini sağladığı ileri sürülebilir (Smith, 2014: 66).

İkinci olarak ise klasik ulus modelinde “biz” duygusunun sadece içerideki ortaklıkları, başka bir deyişle “bizi” öne çıkartmadığını da belirtmek gerekir. Aynı zamanda dışarıda kalanların da düşmanlaştırılması veya tehdit olarak “öteki/düşman” biçiminde kodlanması söz konusudur. Daha kısa bir ifadeyle “biz”in inşa edilebilmesi ancak “öteki” veya “düşman”ın da inşa edilmesi ile mümkündür² (Bilgin, 1995: 62). Bu zıtlıkta, “biz” her zaman iyi olanı, meşru olanı temsil ederken “onlar”/öteki ise çoğunlukla tehdit unsuru olmakla temsil edilir (Akıncı, 2012: 61; Pamuk, 2014: 65).

Üçüncü olarak ise standartlaştırılmış ve zorunlu eğitim sisteminin klasik ulus modeli ile uygulanmaya başlanmış olmasıdır. Neredeyse her ulus şeklinde örgütlenen toplumun, eğitimi zorunlu hale getirerek “biz” duygusunu oluşturduğu söylenebilir. Devlet, bireyleri küçük yaştan itibaren eğitim sistemine dahil ederek aslında her bireyin aynışmasını sağlamaktadır. Diğer bir deyişle eğitimin zorunlu ve standart olmasıyla birey, devlet tarafından belirlenen ortak dili konuşmakta, ortak kültürel değerleri benimsemekte, ortak tarihi anıları içselleştirmekte, ortak bir mekânı paylaşmayı

² Örneğin; 1821 tarihindeki “Mora Olayı”, Türk tarihinde bir isyan olarak anlatılırken Yunan tarihinde ayaklanma ya da devrim şeklinde anlatılmaktadır. Bu bağlamda eğitim sistemi içerisine yerleştirilen seçili ve ulusal tarih anlatımı ile klasik ulus modelinin “öteki” üzerinden içeride “biz” duygusunun oluşması için uygun ortamı sağladığı söylenebilir (Özsüer, 2015:166).

öğrenmektedir (Hobsbawn, 2014: 120). Bu sayede toplum içinde “biz” duygusunun oluşmasının hem kolaylaştığı hem de sürekliliğinin sağlandığı ileri sürülebilir.

Klasik ulus modelinde toplum içinde “biz” duygusunun unsurlarına bakıldığında ise maddi ve maddi olmayan unsurlar şeklinde bir sınıflandırmaya gitmek mümkündür. Bu bağlamda maddi unsurlar olarak; etnisite, ortak yurt, ortak dil, ortak din gibi kıstaslar söz konusu iken maddi olmayan unsurlarda ise ortak kültür, ortak tarih, mitler, semboller gibi unsurlarla karşılaşmaktadır (Bilgin, 1994: 55).

Maddi unsurlar toplumsal yapıda dışarıdan belli olan, duyu organları ile algılanabilen özellikleri nitelendirmektedir. Örneğin; konuşulan dil, ibadet şekilleri ya da yaşanan coğrafya, bireylerin kolektif bir birliğin içinde yer almasını sağlamaktadır. “Biz” duygusunun oluşmasında maddi unsurların kolaylaştırıcı etkisi olduğu gibi bu unsurları taşımamalarına rağmen ulus bilincini oluşturabilmiş toplumlara da rastlamak mümkündür. Bu durum sübjektif unsurların önemini göstermektedir. Birlikte yaşama isteği, toplumsal gelecek tahayyülü gibi unsurlar kabul gördüğü sürece maddi unsurların etkinliği artmaktadır (Eraydın, 1998: 265). Bu bağlamda bakıldığında şanlı bir tarih anlatımı ve soylu bir kültür söyleminin bireyin üyesi olduğu topluluğa bu topluluğun bir parçası olduğu için gurur beslemesini sağlamaktadır³ (Nodia, 1998: 112).

Bu bağlamda yukarıdaki “ulus” ve “biz” tanımlarına dair genel bir değerlendirme yapıldığında klasik ulus modelinde “biz” duygusunun oluşmasında;

- Ortak Dilin Kullanımı
- Ortak Yurt ve “Vatan” Kavramı
- Ortak Kültürel Değerler
- Ortak Tarih Anlayışı
- Ortak Dini İnanışlar

gibi olguların daha sık kullanıldığı söylenebilir. Bu hususların “biz”i oluşturma sürecindeki rollerine kısaca göz atmakta fayda vardır.

³ Num-Denis Fustel De Coulanges konuya şu şekilde açıklamaktadır: “Milliyeti yapan ne ırk ne de dildir; milliyeti yapan fikir, çıkar, sevgi anı, umut cemaatidir. Yurdu yurt yapan şey işte budur!” (Wihtol De Wenden 1998; 43). Richardson ise 1725 yılında yazısında “Bizi benzer kılan şey, atalarımızdan devraldığımız ve İngilizler olarak bize ait olan mağrur Yüreklilik, Düşünce Yüksekliği, Beğeni Yüceliği, Özgürlük Sevgisi, Basitlik ve Dürüstlüktür” şeklinde ifadelerinde bir İngiliz’in nasıl bir milli karakteri olduğunu ve “biz”i oluşturan unsurlara değindiği görülmektedir (Smith, 2014: 138)

1.3.1. Ortak Dilin Kullanımı

Dil, insanların kendilerini ifade etmesinin, ilişki kurabilmesinin, paylaşımda bulunabilmesinin ana etkenidir. Dil sayesinde bireyler, diğer bireylerle iletişim sağlamak ve aynı zamanda toplumda kendine yer edinmektedir. Ayrıca dilin iletişim aracı olmasının yanında bir kültürü, geleneği ve tarihi de içinde barındırması nedeniyle siyasi bir boyutu da bulunmaktadır.

Klasik ulus modelinde “biz” duygusunun oluşmasının başlıca unsurlarından biri, dil birliğinin sağlanması olarak görülmektedir. Toplumda çoğunluğun konuştuğu bir dilin var olması neticesinde bireylerin birbirleriyle olan iletişiminin ve etkileşimin artacağı; bu sayede duyguların, düşüncelerin, fikirlerin, toplumun içinde yer edinebilmesini kolaylaşacağı savunulmaktadır (Hobsbawn, 2014: 135).

Milliyetçilik ideolojisinin ve klasik ulus modelinin öncü düşünürlerinden Herder dil birliği önemi ile ilgili şunları söylemektedir: “...bir milletin atalarının dilinden daha sevgili neyi vardır? Dilde bütün düşünceleri, geleneği, dini ve hayatının temeli, bütün kalbi ve ruhu gizlidir. Bir halkın kalbini dil oluşturur” (Eraydın, 1998: 265). Başka bir ifadesinde ise dili, “kültürün ve tarihin deposu” olarak nitelendirmekte ve bir dilin yok olmasının aynı zamanda o ulusun yok olması anlamına geleceğini ifade etmektedir (Aytürk, 2006: 96). Benzer şekilde Arsal da (1972: 72), dil birliğinin, ulus olmanın en önemli kriteri olduğunu ve her milli dilin arkasında bir milli ruhun var olduğunu ileri sürmektedir.

Dil birliğinin sağlanmadığı durumlarda ayrılıkçı hareketlerle karşılaşılabilceği fikri literatürün önemli argümanları arasında yer almaktadır. Örneğin; Pakistan’dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Bangladeş toplumu, Pakistan toplumu ile aynı dine inanmaktaydı. Ancak Bangladeşlilerin Pakistanlılardan farklı bir dil kullanmasının ve hatta farklı bir edebiyata sahip olmasının iki toplum arasında “biz” duygusunun oluşmasını engelleyen faktörlerden biri olduğu iddia edilmektedir (Sen, 2010: 35).

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında dil birliğinin sağlanmasının “biz” duygusunun oluşmasındaki rolünün ancak yakın dönemde ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin ulus kavramının ilk filizlerini verdiği Fransa’da, dil birliği ancak 19. yüzyılda sağlanabilmiştir (Lacoste, 1998: 52). Dil birliğinin bu kadar geç dönemde

sağlanması, aslında dil birliği fikrinin siyasi bir proje olduğu iddialarını da tartışmaya açmıştır. Diğer bir deyişle milli dillerin, yarı yapay veya tamamen “icat edilen” bir sürecin sonunda oluştuğuna dair söylemleri gündeme taşımaktadır. Bu noktada karşılaşılan önemli sorunların başında milli gramerin ve imlânın standartlaştırılmasında ve söz dağarcığının belirlenmesinde hangi lehçenin dikkate alındığıdır (Hobsbawn, 2014: 73). Toplum içinde yönetsel gücü elinde bulunduran grubun dilinin resmi dil olarak kabul edilmesi yaygın olarak karşılaşılan bir durumdur. Örneğin; İtalya’da, İtalyan birliğinin sağlandığı dönemde İtalyanca konuşan topluluk, nüfusun sadece % 2,5’lik bir kesimine tekabül etmektedir (Hobsbawn, 2014: 55). Benzer şekilde Yahudi toplumunda da çoğunluğun konuştuğu ve dönemin önde gelen yazı dillerinden olan Yidiş dili yerine ulusal dil olarak İbranice seçilmiştir (Hobsbawn, 2014: 135).

Öte yandan dil birliğini sağlayan araçların başında zorunlu eğitim sisteminin geldiği söylenebilir. Eğitimin zorunlu ve tüm ülke içinde standart hale gelmesiyle seçilen resmi dilin tüm ülkede öğretilmesi kolaylaşmıştır. Bu durum aynı zamanda toplum içinde ortak bir dilin kullanılmasını da yaygınlaştırmıştır (Gellner, 2008: 12). Eğitimin zorunlu olması sonucunda bireyin toplum içinde konuşulan dili küçük yaştan itibaren öğrenmeye başladığı, bu sayede toplumsal yaşamda aynı dili konuştuğu bireylerle arasında ortak fikirlerin, alışkanlıkların, değerlerin geliştiği ve bu durumun “biz” duygusunu oluştuğu ileri sürülebilir (Hobsbawn, 2014: 120).

Diğer bir etken ise matbaa ve yayıncılık sanayisinin gelişmesidir. Matbaanın icadıyla Avrupa’da basılan kitap sayısındaki ciddi artışa paralel bir şekilde Latince yayınlarda belli bir doygunluk seviyesine ulaşmıştır. Bu durum matbaacılığın yerel dillere ve Avrupa dışındaki toplumlara ait basımlara da yönelmesine neden olmuştur. Yerel dillere ait basımların yaygınlaşması, dilin toplum içinde resmileşmesine ve meşruiyetini sağlamasına diğer bir deyişle kutsal dillerin – Latince, Yunanca ve İbranice- aşağı halk dilleriyle eşit hale gelmesine ve halk dillerini konuşanlar tarafından gramer alanındaki çalışmaların artmasına neden olmuştur⁴ (Anderson, 2014: 86-87).

⁴ Örneğin, Danimarkalılarla uzun bir süre ortak yazı dilini kullanan Norveçlilerin ya da İsveççe ve Latince dilini kullanan Finlandiyalıların toplumlar içinde yerel dillerin kullanılmasını sağlamak adına gramer kitabı ve sözlük basımına başladığı görülmektedir. Norveççe ilk gramer kitabı 1848, sözlük ise 1850 yılında basılmıştır (Anderson, 2014: 90-91). Böylece Anderson’un (2014: 55-60) deyişiyle

1.3.2. Ortak Yurt ve “Vatan” Kavramı

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar kendine en iyi yaşam alanını aramışlardır. Bu alanın korunaklı, verimli, bir alan olması tercih edilerek toplumun uzun süre varlığını sürdürmesi amaçlanmıştır (Giddens, 2012: 80). Toplamların yaşadığı mekanlar, (yurt) onların kültürel ve tarihsel gelişimi kadar, benzer adet, gelenek ve davranış şekilleri edinmesi açısından da önemli bir faktördür. Ayrıca yaşanan mekânın yaşanan tüm acı tatlı gelişmelere ev sahipliği yapması, ortak tarihi eserlerin ve tüm bireylerin bildiği tabiat güzelliklerinin mekânı olması da kişiler arasında yakınlık hissinin doğmasına neden olmaktadır. Ortak yurt aynı zamanda ulusun egemenlik ve yaşam alanı olduğu içinde kutsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda yaşanan mekân kolektif aidiyetin de zeminini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle bu alan sadece bir yaşam alanı değil aynı zamanda toplumun kök saldığı bir mekânı temsil etmektedir (Durgun, 2011: 15).

Klasik ulus modeli öncesinde -merkezi imparatorluk dönemi de dahil olmak üzere- ülke sınırlarının net bir şekilde belli olmadığı söylenebilir. Geleneksel dönemde sınırlardan ziyade hudut boylarının önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Aynı zamanda “mülk-hakimiyet” anlayışı, akrabalık ilişkileri, kabile-aşiret gibi olgular üzerinde şekillenen bir sınır kavramından da söz etmek mümkündür. Ulus-devletlerin oluşmasıyla mülk-hakimiyet anlayışı yerini sınırları kesin olarak belirlenmiş bir yurda diğer bir deyişle bir ulusun “kamusal mekanına” bırakmıştır (Durgun, 2011: 21; Akıncı, 2012: 63).

Yaşanılan mekânın önemi asıl olarak modernite sonrası ulus anlatısında belirleyici konuma gelmiştir. Ulus-devletlerin kurulması ile topluma ilişkin karakteristik özelliklerin coğrafya/yurt üzerinden de tanımlandığı görülmektedir. Gellner’ın “topraksallaşma” adını verdiği bu süreç, toplumun mekanla kurduğu ilişkinin sürekliliğini kapsamaktadır. Böylece mekanla toplum arasındaki ilişkinin koparılamaz bir bağa sahip olduğundan ve bu bağın pekişmesinde ortak geçmiş, ortak kültürel özellikler, ulusal duygular ve hatta kimi zaman “ırksal özelliklerin” (ethnomy) etkisinden söz etmek mümkündür (Gellner, 2013: 59). Ulus-devlet öncesinde hiçbir

kapitalist yayıncılık hem kapitalist sistemi işlemekte hem de ulusların oluşması için dil birliği sağlanmakta ve topluluk dili olan dilin toplum içinde yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

dönemde “sınır” kavramına bu kadar önem atfedilmediğine dikkat çekmek gerekir. Coğrafyacı James Anderson, yurt kavramı ile ulus arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: “Ulus ve devletler belirli teritoryal oluşumlardır... Ulus-devletlerdeki milliyetçilik fikri ise coğrafi olarak iki oluşumun çakışması anlamına gelir: ulusa ait topraklar ve devletin toprakları aynı olmalı ve her ulus kendi devletine sahip ve kültürel olarak da homojen olmalıdır” (Yıldırım, 2013: 7). Başka bir ifadesinde de ulusların oluşmasında dil, tarih, kültür gibi öğelerden daha önemli olanın yaşanılan toprak olduğunu vurgular: “Bütün toplumsal örgütlenmelerin üzerine hak iddia ettikleri ve üzerinde kuruldukları özel bir coğrafi alanın varlığının gösterdiği gibi çağdaş devletler, milletler ve milliyetçilik tamamen toprağa dayalıdır” (Boztemur, 2006: 165). Benzer şekilde Smith (2014: 70) de mekâna yani bir yurda dair ortak mit ve anılar olmaksızın ulusları kavramanın olanaksız olduğu ifade etmektedir.

Klasik ulus modelinde ortak yurt kavramının oluşmasında, ulus-devletlerin başlangıcı kabul edilen Wesfalya antlaşmasının etkili olduğunu belirtmek gerekir.⁵ Antlaşma ile sınırların sabitlendiği, sınırlardan geçişlerin denetlenmesi adına pasaport uygulamasına geçildiği görülmektedir. Pasaport uygulaması ile ülkenin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğinin belirlendiği ve sınırların kutsallığının mit haline getirildiği söylenebilir (Tilly, 2016: 56). Diğer yandan siyasi otoritenin, “yasal olarak belirlenmiş alanın her santimetresinde” egemenliğini pekiştirerek ülke sınırlarını toplumun zihninde netleştirdiği ileri sürülebilir (Anderson, 2014: 25-26). Bu bakış açısı nedeniyle klasik ulus modelinde yönetim alanında üniter devlet sistemi benimsenerek yönetimin merkezi hükümet tarafından tek elden idare edilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bölünmüş yönetim modellerinin ayrılıkçı hareketleri pekiştireceği ve “biz” duygusunun oluşmasını engelleyeceği öngörülmektedir (Şahin, 2007: 124).

Klasik ulus modelinde ülkenin sınırlarının belirlenmesiyle sadece siyasal olarak egemenlik alanının çizilmemekte aynı zamanda kültürel ve toplumsal olarak da toplumlar birbirlerinden ayrılmaktadır (Parekh, 2002: 231). Devlet, sınırları içindeki toprağı netleştirerek, dışlayarak, bütünleştirerek ya da adlandırarak içerde “biz”

⁵ Bu antlaşma ile devletlerin sınırları kesinleşmiş, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemeyi taahhüt etmiş, her devlet kendi sınırlarını belirleyerek diğer devletlerin sınırlarının meşruiyetini tanımıştır. Böylece birbirlerinin sınırlarına saygı göstererek ve egemenliklerini tanıyarak ulus-devlet sistemini oluşturmuşlardır (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 73).

duygusunun oluşmasını sağlamaktadır (Durgun, 2011: 70). Aynı zamanda devletlerin, iç-dış gibi bir ayırım yaparak mekânı, yani sınırların içini, “güvenilir bir vatana” dönüştürdüğü de söylemek mümkündür (Lacoste, 1998: 43). “Vatan” olgusu, hem atalardan kalma toprak olarak geçmişe bağlılık sağlamakta hem de o ulus için “seçilmiş”, kutsal bir alanı ifade etmektedir (Erözden, 1997: 53). Yurdun sınırları içindeki dağların, nehirlerin, denizlerin diğerlerinden farklılığı ve biricikliği vurgulanarak “vatan”ın toplum içindeki kutsallığı pekiştirilmektedir (Smith, 2014: 25; Smith, 2013:52).

İşte bu toplumsal hafıza, kendini ulusal cemaatin parçası olarak gören bireylerin yaşadıkları mekâna bir yabancıнын müdahalesi olması durumunda bu toprak parçası uğruna savaşmasını meşru kılmaktadır. Diğer bir deyişle sınırların içindeki “biz”i tehdit eden unsurlar karşısında bireylerin vatanını ve ulusunu koruma eğilimi göstermesinin olağan bir durum olarak algılanmasına neden olmaktadır (Lacoste, 1998: 52). Bu bağlamda “vatan” için belli fedakârlıklarda bulunmanın gerekirse canını feda etmenin bireylerin bir görevi haline geldiği söylenebilir (Erözden, 1997: 51). Böylece bireyler, kendileri için kutsallık taşıyan seçilmiş toprağa karşı olabilecek her tehdit ihtimalinde “biz” duygusunu tekrardan inşa etmektedir.

Toplum içinde ülke sınırlarının zihinlerde oluşmasında ve “biz” duygusunun hissedilmesinde devlet tarafından verilen eğitimin önemli bir etken olduğunu vurgulamak gerekir. Okullarda verilen coğrafya dersleri ve çizilen haritalar sayesinde bireylerin zihinlerinde ülke sınırlarının belirginleşmesi ve bu sınırlar uğruna savaşmanın normalleşmesi sağlanmaktadır (Durgun, 2011: 37). Bu bakımdan 1870 yılında ilk ulusal coğrafya kitabı yazılarak coğrafya dersinin zorunlu eğitim içine dahil edilmesi ve ülke haritalarının okullarda, devlet dairelerinde afişlerde, her yerde görünür kılınması gibi uygulamaların “biz” duygusunun sağlanmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür (Anderson, 2014: 192-195).

1.3.3. Ortak Tarih Anlatımı

İnsan sosyal bir varlık olarak bir grubun içinde kimliğini bulmaktadır. Toplumsal alanda kendini tanımlayan birey aslında geçmişten gelen bir geleneğin, kültürün, öğretinin bugünkü karşılığı niteliğindedir. Diğer bir deyişle birey, tarihsel sürecin bir parçası

olarak geçmişten gelen bilgilerin geleceğe aktarılmasını sağlamakta, bu aktarım da tarih disiplini sayesinde meydana gelmektedir. Tarih tanım olarak; “bir toplumun, bir sosyal grubun ya da milletin zaman içinde yaşadığı gerçeklik ve bu gerçeklik üzerine yapılan araştırma ve bilimsel bilgiler bütünü” şeklinde ifade edilebilir. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere bireylerin tek başlarına tarihlerinin olamayacağı, toplumsal hayatın içinde bir tarih disiplinin gelişebileceği sonucuna ulaşılabilir (Şıvgın, 2009: 36-37).

Klasik ulus modelinde tarih yazımı ve anlatımı; ulus fikrinin pekiştirilmesi adına geçmişten kökler bulmaya ve toplum içerisindeki her bireyin bu kökten geldiğini kanıtlamaya adanmış durumdadır (Schnapper, 1995: 33). Tarih disiplinin varlığı ile birey ebediyetten beri var olan bir ulusa üye olduğunu ve gelecekte de bu ulusun var olacağının kabulü ile hem geçmişte hem de gelecekte kendine yer edinmektedir. Bir başka deyişle geçmişe dair oluşturulacak soy miti ile birey toplum içindeki devamlılığı içselleştirerek “..den geldik” duygusuyla “kim” olduğunu anlamlandırılmaktadır (Smith, 2014: 43).

Klasik ulus modelinde ulusal tarihin anlatılması vesilesiyle kendinden önce o toplum içinde yaşayanların ne kadar büyük kahramanlıklara imza attıklarının ve ne kadar önemli bir toplum olduklarının hatırlanması sağlanmaktadır (Bilgin, 1994: 59). Renan konuyla ilgili “kahramanlıkla dolu bir mazi, büyük adamlar, şan ve şeref (gerçek şan ve şerefi muradediyorum), işte üzerine bir millet fikri kurulabilecek cemiyet sermayesi” şeklindeki açıklamasıyla tarihin ulusal bilince kattıklarını ortaya koymaktadır (Renan, 1946: 120). Aarsal’ın bu konudaki yaklaşımı da benzer şekildedir: “Milletleri başka milletlerin içinde yok olmasını engelleyen milli şuurdur”. Milli şuurun oluşmasındaki çıkış noktası ise geçmişteki parlak dönemlere duyulan özlemin tekrar hatırlanmasında yatmaktadır (Aarsal, 1972: 64). Diğer bir deyişle tarihteki kahramanlar ve bilge kişiler ile birlikte altın çağa dönüşe dair ideallerin toplum içinde “biz” duygusunu oluşturduğu ve ulusal kimliği güçlendirildiği görülmektedir (Smith 2014; 148)⁶.

⁶ Bu duruma verilecek örneklerde bir tanesi Kelt uyanışıdır. 1890’lı yıllarda İrlanda’da geleneksel edebiyatın ve şiirin hatırlanıp İrlanda’nın altın çağı Aziz Patrick dönemine atıfta bulunularak İngiliz kimliğinden ayrı bir İrlanda kimliğinin varlığı vurgulanmıştır. Böylece milli bilincin tarihin önemli bir döneminden ilham alınarak İrlanda’nın İngiliz kimliği içinde eritmesinin engellenmesi amaçlanmıştır. (Smith, 2014:109-110).

İşte tam bu noktada, tarih yazımı ve anlatımı üzerinden “biz” duygusunun oluşmasında ulusal eğitim sisteminin ve yayıncılık faaliyetlerinde yaşanan gelişmelerin önemini vurgulamak gerekmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra tarihin okul kitaplarına girmesiyle ulusal çapta bir tarih yazımının varlığından söz etmek mümkündür. Aynı zamanda matbaa sanayindeki gelişmeler sayesinde kitapların basımlarının kolaylaşması da bu konuda devrimsel bir adım olarak görülmektedir. Bu dönemin ardından yazılan her tarih anlatısı toplumun her bireyine ulaşılabilir hale gelmiş ve böylelikle tarih yazımı ulusal kimliğin oluşumunda daha önemli roller üstlenmiştir (Ersanlı, 2013: 22-23). Tarihin eğitim sistemine dahil edilmesi ile aslında küçük yaştan itibaren toplum içinde o günün siyasi konjonktürüne göre benimsenen tarih anlatısının toplum içine nüfuz etmesi sağlanmıştır (Carr, 2002: 9-37).

Tarihin toplum içinde “biz” duygusunun oluşturmadaki unsurlarından biri de savaşlardır. Savaşlar, toplum içindeki bireylerin ortak düşmana karşı birleşmesinde kolektif bir hareket yaratmaktadır. Ortak düşmanlar ve savaşlar, toplum içindeki bireylerin sadakatini vatan sevgisine dönüştürerek devletin yüce varlığı için bireyin kendisini feda etmesine meşru bir zemin hazırlamaktadır (Santamaria, 1998: 21). Aynı zamanda savaşlarda paralı askerler yerine halk ordusunun seferber edilmesi, ortak değerler etrafında toplanılmasının ve birlikte hareket edilmesinin önemli bir adımı olarak görülmektedir (Aydın, 2018: 235). Bu şekilde gelecek nesillerin bu savaş anıları sayesinde topluma karşı aidiyet hissetmeleri sağlanmaktadır. Böylelikle bireyin düşman ve dost temsillerini tarih anlatısıyla kazandığı, savaşlar yoluyla da bu hafızasını güçlendirdiği ileri sürülebilir. Toplum içinde anıların hatırlanması ile bugünün tamamlandığı ve yarına devam edildiği söylenebilir (Schnapper, 1995: 51; Canefe, 2007: 18).

Tarih anlatısı içinde çekilen müşterek acıların hazlardan diğer bir deyişle milli anılarda yasların zaferlerden daha etkili birleştirme unsuru olduğu fedakârlık duygusunun topluma karşı bağlılıkları arttırdığı da savunulmaktadır (Renan, 1946: 121). Yaslar ve kaybedilenler üzerinden anlatılan bir tarih anlatısı, toplumda mağdur psikolojisinin oluşmasına ve aynı duyguları hissedenler arasında bu mağduriyete dayalı bir dayanışma duygusunun gelişmesine neden olabilmektedir.

Kısacası, tarih anlatısı ile bireylere aynı toplumu paylaştıkları diğer bireyler ile aynı kökenden geldikleri fikrinin oluşması sağlanmaktadır. Bu da her bir üyenin tıpkı ailesinin bir parçasıymış gibi görülmesine yardımcı olmaktadır. Böylelikle bireyin tanımadığı her bir üyeyle aynı kökten geldiği ve aynı kaderi paylaştığı bilincine sahip olmasının “biz” duygusunu güçlendirdiği söylenebilir.

1.3.4. Ortak Kültürel Değerler

Kültür; toplum içinde bireylerin ortak gelenek, görenek, davranış kalıpları ve söylemlerini ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Klasik ulus modeli, homojen bir toplum idealine dayadığı için ortak kültürel değerlerin paylaşılması, “biz” duygusunun sağlanması açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Toplum içinde paylaşılan ortak kültür ile bireylerin kendilerini o topluma ait hissetmeleri amaçlanmaktadır. Klasik ulus modelinde sanat, edebiyat, dil, vb. üzerinden ortak kültürün oluşması için toplumun tüm kademelerinde daha önceki dönemlerde karşılaşılmayan bir çabanın var olduğu söylenebilir (Tilly, 2016: 51).

Birey kendine “biz kimiz?” sorusunu sorduğunda toplumla paylaştığı ortaklıklar üzerinden bir cevap bulabilmektedir. Ortak semboller, gelenekler, seremoniler ve sürekli tekrarlanan ritüeller ile “biz” duygusu somut hale getirilmektedir (Smith, 2014:127). Örneğin; ulusal bayramlarda ya da herhangi bir zamanda toplu olarak söylenen ulusal marşlar, birbirini tanımayan insanların aynı anda aynı hissi yaşamasına ve birbirine bağlanmasına sebep olmaktadır. Bir başka deyişle tek bir tını ile yabancılar “biz”leştirmektedir (Anderson, 1998: 70).

Ortak kültürün toplum içinde oluşmasındaki unsurlardan biri toplumdaki sanat faaliyetleridir. Tarihsel sürece bakıldığında şairlerin, müzisyenlerin, ressamaların sanatçıların toplum üzerindeki etkileri sayesinde başlayan ulusal uyanışlara ve ulusal kimlik inşalarına rastlamak mümkündür. Görülen bir resim, okunan bir şiir, duyulan bir melodiyle toplum içinde “biz” duygusunun yer etmesine, bireylerin birbirine ve topluma karşı aidiyet hislerinin oluşmasına ve her karşılaşmada yeniden inşa edilmesine katkıda bulunmaktadır (Smith, 2014: 147-148). Benzer şekilde edebiyat alanındaki çalışmalar

da bireylerin kendilerini bir millete ait hissetme duygularının hem hissedilmesinde hem de devamlılığının sağlanmasında önemli bir faktördür.⁷

Spor müsabakaları da toplum içindeki birlikteliğin sağlanması açısından bir diğer etkidir. 1900'lü yıllardan önceki spor müsabakaları çok uluslu devletlerde toplum içindeki birliği sembolize etmeye yarayan bir etkinlik şeklindeydi. Düzenli spor karşılaşmalarının toplum içinde kardeşlik birlik ve bütünlük hissinin sağlanmasında etkili olduğu söylenebilir. Ancak iki dünya savaşı arasındaki dönemde spor müsabakaları daha çok devletleri sembolize eden bir hale dönüştüğünü söylemek mümkündür. Milli takımlar, toplumunu ve devletini temsil etmekle birlikte galibiyetlerin ya da kayıpların ulusal bir gurur ya da üzüntüye neden olduğu görülmektedir. Sporla çok ilgilenmeyen bireylerde bile hayali bir topluluğun parçası olma hissinin yaratılmasında etkili olmakla birlikte, takımın tüm bu hayali topluluğun bir örnekleme olduğu düşünülmektedir (Hobsbawn, 2014: 171-172).

1.3.5. Ortak Dini İnanışlar

Bireylerin kimlik edinme süreçlerinde etkili olan bir başka faktör de dindir. Din, bireyin toplumsal kimliklerinden birini edinmesini ve dünyayı inandığı dinin öğretileri doğrusunda okumasını sağlamaktadır. Bu nedenle din, bir inanış biçimi olmasının ötesinde bireye hem toplumsal hem bireysel manada bir yaşam biçimi ve kimlik kazandırmaktadır. Bu bağlamda din sadece Tanrıyla birey arasındaki inanışın dışında bireye bir kültür, yemek ve giyinme tarzı, doğru ve yanlışları belirleme kıstasları kısacası bir yaşam tarzı sunmaktadır. Diğer bir deyişle hayatın her noktasının nüfuz eden bir kimlik kaynağından bahsetmek mümkündür.

Dini kimliklerin özellikle modern dönem öncesinde toplumsal yaşantıyı şekillendirdiği görülmektedir. Geleneksel toplumlarda okuma yazma bilenlerin neredeyse tamamının din adamları, katipler ve ozanlar olması, özellikle din adamlarının kutsal bir dili bilmeleri, o dilde dua edebilmeleri nedeniyle onları toplum içinde ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir (Smith, 2014: 68). Diğer bir deyişle dualar, kutsal yazılar, ayinler,

⁷ Örneğin, Vicom de Bonald 1796 yılında Fransız diline, dinine, tarihine ve soyuna methiyeler düzmüş; Vittoria Alfieri, İtalyanların edebiyat, dil ve görgü olarak Fransızlardan ne kadar üstün olduğunu yazmıştır; Milton İngiltere'yi "dünyanın en iyi halkı", "eşi benzeri dünyada bulunmayan bir halk" olarak tasvir etmiştir (Yıldırım, 2006: 184). Bu durum bireylerin kendi uluslarına karşı hayranlık duymasını ve seçilmişlik hissinin pekiştirilmesini sağlamaktadır.

mabetler toplumdaki yaşam tarzını yansıtmakta olup dini seçkinleri de toplum içinde ayrı bir yere oturtmaktadır (Smith, 2014: 102).

Din olgusu aslında uluslar üstü bir anlayışla kabilecilikten sıyrılarak içerisinde evrensel bir söylem barındırmaktadır. Ancak bu özelliğinin modernleşmeyle birlikte geri planda kaldığı görülmektedir (Bilgin, 1994: 64). Modern dönemde dini ve etnik kimliklerin tanımları birbiri içinde geçmiş vaziyette olması nedeniyle toplumların kuruluş mitleri çoğu zaman yaradılış mitleri ile ortaklık göstermektedir. Örneğin; Ermenistan, Polonya, İrlanda vb. toplumların dini kimliklerini etnik kimliğe dönüştürmüşlerdir (Hobsbawn, 2014: 89). Zaman içinde dini yapıların toplum içindeki etkilerinde gerileme görülse de din olgusunun kutsallaştırılmış toplum mitinin devam etmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu bağlamda Yahudi örneğine bakıldığında, soylarını Hz. İbrahim'e, özgürlüklerini Eski Ahid'e, kuruluş beratlarını Sina Dağı'na ve altın çağlarını Hz. Davud'a ve Hz. Süleyman'ın krallığına dayandırarak çok uzun zamandan beri varlıklarını sürdüren bir cemaate mensup oldukları hissinin toplumda pekişmesini amaçlamaktadır. Bu durum sadece dindarlar için değil laik Yahudiler içinde bir referans noktası olarak kabul edilmektedir. (Smith, 2014: 60).

Toplum içinde “biz” duygusunun din temelli oluşmasının nedenlerinden biri de din olgusunun topluma kutsallık atfetmesi olarak gösterilmektedir. Yaşanan toplum tesadüfi bir toplum olmanın ötesinde bir “seçilmişlik” niteliği kazanarak kutsallaştırılmaktadır.⁸ Aynı zamanda inşa edilen inanç binaları ile her seferinde bu kutsallık hatırlatılarak bireylerin bu durumu içselleştirmesi sağlanmaktadır (Smith, 2014: 51-52). Bir başka deyişle dinin içinde barındırdığı semboller, ritüeller ile kolektif aidiyetleri güçlendiği görülmektedir.

Toparlamak gerekirse “biz” duygusu; toplum içinde farklı özelliklere sahip bireylerin ve grupların bir arada yaşamasının ana etkeni olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle tarihin her döneminde “biz” duygusuyla karşılaşmak mümkündür. Ancak farklı dönemlerde farklı unsurların “biz” duygusunu oluşturmada başat rol oynamaktadır. Klasik ulus modelinin dünya çapında yaygınlaştığı döneme bakıldığında ortak

⁸ Bu kutsallaştırmanın bir örneğini 13. yüzyıl sonunda Papa Boniface'ın “Fransa Krallığı'nın tıpkı İsrail halkı gibi...Rabbimiz tarafından Cennet'in düzenini hakim kılmak için seçilmiş mümtaz bir halktır” şeklindeki krallığın “seçilmişlik” mitini o dönemin otoritesi olarak destekleyen söyleminde görmek mümkündür (Smith, 2014: 97).

paylaşımlar üzerinden inşa edilen “biz” duygusu, hem toplumsal hem de siyasal yaşamı şekillendirmektedir. Diğer bir deyişle ortak dilin, dinin, tarihin, kültürel değerlerin, yurdun varlığıyla ya da var olduğuna dair inançla toplum içinde birbirini hiç tanımayan bireyler arasında “biz” duygusunun oluştuğu ve yaklaşık üç yüz yıldır bu unsurların referans alındığı söylenebilir (Şahin, 2012: 28).

Dünya çapında 1970’li yıllarla birlikte hızlı bir dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır. Ulus-devletlerin artık homojen toplumlardan oluşmadığı ve klasik ulus modelinin bu dönüşüm sürecindeki talepleri karşılayamadığı iddia edilmektedir. Post modern akımın etkisiyle göz ardı edilen farklılıkların toplum içerisinde tanınma ve topluma dâhil olma taleplerinin artması ve aynı zamanda göç olgusunun her toplumun bir gerçeği haline gelmesi sonucunda yeni toplumsal “biz” formülleri aranmaya başlanmıştır. Bunlardan biri olan çokkültürlülük ile değişen değerlere uygun olarak düzenlenen yeni bir kolektif “biz” duygusunun oluşturulması hedeflenmiştir.

BÖLÜM 2: ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK MODELİNDE “BİZ” DUYGUSUNUN İNŞASI

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra bilim, teknoloji, eğitim alanlarında baş döndürücü gelişmelerin yaşanmasına tanık olunmuştur. Özellikle internetin hayatın bir parçası olmasıyla dünyanın bir ucunda yaşanan bir olay, saniyeler içinde diğer ucunda haber olabilecek boyutta bir hıza ulaşmıştır (Giddens, 2012: 83). Ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler ekonomi, hukuk, uluslararası ilişkiler vb. birçok disipline yansımış ve bu disiplinlerdeki çalışmaların yoğunluğunu arttırmıştır. Bu dönüşümün yansımalarını toplumsal hayatta da görmek mümkündür. Bunlardan göç ve mülteci sayısının artması, yerel kimliklerin kendi kültürel değerleri ve geçmişleri hakkında bilgi sahibi olmasının kolaylaşması ve bu bağlamda hemşerilik gibi kültürel değerleri esas alan derneklerin sayısının artmaya başlaması dikkat çekenler arasındadır (Joppke, 1996: 450-451).

Ancak bu tür değişimler yenilik getirdiği gibi aynı zamanda mevcut kurumsallaşmış toplumsal ve siyasi yapılanmaların sorgulanmasına da neden olmaktadır. Yakın dönemde gerçekleşen teknolojik yeniliklerin toplumsal gelişmeleri derinden etkilediğini iddia eden görüşe göre klasik ulus modelinin öngördüğü "teklik" anlayışı, diğer bir deyişle herkesin aynı dili, dini, kültürü, paylaştığı varsayımı artık günümüz toplumlarının ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Öyle ki artık tekliğin ve homojenliğin bir model olarak aşındığı ve miadını doldurduğu yerini ise çokkültürlü toplum modeline bıraktığını iddia edilmektedir. Öte yandan bunun tam aksini iddia eden söylemler de bulunmaktadır. Bunlara göre aslında klasik ulus modelinin ve beraberinde milliyetçiliğin postmodern dönemle birlikte yok olmayacağı, bazı sistematik değişimlerden geçerek -ve hatta güçlenerek- ulusal alandan yerel alana doğru yayılarak devamlılığını sürdüreceği öne sürülmektedir. Yine bu kapsamda çokkültürlü modelin de aslında klasik ulus modelinin kullandığı kriterleri ve milliyetçiliği esas aldığı vurgulanmaktadır (Şahin, 2007: 233-234).

Diğer yandan geçmişe dair tarihsel incelemeler derinleştirilerek toplumsal dönüşümlere bakıldığında ise toplumların her dönem içinde farklı etnik, dini ya da kültürel grupları barındırdığı görülmektedir (Carr, 2002: 60). Tarihsel süreç içerisinde toplumsal farklılıklarından kaynaklı sorunlar attıkça sürgün, asimilasyon, soykırım gibi çok

dramatik olaylarla da karşılaşmıştır. Ancak tüm bu radikal müdahalelerin uzun vadede siyasi ve toplumsal alandan yok etmeye çalıştıkları farklılıkların, güçlenmesine yol açtıklarını vurgulamak gerekir (Joppke, 1996: 452). Küreselleşmenin hız kazanmasıyla insanlık modern dönemde farklı kültürlerden pay almış birçok bireyi bir arada yaşatmanın formülünü aramaktadır. İşte bu noktada akla gelen başlıca politika yükselen postmodernizm akımından hareketle ortaya çıkan çokkültürlü toplum teorisi olmuştur.

Yakın zamanda önemi fark edilerek göz ardı etmek yerine yüzleşilen çokkültürlülük kavramı, klasik ulus modeline göre daha yüksek oranda farklılıklara müsaade eden, farklılıklarla bir arada yaşanabileceği iddiasını taşıyan bir yaklaşım görünümündedir. Bu manada, çokkültürlülük, her toplumun değerli ve biricik olduğuna ve birbirleriyle kıyaslanmadan kendi değerleri bağlamında ele alınması gerektiğine dair iddiayı temel almaktadır (Özensel, 2012: 59). Çokkültürlülük, toplumdaki hâkim etnik, dini ve kültürel değerler kadar azınlık diline, dinine, kültürüne ya da etnisitesine sahip grupların da kendini değerli hissettiği, farklılıklarının çoğunluk tarafından kabul edildiği ve devlet tarafından korunduğu bir toplumsal modeldir. Çokkültürlülük modeli ile farklılıkları tanınmayan ya da ikinci sınıf vatandaş şeklinde bir muameleye maruz kalan grupların ayrılıkçı isteklerinin de önüne geçilmesi amaçlanmaktadır (Doytcheva, 2013: 12-13).

Bu bağlamda, tezin bu bölümünde; çokkültürlü modelin nasıl bir toplum modeli öngördüğü, “biz” duygusunu sağlama konusunda klasik ulus modelinden ne tür farklılıklar içerdiği, en önemlisi de klasik ulus modelindeki kolektif “biz” unsurlarının bu modeldeki kullanımına ilişkin analiz yapılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak çokkültürlülüğün tarihsel gelişimi çerçevesinde kısa bir literatür özeti yapılması hedeflenmektedir. Ardından çokkültürlü politikaların nasıl bir toplum modeli öngördüğü üzerinde durulacak ve toplum içinde “biz” duygusunun sağlanmasında hangi dinamikleri öne çıkardığına değinilecektir. Bölümün sonunda ise tüm bu analizlerin ışığı altında klasik ulus modelinin “biz” duygusu unsurlarının çokkültürlü toplum modelindeki karşılıklarına bakılacaktır.

2.1. Çokkültürlülüğün Kavramsal ve Tarihsel Arka Planı

Günümüz dünyasında ulaşım ve iletişim alanında yaşanan hızlı ilerlemeler, göç gerçeğini toplumların bir parçası haline getirmekte ve aynı zamanda yerel kimliklerin

farkındalıklarını da ön plana çıkartmaktadır. Toplamların hem birbirleriyle benzeştiği hem de her bir toplumun kendi içindeki farklılıklarının anlam ve meşru zemin kazandığı bir dönüşüm sürecinin yaşandığından bahsedilebilir. İşte homojenlik iddiasındaki klasik ulus toplum modelinin bu dönüşümlere yeterince cevap veremediği ileri sürölmektedir. Bu bağlamda çokkültürlü model ile farklılıkların toplum içinde tanınması diğer bir deyişle farklılıklar zemininde “biz” duygusunun yeniden oluşturulması öngörülmektedir (Vatandaş, 2002: 4-5).

Çokkültürlölüğün temeli hem bir kavram hem de bir toplumsal gerçeklik olarak çok eskilere dayanmaktadır ve birçok kavram gibi toplumsal dönüşümlere bağlı olarak tanımı ve muhteva ettiği anlamı da değişim göstermiştir. Bu bağlamda çokkültürlölük kavramı; ilk defa 1941 yılında İngilizcede eski milliyetçiliklerin bir anlam ifade etmediği, önyargısız ve bağsız bireylerden oluşan kozmopolit bir toplumu nitelendirmek için kullanılmıştır. Günümüzdeki anlamını ise 1970’li yıllarda kazandığı söylenebilir (Doytcheva, 2013: 15).

Çokkültürlölük; 1970’li yıllarla birlikte popülerleşmeye başlayan yeni bir toplumsal entegrasyon yolu olarak “biz” duygusunu farklılıklar üzerinden formöle etmektedir. Bu bağlamda çokkültürlölük; kültürel çoğulculuğun bir toplumsal kabul olduğu ve farklılıkların toplum içinde tanınması ve korunması için devletlerin aktif rol oynadığı siyasi bir proje olarak ele alınabilir (Doytcheva, 2013: 25). Genel manada çokkültürlölük de hedef; kültürel baskınlık, tanınmama, “diğer” ya da “öteki” olana saygısızlık ve kültürel adaletsizliklere karşı politikalar geliştirmektir. Diğer bir deyişle toplumdan yabancılaşmış, saygı gösterilmeyen kimliklerin ve kültürlerin söz konusu politikalar çerçevesinde toplumun bir parçası haline gelmesi amaçlanmaktadır (Kymlicka, 2006: 461). Bu bağlamda “kamusal alanda farklı kültürlerin adil bir biçimde teşvik edilmesi projesi olarak tasarlanmıştır ve savunucularına göre dünyadaki kimlik hareketlerinin, aynı siyasi örgütlenme içinde farklı kültürel ufuklara sahip nüfus topluluklarının barışçı bir şekilde bir arada var olabilmelerini sağlayan ilaçtır” (Doytcheva, 2013: 12).

Aslında çokkültürlölük kavramı, söz konusu tanımların ötesinde çok daha yapısal tartışmaların kavramsal setlerinden biri haline gelmiştir. Çokkültürlölüğün modernleşme süreci ile başlayan klasik ulus modeline bir eleştiri ve hatta postmodern

bir karşı çıkış olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle postmodernizm tartışmalarının başladığı 1950’lerin sonu 1960’ların başında çokkültürlülük, modernizm eleştirisini mümkün kılan bir kavram olarak literatürde kendine yer bulmaya başlamıştır (Robertson, 1999: 27). Postmodernizmin eleştirisine göre, birinci bölümde değinilen modernist yaklaşım ve klasik ulus modeli; indirgemeci, birleştirici ve bütünleştirici bir bakış açısıyla farklılıkların üstünü örtmektedir. Buna karşılık postmodernizm ise farklılıkların üstünü örtmek yerine farklılıkların tanınmasına ve toplumsal olarak meşru bir zemin kazanmasına dayalı olarak gelişen (çokkültürlü) bir toplum modeli önermektedir (Keyman, 2000: 43-47; Özensel, 2012: 59).

Giderek postmodern dünyanın en popüler konu başlıklarından biri haline gelen çokkültürlülük kavramı için yapılan analizlerin başında Will Kymlicka’nın çalışmaları gelmektedir. Kymlicka (2015: 41); toplumların çokkültürlü bir yapıya sahip olmasına zemin oluşturan etkenleri ikili ayırımla açıklamaktadır. Bunlardan ilki; “[çokkültürlülük] belirli bir devlet içinde birden fazla ulusun yan yana yaşamasıdır; burada “ulus”, belirli bir toprak parçası ya da yurttan yaşayan, ayrı bir ortak dili ve kültürü olan, az ya da çok kurumsal olarak olgunlaşmış, tarihsel bir cemaat anlamına gelir”. Bu noktadan hareketle Kymlicka, içinde birden fazla ulusun yaşadığı bir devletin ulusal bir devletten ziyade çokuluslu bir devlet olduğunu ifade etmektedir. Çokuluslu yapının oluşması istila ve işgal sonucunda ülkenin ele geçirilmesi nedeniyle ortaya çıkabileceği gibi farklı grupların yararları için anlaşma yoluyla gönüllü olarak birleşmeleri sonucunda da oluşabileceğini belirtmektedir. ABD’de Kızılderililer, Hawaii yerlileri vb. gruplar bu ulusal azınlıklara örnek olarak gösterilmektedir. Bu azınlıkların çoğuna kendi dillerini konuşma, kendi mahkemelerine sahip olma vb. özel yasal statüler verilerek kanuni olarak korunmaları amaçlanmıştır.

Kymlicka’ya (2015: 41-42) göre kültürel çeşitliliğin ikinci etkeni ise göçtür. Özellikle ABD, Kanada, Avustralya gibi nüfusunun çok önemli bir bölümünü göçmenlerin oluşturduğu ülkelerde toplumsal yaşamda göç gerçeğinin yeri göz ardı edilemez bir noktaya ulaşmıştır. İnsanlık tarihi boyunca topluluklar siyasi, ekonomik, sosyal vb. nedenlerle yer değiştirmiştir. Yaşanılan yerin itici, gidilen yerin çekici etkisiyle bir yerden başka bir yere doğru yapılan hareketi tanımlayan göç kavramı, sanayileşme ile birlikte ekonomik nedenlerin daha belirleyici olduğu bir olgu haline gelmiştir. Bu

noktada göç kavramı üzerine odaklanmak ve göçün nedenlerini somutlaştırmak çokkültürlülüğün “biz” yaklaşımı hakkında fikir edinme noktasında faydalı olabilir.

Öncelikle dört farklı göç modeli olduğunu dile getirmekte yarar vardır. Bunlardan birincisi olan; klasik göç modeli, Kanada, A.B.D gibi göçmen uluslardan oluşan ülkeler için kullanılan modeldir. Bu modelde toplumlar kuruluşlarından itibaren farklı uluslardan oluşmaktadır. İkinci model olan ve Fransa, İngiltere gibi sömürgeci ülkelerde görülen sömürgeci göç modeli ise sömürülen devletlerden sömüren devlete olan göç hareketlerini kapsamaktadır. Üçüncü model olan misafir işçi modeli; Almanya, Belçika, İsviçre gibi gelişmiş ülkelerin emek ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan göçleri ifade etmektedir. Son model olan yasadışı göç modeli ise, sanayileşmiş ülkelerin ekonomik çekiciliği nedeniyle daha fazla insanın bu ülkelerde yaşama talebine karşın göç politikalarında sıkılaşmaya gitmesi sonucunda ülkeye gizli ya da kaçak yollardan girilmesini tanımlamaktadır.

Bakıldığında insanlık tarihi kadar eski olan göç kavramının coğrafi keşiflerin başlamasıyla ivme kazandığı, klasik göç modelinin de bu dönemleri analiz edebilmek için anlamlı olduğu söylenebilir. Sanayi Devrimi ile birlikte hızlanan sömürgecilik hareketlerinin, sanayileşmiş toplumlara göç edilmesini popüler hale getirdiği ileri sürülebilir. İkinci Dünya Savaşından sonra Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan emek piyasasındaki arz eksikliği ise başka bir göç dalgasına kaynaklık etmiştir. Özellikle 1970’lerden sonra hızla artan göç dalgalarını engellemek için Batı Avrupa, A.B.D gibi sanayileşmiş devletlerin geliştirdiği sıkı göç politikaları, insanların yasadışı yollara başvurmalarına neden olmuştur (Giddens, 2012: 569).

Göç ve çokkültürlülük ilişkisinde dikkat çeken bir başka ayrım ise göçün karakteri ile ilgilidir. Göçün gönüllü ya da zorunlu olması çokkültürlü politikaların uygulanmasını doğrudan etkilemektedir. Gönüllü göçlerin çokkültürlü politikaları etkileyen özelliği, söz konusu göçmenlerin yeni katıldıkları toplumlarla bütünleşmeye hazır olmalarının beklenmesidir. Bu göçmenler her ne kadar azınlık olmanın getirdiği talepleri terk etmeseler de egemen “ulusal” toplum ile bütünleşmeye uyumludurlar ve bu da çokkültürlü politikaların bütünleştirici özelliğini öne çıkarmaktadır. Örneğin Glazer (1983:149 akt. Kymlicka, 2015: 120) ABD örneğinde bu durumu şöyle açıklamaktadır:

"Bu ÷lkeye yabancı bir dili ve k÷lt÷r÷ sürd÷rmek değil, mümkün olduğu kadar çabuk Amerikanlaşmak niyetiyle gelmişlerdi ve bu İngilizce dili ve Amerikan k÷lt÷r÷ anlamına geliyordu. Günümüzün birçok göçmeninin yaptığı gibi, onlarda devlet okullarının sağladığı yeni bir dile ve k÷lt÷re girmek istiyordu ve kendilerinin ve çocuklarının yitirdiklerine sık sık özlem duysalar da bu dayatılmış bir şey değil, onların kendi seçimiydi".

Ancak mecburi göçlerde durum farklı bir boyut kazanmaktadır. Çünkü bazen k÷ltürlerinden, bazen dinlerinden ya da etnik özelliklerinden dolayı baskı gören grupların göç etmelerinde bir gönüllülük esasından çok zorunluluk esası söz konusu olduğundan azınlıklar ile benzer şekilde değerlendirilebileceği savunulmaktadır (Kymlicka, 2015: 176-177). Zorunlu göçlerin yaşandığı durumlarda, göç eden bireylerin kendi k÷ltürlerini ve ait oldukları etnik/dini kökenin ritüellerini de yaşatmak isteyeceklerinden entegrasyon sürecinin daha uzun ve sorunlu olabileceği ileri sürülebilir.

Hem toplumların içindeki etnik farklılıkların ön plana çıkmasıyla hem de göçlerin hiç olmadığı kadar büyük boyutlara ulaşmasıyla literatürde kendine daha sık yer bulmaya başlayan çokk÷ltürlülük kavramının kavramsal geçmişı çok eskilere dayanmamaktadır. Buna rağmen çokk÷ltürlülük olgusuyla diğer bir deyişle farklılıkların bir arada yaşama pratiğiyle eski dönemlerde de karşılaşmak mümkündür. Günümüzde nüfusunun önemli bir kısmını göçmenlerin oluşturduğu Kanada, Avustralya ve ABD gibi ÷lkelerden çok daha önce Avrupa'da Birleşik Krallık'ta Kuzey İrlandalılar, Hollanda'da Frizler, İskandinav ÷lkelerinde Laplar, k÷ltürel ve etnik farklılıklarına rağmen yaşadıkları toplumların bir parçası olmayı başarabilmişlerdir (Canatan, 2009: 81). Bunların dışında Doğulu toplumların Batılılardan çok daha öncesinde toplumsal farklılıklara rağmen birlikte yaşadıkları ve "biz" duygusunu oluşturdukları gör÷lmektedir. Örneğin, Medine Sözleşmesi ile Hz. Peygamber döneminde Medine topraklarında yaşayan Yahudilere din hürriyeti sağlanarak farklılıkları güvence altına alınmıştır (Modood, 2014:193-194). Geleneksel dönemdeki birçok imparatorluğun da -söz gelimi Osmanlı Devleti- farklı dinleri, mezhepleri, etnik grupları bir arada tutan toplumsal yapılara sahip olduğunu ve bu sayede yüzyıllar boyunca varlıklarını devam ettirdiklerini söylemek mümkündür⁹

⁹ Özellikle Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapılanması zengin bir inceleme alanı olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde fethedilen topraklarda yaşayan halkların kendi yasaları ve kurumları, merkezi

(Modood, 2014: 18; Karpat, 2001: 65-66; Hourani, 2012).

Görüldüğü üzere toplumsal yapının içinde farklı kesimlerin varlığı az veya çok düzeyde daima yer bulmuştur. Ancak modern dönemde bu hususun ciddi bir sorun haline gelmesi, farklılıkların krize dönüşmeden idare edilmesine yönelik yeni kimlik politikasına ihtiyaç duyulması, bu yeni değerler üzerinden “biz” duygusunun sağlanması küreselleşmeyle gündeme gelen bir konu olmuştur. Postmodern öncesi dönemde, azınlıklardan beklenen durum, çoğunluğun belirlediği haklar çerçevesinde yaşamayı kabul etmesi idi. Geçmişten farklı olarak günümüzde azınlıklar, eşit saygı ve eşit haklar çerçevesinde toplumun içinde yer almayı, kenarda kalmamayı ve toplum içindeki mozağin bir parçası olarak görülmeyi talep etmektedir (Parekh, 2002: 9-11). Doytcheva’nın (2013: 18) deyimiyle “çokkültürlülük, yalnızca bazı özel düzenlemelerden yararlanan birkaç tarihsel topluluğun değil kökeni ne olursa olsun bütün bireylerin kültürel olarak tanınma projesidir”. Bu doğrultuda II. Dünya savaşı sonrasında azınlık sorunlarına karşı kalıcı çözümün sağlanması için Birleşmiş Milletler, ırkların ve halkların eşit olduğunu kararlı bir şekilde savunarak devletlerin içinde bu fikirlerin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur (Kymlicka, 2012: 302-303). Böylece çokkültürlülük politikaları, içinde farklılıklar barındıran her toplum için ciddi bir “biz”leştirici alternatif politika haline gelmeye başlamıştır.

2.2. Çokkültürlülüğün Siyasal Boyutu

Çokkültürlülük kavramının ve tarihsel gelişiminin ele alınmasının ardından çokkültürlülüğün siyasi manada neleri önerdiğini ve eleştirdiğini ele almak konuyu somutlaştırma adına faydalı olabilir.

Öncelikle çokkültürlülüğün, evrensel anlamda kabul görmüş bir tanımının ya da uygulama bütünlüğünün olmadığını belirtmek gerekir. Farklı ülkelerde ya da aynı ülkede farklı dönemlerde farklı yöneticiler arasında uygulama birliğinin ya da tutarlılığının bulunmaması nedeniyle kapsamı da tartışmaya açıktır (Kymlicka, 2012: 305). Çokkültürlülük politikaları bir önceki bölümde değinildiği üzere günümüzdeki

İstanbul yönetiminin güvencesi altında devam etmiştir. Osmanlı örneğini daha genel bir tarihsel incelemeye tabii tutan Parekh (2002: 9), Osmanlı tipi geleneksel toplumlarda, azınlıkların baskın grubun otoritesini kabul ettiğini ve onların belirlediği sınırlar dahilinde kendilerine has kültürel özelliklerini koruyarak yaşamlarına devam ettiğini vurgulamıştır.

anlamıyla ilk olarak ABD, Kanada, Avustralya gibi içinde birçok farklı toplumsal grubu barındıran devletlerde uygulanmaya başlanmıştır. Ancak artık neredeyse her devletin gündeminde olan, her toplumun doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilendiği toplumsal bir gerçeklik haline gelmiştir. Avrupa Birliği'nin kurulması, ortak para birimine diğer bir deyişle ekonomik ortaklığa geçilmesi, üye ülkelerin büyük çoğunluğu arasında vizelerin kaldırılması gibi uygulamaların yanı sıra küreselleşmenin etkisi ve göçlerin tüm dünyayı etkiler duruma gelmesi kültürel homojenliğin tartışılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda kavram, akademik anlamda düşünsel bir etkinlik olmanın ötesinde bir yönetme pratiği olarak devletlerin politikası haline gelmeye başlamıştır.

Çokkültürlülüğün temel felsefesi olarak, her toplumun değerli ve biricik olduğu ve birbirleriyle kıyaslanamadan kendi değerleri bağlamında ele alınması gerektiği savunulmaktadır (Özensel, 2012: 59). Daha toparlayıcı bir şekilde dile getirmek gerekirse toplumun baskın konumdaki kimliğinin, diğer kimlik(ler)le kurduğu ilişki biçimi dikey olmamalıdır. Kimliklerin kendi arasında kurdukları dikey ilişki, hiyerarşik bir yapının oluşmasına neden olmaktadır ki bu da toplum içindeki farklılıkların “diğer” ya da “öteki” biçiminde kodlanmasına dolayısıyla da “biz” olgusunun sorunlu bir alan şeklinde inşa edilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda çokkültürlü politikaların klasik ulus modelini eleştirdiği noktalardan birisi liberal demokrasinin uygulanma şeklidir. Çokkültürlülüğün siyasal boyutundaki başlıca eleştiri, temsili demokrasi ile seçimle yönetim hakkını ele alanların, çoğunluğun temsilcisi olmasıdır. Buna göre temsili demokrasiler çoğunluğun iktidarını korurken azınlıkta kalan grupların haklarını yeterince savunmamaktadır. Diğer bir deyişle liberal demokrasi toplumda farklılıklardan kaynaklanan sorunlara yanıt verememekle eleştirilirken çoğunluğun gölgesinde devam eden bir yönetim biçimi olmakla itham edilmektedir (Altınkök, 2016: 5). Bu eleştirilere paralel biçimde liberal demokrasinin bireysel çıkarlara dayandığı, sağlam bir yurttaşlığa, geniş toplumsal katılıma ve kamusal iyiye dayanmadığı gerekçesiyle de “cılız” bir demokrasi modeli olduğu da ifade edilmektedir (Barber, 1995: 32). Bu eksikliğin ancak müzarekeci ve radikal demokrasi modellerinin temsiliyet ve katılım krizlerine son vereceği iddia edilmektedir. İşte bu husus; çokkültürlülük modelinin farklılıklar içeren toplumsal yapı içerisinde “biz” duygusunu oluşturmadaki temel noktalarından birine işaret etmektedir. Farklılıkların siyasal hayata katılımının sağlanmasının hem adil yönetim sisteminin oluşması hem de azınlıkların toplumsal

yaşamda kendilerine yer edinmesi açılarından önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

Önerilerden ilki olan müzakereci demokrasinin temelinde "görüşme" yatmaktadır. Ancak bu görüşme karşılıklı görüşme anlamında değil ortak faydayı müzakere etme şeklinde ele alınmaktadır. Örneğin vatandaşların bir kamu politikası hakkında ihtilafa düşmesi durumunda konu hakkında müzakere edilmesi, ittifak yollarının aranması anlamına gelmektedir. Daha genel bağlamda ise "görüşme" yoluyla vatandaşların, farklılıklarla birlikte yaşamının yollarını öğrenmesi amaçlanmaktadır (Altınkök, 2016: 13-14).

Çokkültürlü politikaların daha iyi sonuç verebilmesi için önerdiği yöntemlerden diğeri olan radikal demokrasi ise farklı ve dışlanmış olan her türlü dinamiğin ve toplumsal grubun kabulünü içermektedir (Mouffe, 1994: 187). Bir başka deyişle temsili demokrasi yerine radikal demokraside yurttaşların tam anlamıyla katılımı yoluyla özyönetim sisteminin oluşması ve yurttaşların yönetim, gündem oluşturma, tartışma, yasama ve siyaset yapma gibi süreçlerde aktif rol alması amaçlanmaktadır (Barber, 1995: 195-197). Bununla birlikte toplum içinde farklılıkların korunması için radikal demokraside, çoğulculuk ve çatışma gibi kavramlar siyasetin asıl varlık nedeni olarak görülmekte ve farklılıkların ve husumetlerin uzlaştırılmaması gerektiği savunulmaktadır (Özkan, 2017: 248). Bu sayede her bireyin veya grubun özgürce kendini ifade etmesinin önü açılarak azınlığın çoğunluğa biat etmesinin önüne geçileceği söylenebilir. Böylece farklılıkların olduğu haliyle kabul edilmesi üzerinden "biz" duygusunun inşa edilmesi hedeflenmektedir.

Çokkültürlülük sorununun görmezden gelinmesinin özellikle Batı demokrasi deneyimlerinden de anlaşılacağı üzere bir çözüm olmadığı, azınlık milliyetçiliklerinin zaman içinde kendinden yok olmasını beklemenin ya da zor kullanarak bastırmanın toplum içindeki sorunlara çözüm üretmediği görülmektedir. Öyle ki bu milliyetçilikler İrlanda ve Katalan örneklerinden de anlaşılacağı üzere merkezi devleti tehdit eden ve on yıllar boyunca çözülemeyen ayrılıkçı taleplere de dönüşebilmektedir (Kymlicka, 2015: 22; Taylor, 2014: 57).

Toplumların içinde yaşayan azınlıkların ayrılıkçı taleplerinin kaynağı olarak farklı unsurların ön plana çıktığı görülmektedir. Kymlicka'nın (2015: 22-23) tasnifinden

hareketle ayrılıkçı talepleri demokratik, ekonomik ve toplumsal nedenlere bağılı olarak ele almak mümkündür. Demokrasi ve hukuk düzenindeki eksiklikler yüzünden azınlıkların ayrılıkçı taleplerde bulunduğunu iddia eden ilk yaklaşıma göre demokrasinin toplum içinde gelişmesi, temsiliyet problemlerinin aşılması, hukuksal olarak azınlıkların tanınması ve haklarının verilmesi durumunda bu grupların etnik bağlarından sıyrılacağı öngörülmektedir. Toplum içindeki ayrılıkçı taleplerin diğeri bir nedeni olarak gösterilen ekonomik sebeplerin modernleşme ve refahın toplumun her kesimine yeterince ulaşamamasından dolayı ortaya çıktığı savunulmaktadır. Buna göre herkes adil bir ekonomik refah düzeyine ulaştığında toplumsal hayatta etnik bağılılıkların bireylerin birincil kimlikleri olmayacağı iddia edilmektedir. “Öteki” kavramının belli önyargıları içinde barındırması ve dış güçlerin toplum içindeki ayrılıkları teşvik etmesi sebebiyle ayrılık taleplerinin oluştuğunu öne süren toplumsal yaklaşım, toplum içinde hoşgörü ve saygının yerleşmesi ve yabancıların müdahalelerinin engellenmesi durumunda etnik bağılılıkların önemsizleşeceği ve ayrılıkçı taleplerin ortadan kalkacağı ileri sürülmektedir.

Ancak tüm azınlık hareketlerinin ayrılıkçılık fikrini barındırmadığını da belirtmek gerekir. Birçok örnekte azınlık kimlikleri farklı taleplerle merkezi devletlerin karşısına çıktıkları görülmektedir. Bunların başında kendi kültürlerini özgürce yaşama, inançlarını ifade etme, uygulama ve yayma imkânının sağlanması ve bu imkanların yasal olarak güvence altına alınması gibi talepler yer almaktadır. Bir diğeri talep ise özerk yönetimlerin kurulmasıdır. Böylece azınlıkların kendilerini ilgilendiren meselelerde karar almalarının önü açılmaktadır. Söz konusu hakların tanınmaması veya görmezden gelinmesi toplumdaki “biz duygusunun zarar görmesine neden olduğu ileri sürülmektedir. Hatta birçok araştırmacı tanınmanın reddedilmesi halinde oluşacak baskının farklı kültürel değerlere sahip bireylerin daha radikal şekilde kimliklerini desteklemelerine neden olabileceğini savunmaktadır (Kymlicka, 2015: 16-19).

2.3. Çokkültürlü Toplumlarda “Biz” Duygusu ve Unsurları

Farklılıkların bir arada nasıl yaşayacağı, çokkültürlü toplum modeli önerisinin en temel sorusudur. Soruyu daha kapsayıcı olması açısından şu şekilde yeniden sormak mümkündür. Birçok farklılığı içinde barındıran toplumsal yaşamda, toplumsal grupları bir arada tutacak tutkalın temel bileşeni ne olacaktır? Bu sorunun, toplumu bir arada

tutan unsurun, klasik ulus modelinde soy, etnisite, ortak dil gibi kavramlara dayalı yanıtları, çoğulcu topluma geçildiğinde anlamını dönüştürmekte ve daha kapsayıcı yeni bir “biz” tanımına ihtiyaç duyulmaktadır.

“Biz” duygusu, her toplumsal model için önemli bir olgudur. Birden fazla kültürel ve etnik grup aidiyetlerini içeren çokkültürlü toplumlarda daha da önem kazanan bir kavramdır (Taylor, 2006: 142-146). Birinci bölümde bahsedildiği üzere toplum içinde “biz” duygusunun oluşmasında objektif ve sübjektif unsurlar etkili olmaktadır. Çokkültürlülüğün farklılıklara dayanması nedeniyle objektif unsurlardan (ortak dil, din, tarih) ziyade sübjektif unsurların (birlikte yaşama isteği, kültürel değerler vb.) ön planda olduğu söylenebilir.

Parekh’in (2002: 293-298) yaklaşımından hareketle, çokkültürlü toplumlarda “biz” duygusunun oluşması için belli özelliklerin taşınması gerektiği ileri sürülebilir: Bunlardan ilki politik bir topluluğun kimliği tek tek üyelerin kişisel özelliklerinden değil, topluluğun umumi ve toplu olarak paylaştığı şeyleri kapsamasının gerekliliğiyle alakadır. Diğer bir deyişle Parekh, çokkültürlü toplumlarda “biz” duygusunun bireylerin yaşam biçimleri, gelenekleri, aile yapıları, hobileri gibi etno-kültürel özellikler yerine tüm bireylerin paylaştığı kurumlar, değerler ve halk söylemleri üzerinden inşa edilmesini önermektedir.

İkincisi çokkültürlü toplumlarda azınlıkların farklılıklarından dolayı suçlanmadan çoklu kimlik oluşumlarının desteklenmesiyle toplum içinde “biz” duygusunun sağlanabileceği ifade edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle bireyin hem Quebec’li hem de Kanadalı ya da hem Basklı hem de İspanyol olarak kendini tanımlamasının önünün açılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Üçüncüsü “biz” duygusunun tüm vatandaşları kapsayacak ve toplulukların kendisiyle özdeşleşmesini sağlayacak şekilde tanımlanmasının toplum içindeki farklılıkların çoğunluk tarafından kabullenilmesini kolaylaştıracağı ileri sürülmektedir. Topluluğun öz tanımı bazı azınlıkları ya da yabancıları dışlıyorsa bu grupların kendilerini toplumun bir parçası olarak görememeleri olağan bir durumdur.

Son olarak “biz” duygusunun sağlanması için çoğunluğun dışında kalanların eşit derecede değerli ve toplumun meşru üyeleri olduklarını teşvik eden bir anlayışta olması

gerekmektedir. Diğer bir deyişle çokkültürlü toplumların içinde çoğunlukta bulunan topluluğun, eşit hakların verilmesine istekli olmasına rağmen kendi ayrıcalıklı konumundan vazgeçmek konusunda aynı isteği göstermediği ve hukuki değişimlerin toplumsal yaşamdaki yansımalarının aynı düzeyde olmadığı görülmektedir.

Bu tartışmanın en verimli çıktısı elbette söz konusu “ortak kimlik”/”biz” kavramının toplumsal meşruiyetinin sağlanması ile olacağı ileri sürülebilir. Bu aşamada çokkültürlülük üzerine yapılan tartışmalar kadar devlet eliyle uygulanan politikaların devamlılığı da söz konusu meşruiyet tartışmalarını olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle devletin belli kurumları ve araçları ile çokkültürlü politikalar konusunda geniş toplumsal mutabakatı sağlamak için çaba göstermesi gerektiğini vurgulamak gerekmektedir. Bu bağlamda kuşkusuz devletin en önemli aygıtlarından biri olan eğitim kurumlarının çokkültürlülük politikalarının benimsenmesinde de önemli rol oynadığı görülmektedir. Lacoste’un (1998: 43) klasik ulus modeli ile eğitim arasında kurduğu ilişkinin çokkültürlülük modeli için de gerekli olduğunu söylemek mümkündür. Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi, bir topluma nüfuz etmenin sacayaklarından birini ifade eden eğitim, tek tek bireyleri genel toplumsal çıkarlar doğrultusunda harekete geçirmekte ve manevi –Anderson’un deyimiyle “hayali”- cemaatin inşasını doğrudan etkilemektedir. Bu nokta, tezin problematiği ve amacında da vurgulandığı gibi çokkültürlü modelin “biz”i oluşturmada klasik ulus model ile benzer yöntemler ve araçlar kullandığı şeklindeki argümanı doğrular nitelikte olduğuna dikkat çekmek gerekir.

Çokkültürlülük modelinde de eğitim, özellikle Susan Wolf’un (2014: 100-104) haklı bir şekilde üzerinde durduğu gibi, kolektif “biz”in inşasında yadsınamaz bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda okul kitaplarının içeriğinin kültürel farklılıkları teşvik edecek şekilde (yeniden) güncellenmesiyle çokkültürlü toplum anlayışının genç bireylerden başlayarak topluma daha kolay nüfuz edebileceği ve sonraki aşamada toplumsal kabulü kolaylaştıracağı iddia edilebilir. Çokkültürlülük modelinde toplum içinde ortak kültürün oluşması için ilk olarak eğitim sisteminin çokkültürlü yapıyı koruyacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çokkültürlü yapıyla tezat oluşturacak tek kültürlü eğitim sistemi, sadece diğer kültürlerin anlaşılmasını zorlaştırmadığı gibi hâkim kültürel değerlere mensup bireylerin de eleştiri yeteneğinin gelişmesini engelleyeceği,

hatta kimi yorumlar bu tür bir eksikliğin zaman içinde saldırganlığı ve ırkçılığı da davet edebileceği savunulmaktadır (Parekh, 2002: 287-293).

Öte yandan çokkültürlü politikalarda, eğitimin rolü sadece okullardaki eğitim süreci ile sınırlandırılmamaktadır. Çocuğun ilk eğitiminin aile içinde verilmesi nedeniyle aslında çokkültürlülüğün toplum içine yerleşmesi ve bir sonraki nesle aktarılması için aile içinde de çokkültürlü anlayışın benimsenmesi ve çocuğa küçük yaştan itibaren öğretilmesi gerekli bir husus olduğu ileri sürülmektedir. Yapılan araştırmalarda bu görüşü destekler niteliktedir. İsrail’de çocuklarını aynı okula gönderen Arap-Müslüman (Filistin kökenli) ve Yahudi aileler, çocukların birbirlerini daha iyi tanıklarını, birbirlerine daha fazla saygı duyduğunu ve daha başarılı olduklarını belirtmişlerdir (Cırık, 2008: 30).

Çokkültürlü politikaların toplum içine nüfuz etmesinin yollarından bir diğeri olan dini örgütlenmeler, çokkültürlü toplumlarda bireyler için yaygın bir sosyalleşme alanını ifade etmektedir. Çoğunluk dininden farklı olarak Hristiyan, Budist, Müslüman ya da yerel dinlere inananların beslenme biçimleri, yaşam tarzları, cinsiyet rolleri vb. konularda işbirliği içinde çoğunluk toplumuna taleplerini dile getirebileceği bir yapı olması nedeniyle dini örgütlenmeler önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle camiler, tapınaklar, kiliseler ya da diğer dini mekanlar sadece ibadet edilen mekan olmasının ötesinde çoğunluk toplumuna karşı bir kimliği ve birlikteliği ifade ettiği söylenebilir (Martikainen, 2010: 270-274).

Yukarıda anlatılan çokkültürlü toplumun tanımı ve özelliklerinden hareketle çokkültürlü toplumlarda “biz” duygusunun sağlanmasında;

- Çoğulculuk
- Farklılıkların tanınması
- Özerklik

unsurlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

2.3.1. Çoğulculuk

Postmodern teorinin modern teoriyi eleştirdiği noktalardan biri modern teorinin, toplumu çoğunluğun değerlerini esas alarak tek tipleştirmesidir. Çoğunluğun baskın

değerlerinin toplumun doğrusu olarak kabul edilmesi ve bunların tüm topluma dayatılması, farklılıkların görmezden gelinmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda çokkültürlülük çoğunluk anlayışı yerine çoğulculuğun toplumda geçerli olması gereken bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir. Çoğulculuk; toplum içinde her farklılığın asimile olmadan, kendi kimliğini koruyarak var olmasını ifade etmektedir. Çoğulculuk bir bakış açısı olarak evrensel hakikate ulaşamayacağını, her görüşün kendi doğrusunun en doğru olacağını öne sürmektedir (Bingöl, 2017: 74). Çokkültürlülüğün felsefi altyapısı yukarıda da üzerinde durulduğu üzere çoğulculuğa dayanmaktadır.

Çoğulculuğun toplum içinde yer edinerek “biz” duygusunu oluşabilmesi için adalet ve eşitlik kavramlarına da değinmek gerekir. Çokkültürlü toplumlarda farklılıkların bir arada yaşayabilmesinin bu kavramların toplum içinde yer edinmesine bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Çokkültürlü toplumlarda insanın sadece insan olması nedeniyle (örneğin; sağlık, eğitim, seyahat hakkı vb.) tanınacak haklarda herkese eşit davranılması öngörülmektedir. Eşit hakların tanınmasında bireylerin bireysel ya da toplumsal kimliklerinin ötesinde evrensel insan hakları konu alınmaktadır ve bireyler arasında ayırım gözetilmemesi amaçlanmaktadır (Gutmann, 2014: 26; Kymlicka, 2015: 33).

Adalet kavramında ise farklılıklara odaklanılmaktadır. Çokkültürlü toplumlarda bireysel ve toplumsal hakların farklılıkları esas alacak şekilde düzenlenmesiyle toplum içinde “biz” duygusunun oluşabileceği ileri sürülmektedir. Toplum içerisinde herkese eşit hakların verilmesinin azınlıkların kendilerine özgü özelliklerinin görmezden gelinmesine ve bir süre sonra asimile edilmelerine neden olacağı iddia edilmektedir. Bu nedenle çokkültürlü toplumların evrensel insan hakları konusunda eşit, bireysel ve toplumsal hakların dağıtımında ise adil olması gerektiği söylenebilir (Parekh, 2002: 126).

Devlet, adaletin doğrudan sağlayıcısı olarak bu etkenin belirleyicisi konumundadır. Diğer bir deyişle günümüzdeki çokkültürlülük politikalarını, geçmiş tecrübelerden farklılaştıran özelliklerden biri devlete yüklediği rollerdir. “Biz” duygusunun çokkültürlü toplumlarda gelişmesi için devletlerin birbirlerinden farklı politikalar uygulaması olağan bir durumdur. Ancak herkesin eşit olarak tanınması, kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi, kişilere farklılıklarını geliştirmenin ve aktarmanın fiili

yollarının sağlanması, ayrımcılıkla mücadele programlarının geliştirilmesi, hassasiyetlerin dikkate alınması gibi uygulamalar genel politikalar arasında gösterilmektedir. Bu bağlamda devletin; eğitim, kamu hizmetleri ve hukuk konusunda herkese eşit muamelede bulunması ve vatandaşlar arasında doğrudan ya da dolaylı olarak ayırım yapmayan politikalar benimsemesi çokkültürlülüğün toplum içinde yer edinmesi için önemli noktalar olarak ön plana çıkmaktadır (Parekh, 2002: 268-269; Doytcheva, 2013: 23). Diğer bir deyişle devletin söz konusu adalet vurgusunu yapabilmesi için kapsayıcı şekilde belirlenen toplumsal, kültürel –ve hatta bireylerin farklı inanç dünyalarına da hitap eden- normlar temelinde adil ve eşit yönetim vaadini gerçekleştirmesi önemli görünmektedir. Bu durum farklı etnik kökenden gelen ya da farklı kültürel değerlere sahip bireylerin devlete güven duyarak kendilerini kolektif “biz”in bir parçası olarak görmelerine imkân sağlamaktadır (Rockefeller, 2014: 113).

Eğitim sistemi, adalet kavramının ve adil yönetim hissinin oluşmasını kolaylaştırıcı bir etken olarak öne çıkmaktadır. Eğitim sisteminin ve ders kitaplarının çokkültürlü toplum yapısına uygun olacak şekilde düzenlenmesinin hem toplum içindeki farklılıkların kendilerini toplumun önemli bir parçası olarak görmesine, devletin çoğunluktan farklı olanların da devleti olduğuna dair güvenin oluşmasına hem de çoğunlukta olanlar tarafından da çokkültürlülük politikalarının benimsemesine yardımcı olacağı ifade edilmektedir (Wolf, 2014: 101).

2.3.2. Farklılıkların Tanınması

Çokkültürlü toplumlarda “biz” duygusunun oluşabilmesinin temel noktalarından biri, farklılıkların toplumlar için bir sorun değil aksine bir zenginlik olduğu anlayışının toplum içinde yer edinmesiyle mümkün olabileceği söylenebilir. Toplum içindeki farklı kültürel anlayışlara, dini inanışlara, konuşulan dillere karşı hoşgörü ve saygı olmazsa bir toplum içerisinde birlikte yaşamının mümkünatı görünmemektedir. Bu olgular, toplum içerisindeki farklılıkların birbirleriyle etkileşim halinde olmasına ve birbirlerinden bir şeyler öğrenebilmesine imkân sağlamaktadır (Gutmann, 2014: 43-45).

Çokkültürlü toplumlarda ortak kültürün oluşması için hem kamusal hem de toplumsal alanda çokkültürlülüğün kabul edilmesi ve desteklenmesi gerekli görülmektedir. Diğer bir deyişle kamusal alan ve özel alan birbirini tamamlar nitelikte olmasından dolayı

birinde çokkültürlülüğün işletilememesi diğeri içinde sorunlara neden olabileceği ileri sürülebilir (Parekh; 2002:283-284).

Kamusal alanda devletin tüm kurumlarında farklılıkların tanınması ve eşit muamele görmelerinin sağlanması, çokkültürlü toplumlarda “biz” duygusunun yerleşebilmesinde önemli bir basamak olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda hem anayasal düzenlemeler yapılarak hukuksal anlamda çokkültürlülüğün benimsenmesiyle hem de devlet kurumlarında çokkültürlülüğün kurum kültürü haline gelerek içselleştirilmesiyle “biz” duygusunun toplum içinde kendine yer edinebileceği ileri sürülebilir (Özensel ve Bağlı, 2013: 52).

Diğer yandan söz konusu birleştirici söylemin toplumun günlük yaşamında da uygulanabilir bir mekanizmaya dönüşmesi gerekmektedir. Böylece kültürler arasında olumsuz bir temsil oluşturabilecek deneyimlerin de önüne geçilebileceği öngörülmektedir. Farklılıkların toplum içinde bir değer olarak görülmesi ve aslında farklı olanların o toplumun bir parçası şeklinde algılanarak sıradanlaşması ile çokkültürlü toplumlarda “biz” duygusunun oluşabileceği söylenebilir (Rockefeller, 2014:110-113).

2.3.3. Özerklik

Küreselleşme, içerisinde zıtlıklar barındıran bir sürece tekabül etmektedir. Bir yandan dünyada bütünleşmeyi, merkezileşmeyi, homojenleşmeyi sağlarken diğer yandan yerel milliyetçiliklerin canlanması, adem-i merkeziyetçiliği, farklılaşmayı desteklemektedir. (Vatandaş, 2002: 4-5). Bu bağlamda küreselleşmenin yerel milliyetçiliği güçlendiren etkisi sonucunda ayrılıkçı taleplerde de artış gözlemlenmektedir. Çokkültürlü toplumlarında azınlıkların ayrılıkçı hareketlerinin önüne geçmek adına toplum içinde “biz” duygusunun oluşturulması gerekmektedir.

Bu noktada çokkültürlü toplumlarda azınlık kavramının ne anlam ifade ettiğine bakmak yararlı olacaktır. Genel bir tanımlama yapmak gerekirse bir devlet içinde çoğunluktan farklı olarak kendine ait dili, gelenekleri, kültürel özellikleri, dini vb. olan grupları azınlık olarak tanımlamak mümkündür (Canatan, 2009: 81; Kymlicka, 2015: 53). Her dönemde toplumların içinde bu farklılıklara sahip gruplarla karşılaşmıştır. Çokkültürlü politikalar öncesinde azınlıkların asimilasyona, tecride ya da soykırıma tabi tutulduğu

görülmektedir. Günümüz dünyasında ise bu uygulamaların farklılıkları perçinlemekten başka bir işe yaramadığına dair fikirler öne sürülmektedir (Kymlicka, 2015: 16).

Toplumu “tek”lik üzerine bina eden klasik ulus modelinde yönetim şekli olarak üniter devlet sistemi benimsenmektedir. Tüm devlet hizmetlerinin tek bir merkezden sağlanmasının esas alındığı bu sistemde farklılıkların kendine yer bulmasının oldukça zor olduğu söylenebilir. Bu nedenle çokkültürlülük politikalarının farklılıkların bir arada yaşamasını öngören felsefesi ışığında federasyon sisteminin farklılıkların korunmasında etkili olabileceği söylenebilir. Bu sayede her federal birimin kendi dinamiklerine göre yönetilmesinin önü açılmaktadır. Ayrıca farklılıklarında dolayı ayrılıkçı hareketler içine giren azınlıkların da özerklik haklarının tanınmasıyla ayrılıkçı taleplerinden vazgeçecekleri düşünülmektedir (Kymlicka, 2015: 17-20).

Bu açıklamanın en çarpıcı örnekleri ise etnik-milliyetçi hareketlerde görülür. Etnik-milliyetçi çatışmalar üzerine yapılan araştırmalarda özyönetim haklarına karşı yapılan yasaklamaların çatışmaları arttırdığı, düzenlemelerin ise çatışma yoğunluğunu azalttığı gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle özyönetim hakkının tanınmaması azınlık kimliğinin unutulmasını sağlamadığı gibi aksine azınlık gruplar ile ulusal değerler arasındaki manevi mesafeyi de arttırdığı söylenebilir. Böylelikle ulusal kimliğin sunduğu birliktelik fikri yerine ayrılıkçı fikirler temel motivasyon kaynağı haline gelmektedir (Kymlicka, 2015: 304-305).

Toparlamak gerekirse; toplum içinde “biz” duygusunun oluşması için toplumsal farklılıkların tanınmasını öngören çokkültürlülük modelinin uygulanabilmesi için; kamusal alanda farklı kültürlerin adil bir şekilde temsil edilmesi ve çokkültürlü anlayışın eğitim kurumlarının bir parçası haline getirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, klasik ulus modelinin “teklik”, homojenlik anlayışı yerine çoğulcu yönetme pratiklerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Klasik ulus modelinde “biz” duygusu unsurlarının ne gibi dönüşümler geçirdiğinin ortaya konmasıyla daha kapsamlı bir analiz yapılabilmesi mümkündür. Bu nedenle sonraki kısımda çokkültürlü modelde ortak dil, ortak yurt, ortak tarih, ortak kültür, ortak din kavramları tartışılacaktır. Böyle bir analizin aynı zamanda çokkültürlülüğün kolektif “biz” noktasındaki kapasitesi hususunda da bir fikir vereceği söylenebilir.

2.4. Klasik Ulus Modelindeki “Biz” Duygusu Unsurlarının Çokkültürlülük Politikaları Açısından Karşılaştırılması

Dil, bireylerin ve toplumsal grupların birbirleri ile iletişim kurabilmesinin ana etkeni olması sebebiyle ortak düşüncelerin ve toplum içinde “biz” duygusunun oluşmasındaki başlıca kriterlerdendir. Klasik ulus modelinde ve tabi ki modern paradigmada toplum içinde özellikle kamusal alanda tek bir dilin -resmi dilin- kullanılması öncelenmektedir. Böylece ortak kültürün oluşması ve bireyler arasındaki iletişimin artması neticesinde “biz” duygusunun da gelişeceği düşünülmektedir. Değişen dünya ile birlikte klasik ulus modeli, azınlıkların kendi dillerini kullanması ve kamusal alanda bu dillerin kabulünün sağlanması yönündeki taleplerine yeterince cevap verememekle eleştirilmektedir. Bir kültürün yaşaması onun dilinin devlet okullarında, mahkemelerde, mecliste kısacası kamusal alanda kullanımının desteklenmesi ile doğrudan bağlantılı olduğu şeklindeki yaklaşımlar bazı ülkelerde giderek popülerleşmektedir. Bu yaklaşımın en anlamlı yönünün, farklı dillerin kamusal alanda kabulünün sağlanması yoluyla, azınlıkların/farklılıkların toplumla bütünleşmesinin ve farklı toplumsal gruplar arasında iletişim kanallarının yaratılmasının olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, farklı toplumsal gruplar arasında “ortaklık”lar kurularak “biz” duygusunun yeniden inşa edilebileceği öne sürülmektedir. Dille birlikte aslında bir geleneğin veya kültürün, hatta daha genel anlamda bir toplumsal kimliğin bir sonraki nesle aktarımından bahsedilebilir (Kymlicka, 2015: 196).

Çokkültürlü toplumlarda “biz” duygusunun oluşturmada dil etmeninin diğer etmenlere göre daha etkili olduğunu ifade edenlerden biri olan Kymlicka, çeşitliliğin ancak dilsel birlikteliğin sağlanmasıyla dengelenebileceğini belirtmektedir. ABD ve birçok Batı liberal demokrasisinde dil birliği temelinde “biz” duygusu oluşmuştur. Örneğin; ABD’de okullarda öğrencilere İngilizce öğretilmesi, vatandaşlığa geçebilmek için İngilizce bilinmesi gibi dilsel yükümlülükler mevcuttur. Bir başka deyişle vatandaşların kamusal alanda bulunabilmesinin koşulu İngilizce bilmesine bağlanmakta ve toplum içinde “biz” duygusunun ancak dil birliğinin sağlanması için mümkün olabileceği savunmaktadır. Bu bağlamda yapılacak genel değerlendirmede aslında çokkültürlülük politikaları dil çeşitliliğini savunurken toplum içinde farklı dillerin konuşulması ve devlet tarafından bu dillerin öğreniminin desteklenmesi ileri sürülürken

aynı zamanda toplum içinde “biz” duygusunun oluşması ve iletişimin sağlanması açısından ortak bir dilin var olması gerektiği de iddia edilmektedir. Böylece toplum içinde her birey istediği dili öğrenmekle birlikte kamusal alana toplumdaki tüm çeşitliliği yansıtabilmenin zorluğu nedeniyle ortak bir üst dil ile kolektif “biz”in sağlanması mümkün görünmektedir (Kymlicka, 2006: 480-481).

Çalışmanın birinci bölümünde de vurgulandığı üzere klasik ulus-devlet anlayışının temel paradigmalarından birine tekabül eden ulusal sınırlar, coğrafi bir terim olmasının ötesinde “kutsallık” ve “seçilmişlik” içeren bir boyuta da işaret etmektedir. Bu durum bireylerin ülke sınırlarına diğer bir deyişle “vatan”larına kayıtsız şartsız bağlı olduklarını varsaymaktadır. Hatta daha da ötesinde bireylerden sınırları “militarist” bir ruhla savunması beklenmektedir. Söz konusu bağlılık, başta coğrafya ve tarih eğitimi olmak üzere, ulusal eğitim sistemi yoluyla pekiştirilerek sonraki nesillerin de sahiplenmesi sağlanmaktadır (Lacoste, 1998: 12). Klasik ulus modelinde “teklik” anlayışının yönetim alanında da etkili olduğu görülmektedir. Üniter devlet modelinin benimsendiği ve bu sayede homojen toplumsal yapının oluşması ile “biz” duygusunun sağlanmasının kolaylaşacağı öne sürülmektedir.

Yukarıda bahsedilen klasik ulus anlayışındaki sınır tahayyülünün, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte esneyerek devletlerin tek taraflı irade hali yerine ortak ve güvenli bir ortamın sağlanabilmesi için çoklu karar alma mekanizmalarının işlediği uluslararası bir sınır anlayışına dönüştüğü söylenebilir (Saran, 2015). Bu postmodern yorum, klasik sınır anlayışını hem kavramsal hem de toplumsal inşa bakımından eleştirmektedir. Bu eleştirilerin temelinde ise ulus-devletin sınırlarının aslında homojen toplumları içermediği tam tersine kimi durumlarda aynı etnik kategoriye dahil olan toplumsal grupları parçaladığı iddiasını içinde barındırmaktadır. Buna göre Wesfalya ile çizilen sınırların sadece uluslararası hiyerarşiyi ifade ettiği toplumsal gerçeklikleri ise dikkate almadığı öne sürülmektedir. Diğer bir deyişle eleştirilerin temel çıkış noktası, mekân tartışmalarının coğrafyası kadar sosyolojisi ve daha çok kimlik, dil, küreselleşme, modernleşme gibi kavramları postmodernizm ve onun toplumsal teorisi olan çokkültürlülük bağlamında tartışmaya açmaktadır (Harvey, 2010).

Ulaşım sektöründe yaşanan hızlı dönüşüm, bir coğrafyaya sabitlenmiş bireylerin ve toplumların hareketlenmesine neden olmuştur. Böylece toplumsal bütünlüklerin ve sınırların aşıldığı bir durumdan bahsetmek mümkün hale gelmiştir (Bauman, 2012: 21). Küreselleşme süreci ile birlikte popüler olan bu yeni tartışma, yerel kültürel grupların ve kimliklerin sınırla olan sorunlu ilişkisine dikkat çekmektedir (Harvey, 2010: 77). Bazı bölgelerde ulus-devletlerin içindeki yerel kimliklerin küreselleşmeyle birlikte milliyetçi hareketlerin artması nedeniyle devletleri federasyon tarzı adem-i merkezîyetçi sistemlere geçilmesi konusunda zorladığı görülmektedir. Çokkültürlülük kapsamında gelişen “sosyolojik federalizmde”¹⁰, toplum içindeki çeşitliliklerin bir arada yaşamasının formülü olarak federasyon sistemine geçilmesi önerilmektedir. Böylece birimlerin kendi iç kararlarını vererek bölgesel özerkliklerinin sağlanacağı ve farklılıkların bu şekilde topluma dahil edilerek “biz” duygusunun oluşabileceği savunulmaktadır (Ulusoy, 2015). Bu talebe cevap verilmemesi ise ayrılıkçı fikirlerin gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle çokkültürlü politikalarda federasyon şeklinde yönetimin ayrılıkçı hareketleri önleyebileceği öngörülmektedir.

Bir önceki bölümde değinildiği üzere, klasik ulus modeli, ortak kimliğin temel argümanı olan “teklik” anlayışıyla uyumlu bir şekilde, homojen toplumun tek bir kültür üzerinden inşa edilmesine dayanmaktadır. Başka bir deyişle ulusu bir arada tutan kimliğe ilişkin parametreler kültürel değerler yoluyla tanımlanır ki bu şekliyle ortak kültürel değerler, “biz” duygusunu oluşturan kimliğin merkezinde yer alan bütünleştirici unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Küreselleşme ve postmodernizm ile gelişen çokkültürlülük modelinde de ortak kültür önemli bir yer tutmaktadır. Daha önce de dile getirildiği gibi çokkültürlü modelde, farklı kültürel değerlerin bir arada yaşayabilmesi, çokkültürlü toplumun temel hedeflerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Belli politik değerlerin ve ortak adalet duygusunun toplum içinde paylaşılmasıyla farklı kültürel gruplar arasında iletişimin artacağı, toplumun kültürel blokları arasında birliktelik anlayışının ve toplumun bir

¹⁰ Federasyon sistemi; hukuksal, siyasal ve sosyolojik yönleriyle literatürde ele alınmaktadır. Sosyolojik yaklaşım açısından bir siyasal sistemin federal olabilmesi için sosyolojik olarak federal bir çeşitliliği içermesi gerektiği savunulmaktadır. Diğer bir deyişle toplum içinde çok katmanlı (dilsel, kültürel, dinsel) bir yapının var olmasıyla federal sistemin işlerlik kazanabileceği savunulmaktadır. Bu nedenle federasyon sisteminin sadece hukuksal bir durum şeklinde ele alınmasının yeterli olmadığı ileri sürülmektedir (Ulusoy, 2015).

parçası olma duygusunun gelişeceği iddia edilmektedir (Kymlicka, 2015: 311). Daha genel manada çokkültürlülük modeli, klasik ulus modelindeki çekirdek etniye dayalı – Alman ulus modeli- ulusal yapıya karşı çıkmaktadır. Bunun yerine farklı kültürel değerlerin varlığının kabul edilmesini ve farklılıkların özlerini kaybetmeden toplum içinde var olmasını önerdiği görülmektedir.

Çokkültürlülük politikalarında ortak kültürün oluşmasının temel felsefesinin farklılıkların göz ardı edilmediği bir toplumsal yapı olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle çokkültürlülük politikalarında farklılıklar varlıklarını ayrı ayrı devam ettirdiği bir “salata kasesi (salad bowl)” modeli ile tasvir edilmektedir. Her farklılığın özelliğini kaybetmeden ama aynı zamanda toplumun bir parçası olarak kendini tanımlaması, kültürlerin birbiri ile etkileşim halinde olması “biz” duygusunun oluşmasını güçlendirdiği ifade edilmektedir. Örneğin; Çin mutfak ve Batı mutfaklarının birbirlerinden etkilenmesi sonucu oluşan mutfak, her iki mutfaktan da özellikler taşımasına rağmen kendine özgü bir kimliğe sahiptir. Çokkültürlülük bağlamında ise farklı kimlikler tarafından yaşatılan sanat, edebiyat ve müzik gibi kültürel unsurlar farklı kimliklerle etkileşime girerek zenginleştiği vurgulanmaktadır (Özensel, 2012: 65; Parekh, 2002: 280-281).

Klasik ulus modelinde tarih anlatımı ulusun merkezde olduğu “biz” ve “öteki” ayrımına başka bir deyişle “dost” ve “düşman” metaforuna karşılık gelmektedir. Diğer bir söylemle (ulusal) tarih anlatımında ulusun kendi büyüklüğünü ve bağlı bulunduğu etnik kökenin özelliklerini yüceltirken genellikle diğer ulusları küçümseyici bir söylemle tanımlamaktadır. Ancak bu şekildeki tarih anlatımlarının toplum içindeki farklı gruplar arasındaki iletişimin kopmasına neden olabileceği söylenebilir (Özkan, 2016: 536). Bu yaklaşıma çokkültürlülük taraftarlarının getirdiği en büyük eleştiri; bir ulusu diğerlerinden hiyerarşik bir söylem inşa ederek ayıran tarih anlatımının keskin ifadeler içermesinin toplumsal ayrımları derinleştireceği şeklindedir. Bununla birlikte tarih anlatımının hoşgörü, saygı, anlayış kavramları üzerinden şekillenmesi ve toplum içindeki “biz” duygusunun oluşmasında ulus modelinden farklı olarak “öteki” ya da “dost-düşman” karşıtlığına dayanmayan bir “biz” algısının oluşması hedeflenmektedir. Bu sayede ötekileştirmeden inşa edilecek “biz” duygusu ile toplumsal birliğin sağlanmasının da daha kolay olacağı düşünülmektedir (Özensel ve Bağlı, 2013: 54).

Eğitim, diğer kriterlerde olduğu gibi çokkültürlü tarih anlayışının benimsenmesinde ve yaygınlaşmasında önemli bir yer tutmaktadır. Farklı kimliklerin bir arada yaşayabileceğini/yaşamaları gerektiğini savunan çokkültürlülük taraftarları ulus anlatısında merkezi konumda bulunan yurtseverlik, zafer, kahramanlık gibi öğelerin tarih söyleminin içinde yer almasına karşı çıkmamaktadır. Aksine zaferlerin, kahramanların toplum içindeki diğer grupların saygınlığını koruyacak şekilde bir anlatıya sahip olması gerektiği savunulmaktadır (Kymlicka, 2015: 313). Aynı zamanda tarih anlatımının içerisine hoşgörü ve saygı olgularının yerleştirilerek toplum içinde bireyleri ötekileşmeden bir “biz” duygusu oluşturulabileceği ileri sürülebilir.

Din, toplumsal hayatın şekillenmesinde insanlık tarihi boyunca etkili olmuş kavramlardan biri olarak bireylerin yaşam biçimini her yönüyle etkileyen toplumsal gerçekliklerin başında gelmektedir. Dinler sadece inanç alanında değil toplumsal alanda da inananları düzenli olarak bir araya getirmesi nedeniyle dayanışmanın güçlenmesini sağlamaktadır. Dini adetler ve törenler, kader birliğinin oluşmasını, topluma aidiyet hissedilmesini, diğer bir deyişle “biz” duygusunun oluşmasını kolaylaştırmaktadır. (Giddens, 2012: 585). Hatırlanırsa klasik ulus modelinde toplumun dini anlamda şekillenmesinde çoğunluğun dini değerlerinin ve bu değerlere göre gelişen ahlak anlayışının etkili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda toplumun tek dinli bir yapıda olmasının toplumsal birliğin sağlanması için kolaylaştırıcı bir unsur olduğu savunulmaktadır. Toplum içinde birden fazla dinin bulunmasının ise toplumsal dengeyi bozacağına ve kargaşaya yol açacağına dair söylemlerle karşılaşılmaktadır (Giddens, 2012: 582). Bu sebeple klasik ulus modelinde dini yapıların çoğunluğa göre ve laiklik ilkesini gözeterek oluşturmasının tercih edildiği söylenebilir.

Çokkültürlülük modeli ise toplum içinde dinsel çeşitliliğin yaşanmasını destekler bir anlayışa sahiptir. Çokkültürlü politikaların içinde yer alan öğelerden biri de dini hoşgördür. Toplum içindeki her bireyin dinini öğrenme hakkı olduğu ve devletin de bu hakkın sağlanabilmesi için yasal ve toplumsal zeminin hazırlanmasında etkin rol aldığı bir politikayı öngördüğü ifade edilebilir. Dini çoğulculuğun savunulduğu çokkültürlülük politikalarında; dinler arasında eşitliğin sağlanması, hakikate tek bir dini öğreti üzerinden ulaşılamayacağı ve her dinin kendi mensupları kurtuluşa ulaştırma eşit değere sahip olduğu savunulmaktadır (Arıcan, 2000: 23). Çokkültürlü toplumların dini

çoğulculuğuna rağmen “biz” duygusunun oluşmasında ortak nokta olarak ahlaki ve insani davranışların esas alındığı görülmektedir. Diğer bir deyişle her din kendi içinde farklı doğruları barındırmasına rağmen ortak olarak sağlanabilecek ahlaki ve insani davranışlar sayesinde toplumsal birliğin sağlanabileceği ileri sürülmektedir (Okumuşlar, 2007:257). Ayrıca çokkültürlü toplumlarda herhangi bir dine avantaj sağlanmamasının amaçlandığı söylenebilir (Okumuşlar, 2007: 254-257). Çünkü çoğunluğun bağlı olduğu din, devlet desteğini alarak varlığını sürdürdüğü durumlarda yeterli desteği alamayan diğer dini inanışların toplum içinde geri planda kaldığı görülmektedir (Bodur, 2004: 15). Bu bağlamda çokkültürlü modelin içinde laikliğin önemli bir yer tuttuğunu vurgulamak gerekir. Devletin toplum içindeki dini inançlara eşit mesafede olması, çokkültürlü modelde “biz” duygusunun oluşmasında etkili olan çoğulculuk ve farklılıkların tanınması gibi temel ilkelerle uyumlu bir tutumdur.

Toparlamak gerekirse çokkültürlülük modelinin varlığını sürdürebilmesi ve farklılıkların bir arada yaşayabilmesi için tıpkı klasik ulus modelinde olduğu gibi toplum içinde kolektif “biz” duygusunu inşa etmesi gerekmektedir. Ancak klasik ulus modelinde “aynılıklar” üzerine bina edilen kolektif “biz” duygusu çokkültürlülük modelinde yerini “farklılıklara” dayanan bir anlayışa bırakmıştır.

Günümüzde kültürel tanınma taleplerinin hedefinin “evrensel bir eşitlik ilkesi” olduğu diğer bir deyişle çokkültürlülüğün ana temasının “farklılıklarımızla eşitiz” anlayışına dayandığı ileri sürülebilir (Doytcheva, 2013: 22). Bu taleplerin karşılık bulabilmesi için çokkültürlülük politikalarının toplum içinde hem kabul görmesi hem de devamlılığın sağlanması için toplumsal alanda benimsenmesi gerekmektedir. Klasik ulus modelinde olduğu gibi çokkültürlülük modelinde de toplum içinde belli ortak paydaların bulunmasının toplumda “biz” duygusunun oluşması için önemlidir. Çokkültürlülük politikalarının toplum içinde yerleşmesi, farklılıkların kabul edilebilmesi için yukarıda açıklanan tüm kriterlerin uyum içinde olması gerektiği böylece çokkültürlü toplum içinde sürekli evrimleşen bir “biz” anlayışının yerleşebileceği söylenebilir.

Çokkültürlülük modelinde kolektif “biz” duygusunun oluşmasında farklılıkların yasal olarak tanınması ve dil, kültür, din gibi haklarının da verilmesinin farklı olanların topluma güven duymasını sağlayacağı savunulmaktadır. Böylece ayrılıkçı fikirlerin yerine “biz” duygusunun ön plana çıkacağı düşünülmektedir.

Klasik Ulus ve Çokkültürlülük Modellerinde “Biz” Duygusunun Karşılaştırılması

	Klasik Ulus Modelinde “Biz” Duygusunun Unsurları	Çokkültürlü Modelde “Biz” Duygusunun Unsurları
Toplumsal Sistem	Homojenlik ve “aynılıklar” üzerine kurulu	Heterojenlik ve farklılıklara saygı ve hoşgörü üzerine kurulu
Yönetim Sistemi	Üniter Devlet Sistemi	Federal Devlet Sistemi
Karar Alma Sistemi	Çoğunlukçu	Çoğulcu

2.5. Çokkültürlülük Politikalarına Dair Eleştirel Yaklaşımlar

Çokkültürlülük politikaları kültürel zenginlik ve çeşitlilik gibi pozitif anlamlar çağırırsa da birtakım eleştirilere de maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerden ilki farklılıkların bu kadar öncelenmesinin toplumsal anlamda birliği sağlaması yerine ayrılıkları arttıracığı yönündedir. Diğer bir deyişle çokkültürlülük politikaları, sosyal uyumu bozduğu ve ayrılıkları daha da derinleştirdiği şeklinde eleştirilmektedir. Ayrıca yeni-muhafazakâr çevrenin azınlıkların iktidara gelerek çoğunluk olmasından endişe ettiği ve bu nedenle çokkültürlülüğü eleştirdiği görülmektedir (Yalçın, 2002: 52; Koçak, 2010: 60). Çokkültürlülük politikalarında ise farklılıkların görmezden gelinmesi ile sosyal uyumun bozulduğu ve ayrılıkçı fikirlerin ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Kymlicka, 2015: 22).

Eleştirilerin diğer bir odağında, yerel kültürel grupların güç kazanmasının ulusal aidiyetleri ve kurumları zayıflattığı ve devletlerin küreselleşmeyle birlikte yönetme gücünün zedelendiği yer almaktadır. Buna göre küreselleşme ile birlikte devletler artık ekonomi, çalışma ve eğitim gibi alanlarda yetkilerini ulus üstü veya uluslararası kurumlarla paylaşmak zorunda kalmaktadır. Üstelik bu yetki devri, çokkültürlülük politikaları, çoğulculuk gibi daha ileri demokrasi vaadi ile gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle demokrasi kadar çokkültürlülüğün de normatif bir anlam kazanması; devletlere, kendi politikalarını ya da yönetme pratiklerini uluslararası kamuoyunda meşrulaştırma sorumluluğu yüklemektedir. Bunun doğrudan (toplumsal) bir sonucu olarak da devletin yerelde bağımsızlık veya özerklik talebindeki kültürel meydan okumalarla karşı karşıya

kalmasıdır. Böylelikle yerel veya azınlık kültürler/etnik kimlikler meşru hale gelirken devlet baskıcı bir güç şeklinde tanımlanmaktadır. Kısacası, çokkültürlü politikaların devletlerde yönetme zafiyetleri oluşturduğu, devletleri ve toplumları böldüğü iddia edilmektedir. Bu iddialar karşısında çokkültürlülük politikalarının savunucuları ise asıl meselenin aslında farklılıkların tanınmamasından veya göçmenlerin toplumla bütünleşmelerinin sağlanamamasından kaynaklandığını, bu nedenle de çokkültürlülük politikalarının entegrasyonu arttıracığını ileri sürmektedir (Kymlicka, 2006: 512-513).

Çokkültürlülüğe yapılan diğer bir eleştiri ise toplum içindeki her kültürün “doğru” anlayışının toplum geneline ne şekilde ve nasıl kabul ettirilebileceğidir. Örneğin farklı coğrafyalarda genel demokratik ya da modern değerlerle uyuşmayan (örneğin kız çocuklarının sünnet edilmesi, kabul görmüş ve doğrulanmış cinsiyet eşitsizlikleri gibi) geleneklerle de karşılaşılabilir. Bu eleştiri karşısında çokkültürlülük savunucuları ortak paydanın genel insani değerleri, temel insan hakları olduğunu ifade etmektedir (Doytcheva, 2013 85).

BÖLÜM 3: KANADA-QUEBEC’TE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK: “BİZ” DUYGUSUNUN YENİDEN İNŞASINDA DÖNÜŞÜMÜN SINIRLARI

Bu bölümde birinci ve ikinci bölümde saptanan “biz” duygusu unsurlarının Kanada-Quebec örneği üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Kanada’nın çokkültürlülük politikalarını uygulayacağını ilan eden ilk devlet olması, bu bağlamda çokkültürlülük politikalarını yaklaşık elli yıldır deneyimlemesi Kanada’yı örneklem yapan nedenler arasındadır. Öte yandan Kanada’yı bu tezin merkezine koyan diğer bir özelliği ise neredeyse göçle kurulan bir devlet olarak birçok farklı etnik, dini, siyasi grubu içinde barınmasıdır. Ancak tez kapsamında Kanada’nın içinde yaşayan azınlıklardan biri olan Quebeciler üzerinde durulacaktır.

Quebeciler, ulusal grup özellikleri göstermeleri -çoğunluktan ayrı bir dil konuşmaları, ulusal, merkezi yönetimden farklı bir coğrafya üzerinde kendilerini tanımlamaları, farklı kültürel öğelere sahip olmaları- nedeniyle Kanada’nın genelinden farklılaşmaktadır. Hatta bu farklılaşma zaman zaman ileri boyutlara ulaşarak ayrılıkçı fikirlerin güçlenmesine neden olmaktadır. Bakıldığında Quebecilerin kendi içinde klasik ulus modeli özelliği gösterdiği, Kanada’nın ise uygulamaya koyduğu çokkültürlülük politikaları ile yeni bir “biz” duygusu inşa ederek Quebecilerin ayrılıkçı fikirlerinin önüne geçmeyi hedeflediği söylenebilir. Bu nedenle Kanada ve Quebec örneği aynı devlet içinde hem klasik ulus modelinin hem de çokkültürlülüğün incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Bu bağlamda ilk olarak kısaca Quebec eyaletinin ve Fransız Kanadalılarının tarihinden bahsedilecektir. Fransız Kanadalılarının siyasi ya da toplumsal tarihine değinmekle birlikte bu kısım, kolektif “biz” duygusunun ülkenin bu bölümünde oluşumunu engelleyen dinamikleri merkeze alacaktır. İkinci olarak sosyolojik ve siyasi bir grup olarak Quebecilerin merkezi hükümetten taleplerine değinilecektir. Son olarak ise birinci ve ikinci bölümde belirlenen “biz” duygusu unsurlarının hangilerinin Kanada-Quebec örneği üzerinde etkin olduğunun değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.1. Quebec’te Çokkültürlülüğün (Kısa) Tarihi

Kanada, Amerika kıtasının kuzeyinde yer alan yüz ölçümü olarak dünyanın ikinci büyük devletidir. 2016 nüfus sayımına göre 35,1 milyon nüfusu bulunmakta, 10 eyalet 3

bölgeden oluşmaktadır. Sanayileşmiş ekonomisi ve doğal kaynakları ile gelişmiş devletler kategorisinde yer almaktadır (Statistics Canada, 2019). Kanada'nın doğu bölgesinin en büyük eyaleti olan Quebec ise 8 milyon nüfusu ile Kanada nüfusunun dörtte birine ev sahipliği yapmaktadır. Resmi dili Fransızca olan tek Kanada eyaleti olan Quebec'in en büyük şehri Montreal'dir. Hem kültürel hem dilsel hem de dini manada Kanada toplumunun genelinden farklı özelliklere sahip olan Quebec eyaletinin tarihsel kökenlerine bakmak bu farklılıkları anlamlandırmak adına yararlı olacaktır.

Avrupa'dan Amerika kıtasına coğrafi keşiflerin başlamasına paralel olarak Quebec'e de göçlerin başladığı söylenebilir. İlk olarak 16. yüzyılda, Avrupa'dan Kanada'ya yönelen göç hareketinde deri ve kürk ticaretiyle uğraşan Fransız tüccarlar, günümüzde Kanada'nın birbirine komşu eyaletleri olan Quebec ve Montreal civarında ilk kolonileşmelerini oluşturmuşlardır (Özensel ve Bağlı, 2013: 69). Fransızları takiben İngilizlerin de bölgede kolonileşme hareketine başlamasıyla Avrupa'da sık sık karşı karşıya gelen bu iki güç bu kez yeni anakaranın sahibi olma telaşına girmişlerdir. Özellikle St-Lawrence Nehri gibi önemli bir su kaynağının Quebec eyaletinden geçmesi, sömürgeci devletler arasındaki mücadelenin artmasına neden olmuştur (Rudin, 2002: 161). Rekabet kısa süre içinde çatışmaya dönüşmüş ve 1759 yılında *Plaines d'Abraham*'da Fransızlar ağır bir yenilgi almışlardır. Bu bozgunu takiben 1763'te “Yedi Yıl” savaşlarının sonunda İngilizler Kanada'yı bir İngiliz kolonisi haline getirmiştir. Bu yenilgilerin ardından Fransızların bölgeden ayrılması neticesinde 1760'larda Kanada'da 70 bin civarında Fransız'ın kaldığı tahmin edilmektedir. Kalan Fransızlar ise Kanada'nın yeni hâkimi olan İngilizlerin asimilasyonist politikalarıyla karşı karşıya kalmışlardır (Kalaycı, 2007: 20).

Savaşların etkisine paralel bir şekilde nüfus yoğunluğunu İngilizlerin lehine dönüştüren bir diğer etmen ise Avrupa'daki gelişmeler olarak gösterilebilir. İngiltere'de sanayileşmenin etkisiyle işsiz kalanların, kitleler halinde bölgeye göç etmesi sonucunda İngilizlerle Fransızlar arasındaki nüfus farkı açılmaya başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte Kanada'nın artık bir İngiliz kolonisi haline geldiği ve İngiltere'den atanan Genel Vali nezdinde yönetildiği görülmektedir (Vatandaş, 2002: 36- 38).

Bu bağlamda Fransız Kanadalıları yeni kıtada artık hem siyasi hem ekonomik hem de toplumsal alanda ikinci planda kalmış, başka bir deyişle İngilizlerin “asıl” vatandaş

olduğu yerde İngilizler için sorunlu vatandaşlara dönüşmüşlerdir. Fransız Kanadalıları yeni toplumsal konumlarının dezavantajlarını hayatlarının her alanlarında kısa sürede hissetmeye başlamıştır. Bu yeni toplumsal ve siyasi durum iki devlet arasında 1763 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile de tescillenmiştir. Buna göre Fransız Kanadalıları Britanya uyuşuna dâhil edilirken Katolik Kilisesi de yasal statüsünü ve imtiyazlarını kaybetmiştir. Yine bu anlaşmanın önemli bir parçası olarak Fransız medeni kanununun yerini İngiliz kamu hukuku almıştır (Kalaycı, 2007: 20-21; Vatandaş, 2002: 213). Bunlarla birlikte bireylerin kamu görevlerine girebilmeleri için Katoliklik inancını reddetmesi ve Kral'a bağlılık yemini etmesi gerekliliği de bir şart olarak getirilmiştir. Fransız Kanadalılarının bu kararları benimsememesinin onların kamu görevlerinden ve kamusal hayattan kısmen uzak kalmasına daha doğru ifadeyle kendi kabuklarına çekilmelerine neden olduğu söylenebilir. Ancak bu kendi içine kapanma durumu, kimliklerine daha çok bağlanmalarına ve bir mağduriyet psikolojisinin doğmasına da sebep olmuştur. Bir başka deyişle Fransız Kanadalılarının kendilerini farklı bir toplumsal grup olarak Katoliklik ve Fransızca üzerinden tanımladıkları görülmektedir (Mendelsohn, 2002: 75). Bu durumun önemli sonuçlarından biri olarak radikalleşmenin artması ve ayrılıkçılık fikrinin giderek gelişmesi gösterilebilir. Bir grup Quebec'li için Kanada'dan ayrılarak bağımsız olmak; dini, kültürel ve anadile ilişkin günlük ritüellerini özgürce yapmanın ötesinde aynı zamanda kimliklerini bir bütün olarak yok olma tehlikesinden de kurtarmanın da bir yolu olarak görülmektedir.

Bu durum beraberinde İngiliz yönetimini de çeşitli siyasi ve yasal tepkiler vermeye itmiştir. Bu dönemden itibaren incelendiğinde, İngilizlerin askeri zaferlerine veya söz konusu dönemde dünya çapında etkili bir güç olmasına rağmen bölgedeki Fransız kökenlilerin taleplerini dikkate alan bir tavır sergilemiştir. Bunun en önemli sebebi olarak İngilizlerin sorunsuz bir yönetim kurma çabası gösterilebilir. Bu bağlamda toplum içindeki ayrılıkçı fikirlerin önüne geçmek için İngiliz yönetimi altındaki Kanada, yoğunlukla Fransız Kanadalılarının yaşadığı Quebec eyaletine özerklik ve çeşitli siyasi ve sosyal haklar tanımak zorunda kalmıştır. İlk olarak Amerikan sömürgelerinin çıkardığı isyanın Quebec'i de etkilememesi adına 1774 yılında kabul

edilen Quebec Yasası ile Fransız Kanadalıların sosyal ve dini kurumlarının koruma altına alındığı görülmektedir (Coulombe, 1999: 290).¹¹

1791 yılında kabul edilen Anayasa ile Kanada, Aşağı (Quebec) ve Yukarı (Ontario) olmak üzere ikiye bölünmüştür. Buradaki ayırım coğrafi olmanın ötesinde Fransızları ve İngilizleri birbirinden ayıran bir gelişmedir. Anayasa ile birlikte her bölgeye kendi parlamentosunu kurma hakkı verilmiştir. Fransız Kanadalıların bir coğrafya üzerinden tanımlanmasını sağlayan bu ayırım, ulusal kimliklerinin oluşması açısından bir milat olarak kabul edilebilir. Bu durumun Fransız Kanadalıların ulusal kimlik inşa süreçlerini hızlandırdığı, kendilerini ulus olarak görmelerini ve kolektif şekilde hareket etmelerini diğer bir deyişle “biz” olmalarını kolaylaştırdığı söylenebilir. Yine bu durum bağımsızlık fikirlerinin olgunlaşmasının önünü açarak 1837-1838 yıllarında Fransız Kanadalıları arasındaki bağımsızlık yanlılarının isyana yönelmesinde önemli bir faktör olmuştur. Bu isyanlar gerçekten de Quebec tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Yaklaşık iki yıl süren ve kanlı bir şekilde bastırılan isyanın ardından İngilizler, Quebec’in yönetimi için ciddi tartışmalara girmişlerdir (Kalaycı, 2007: 22-23).

İsyanın araştırılması için İngiltere’den gönderilen Lord Durham’ın hazırladığı raporda sorunların çözümü için Fransızların asimile edilmesi önerilmiştir. Asimilasyon politikalarının uygulamaya konmaya başlanmasıyla ilk olarak Aşağı ve Yukarı Kanada ayırımına son vermek adına 1840 yılında Birlik Yasası (Act of Union) çıkartılmıştır. Yasanın içeriğinde tek bir parlamento kurulması, borçların birleştirilmesi gibi maddelerin de yer aldığı yasada asıl değişiklik yönetim biçiminde olmuş ve Aşağı ve Yukarı Kanada yerine Doğu ve Batı Kanada şeklinde yeni bir ayırma gidilmiştir. Yasadaki bir başka hükme göre ise her iki bölgeye de parlamentoda eşit sayıda sandalye ile temsil edilme hakkı verilmiştir. Ancak Fransızların yoğun olduğu Doğu kısmında 650.000 nüfus bulunurken İngilizlerin yoğunlukta olduğu Batı kısmında ise 450.000 kişi bulunması dikkat çekmektedir. Nüfus farkına rağmen eşit sandalye hakkının verilmesiyle Fransız Kanadalıların parlamentoda etkinlik kazanmasının önlenmek istendiği söylenebilir. Aynı zamanda Birlik Yasası ile ortak bir meclis kurulmasına

¹¹ Katolik kilisesine imtiyazlarının geri verilmesi sonucunda Katolik kilisesinin toplum üzerindeki etkisi artmaya başlamıştır. 1960’lı yıllardan sonra Katolik kilisesi hem Fransız Devrimi’nin özgürlükçü ruhunun Kanada’daki Fransızlara geçmesini engellemekle hem de modernleşmenin gecikmesine yol açmakla suçlanmaktadır (Rudin, 2002: 162).

rağmen mecliste İngilizlerin etkin olduğu görülmektedir. Meclis tartışmalarında Fransızcanın kullanılmasında herhangi bir kısıtlama olmamasına karşın baskın olarak İngilizcenin kullanılması eşitlik anlayışının sorgulanmasına neden olan başka bir durumdur (Coulombe, 1999: 278-279).

Bu uygulamaların toplum içinde huzursuzluklara neden olması sonucunda 1867 yılında kabul edilen İngiliz Kuzey Amerika Yasası -British North America Act (BNA)- ile Kanada Federasyonu resmen kurulmuştur. Yasanın adından da anlaşılacağı üzere, bölgede Anglo-Sakson kültürün hâkim olacağı bir yönetim sisteminin yerleştirilmeye çalışıldığı ileri sürülebilir (Breton, 1988: 88). İlk olarak dört eyaletle - Quebec, Ontario, New Brunswick ve Nova Scotia- kurulan federasyon günümüzde on eyalete ulaşmıştır. Aynı zamanda bu yasayla birlikte federal parlamentoda ve mahkemelerde Fransızcanın İngilizce ile eşit statüde olduğu kabul edilmiştir (Vatandaş, 2002: 40). Böylece Kanada'da çokkültürlülüğün temellerinin atıldığı, Fransız Kanadalılarının İngiliz Kanadalıları ile eşit haklara sahip olma taleplerinin arttığı söylenebilir.

3.2. Yapısal Dinamikler ve Quebec'ilerin Kimlik Talepleri

Bir önceki bölümde anlatılan tarihsel arka plandan hareketle Kanada örneği iki ulusun bir arada yaşama pratiğini görmeye olanak sağlamaktadır. Kanada'nın kuruluş sürecinden itibaren hem İngilizlerin hem de Fransızların siyasal ve toplumsal alanlarını belirleme adına birçok mücadeleye girdiklerini söylemek mümkündür. 1960'lı yıllara kadar Fransız Kanadalılarının topluma daha az katılarak kimliklerini koruyabileceklerine dair bir düşünceye sahip oldukları görülmektedir. Bu bağlamda aslında merkezi hükümetlerin Quebec'e ne kadar az müdahale ederse Quebec'ilerin o derece kimliklerini koruyabilecekleri görüşünün hâkim olduğu dikkat çekmektedir (Chevrier, 1996).

Ancak 1960'lı yıllarla birlikte bu düşünce yapısında önemli düzeyde değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Fransız Kanadalıları, Kanada'ya gelen ilk halklardan biri oldukları için Kanada Federasyonun iki kurucu unsurundan biri -diğeri İngiliz Kanadalıları- olduklarını savunmaktadır. Buradan hareketle statülerinin belirlenmesini ve kendilerine İngiliz Kanadalıları ile eşit olacak şekilde statü verilmesini talep etmektedirler. Statülerinin tanınması dışında Quebec halkının Kanada

Federasyonu'ndan taleplerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Seymour, 2000: 246-247; Parekh, 2002: 237):

- Anayasal olarak tanınması
- Quebec eyaletinin Kanada'nın diğerk dokuz eyaletinden farklı olduğunun kabulü ve eşitlik ilkesine göre değıl, farklılıklarının getirdiğı özel statülerine göre asimetrik federasyonla yönetim
- Fransızcanın anadil hakkının korunması
- Quebec kültürünün devamlılığının sağlanması için Quebec halkını ilgilendiren konularda tek karar alma yetkisine sahip olunması
- Anayasada herhangi bir değışiklik durumunda veto yetkisinin olması ve Yüksek Mahkemedeki dokuz hâkimden üçünün tayin yetkisinin kendilerine verilmesi.

Bu taleplerin oluşmasındaki dinamikleri anlamlandırmak için yakın dönem Quebec tarihini incelenmek gerekir. Burada 1960 yılı bir dönüm noktası olarak değılendirilebilir. Öyle ki ileride daha detaylı bir şekilde açıklanacak olan “Sessiz Devrim”in günümüzdeki birçok faktörün doğuşunda etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle Quebec tarihine 1960'lı yıllar öncesi ve sonrası olarak bakmak değışimin anlaşılması açısından önemlidir.

1960'lı yıllar öncesinde İngiliz Kanadalılarından farklı olarak Katolik inancına sahip olan Fransız Kanadalıları arasında “biz” duygusunun dini temele dayandığı ve toplumsal yapının da bu doğrultuda oluştuğı görölmektedir. Katolik inancının toplumun tüm kurumlarına nüfuz etmesi nedeniyle muhafazakâr, etnik temelli, kırsal bir tarım toplum modelinden bahsetmek mümkündür. Ekonomik alanda tarım toplumu olmayı kimliklerinin bir parçası olarak gören Quebec'liler, küçük işletmelere sahiptirler. Ancak Quebec, yer altı kaynakları ve büyük sanayi tesislerine de ev sahipliğı yapmaktadır. Quebec'lilerin bu büyük şirketlerde söz sahibi olmaması, ekonomik refahlarının yükselmesine engel olmuştur. Sayısal veriler incelendiğinde; 1961'de Quebec'teki imalat sektörünün ancak %15'inin Quebecli işadamlarının elinde olduğu tahmin edilmektedir. İki Dillilik ve Çokkültürlülük Kraliyet Komisyonun 1960 yılının verilerine göre de Quebec'te İngiliz asıllılar milli gelirin %140'ını kazanırken Fransız asıllılar %91'ini kazanmaktadır. Görüldüğü üzere, Quebec'lilerin kültürel ya da toplumsal olarak tanınmamaları, beraberinde ekonomik anlamda da zenginlikten daha

az pay almalarına ve geride kalmalarına neden olmuştur. Günümüz liberal toplumlarında sermaye hareketliliğinin diğer toplumsal sektörlere etkisi dikkate alındığında bunun sadece kültürel ya da finansal gerileme olarak kalmayacağı ileri sürülebilir. Ekonomik olarak güçsüz olmanın veya sermaye hareketliliğinde söz sahibi olamamanın yansıması olarak sağlık ve eğitim alanlarında da yeterince ilerlenemediğini söylemek mümkündür (Kalaycı, 2007: 48-54).

1960 yılında Quebec eyaletinde Jean Lesage (1912-1980) yönetiminin iktidara gelmesi ile liberal tarzda bir yönetim anlayışı sergilenmeye başlanmıştır. Bu durum, Quebec tarihi açısından bir dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. 1960-1966 yılları arasında liberal değerlerle birlikte hızla yaşanan değişimler “Sessiz Devrim” olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda liberal-milliyetçi ve modernleşmeci hükümetin iktidara gelmesiyle Quebec eyaletinde iki büyük gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki, İngilizlerin hakimiyetinde olan hidroelektrik şirketlerinin kamulaştırılarak ekonomik anlamda Quebecililerin güçlenmesidir. İkincisi ise geri kalmışlığın nedenlerinden biri olarak gösterilen kilise eliyle yönetilen eğitim sisteminin yerine Eğitim Bakanlığı kurularak eğitim sisteminin kontrolünün devletin eline geçmesidir (Rudin, 2002: 165). Bunlarla birlikte coğrafya ve dil üzerinden tanımlanan yeni bir kimliğin inşa edilmesi,¹² liberal değerlerin yayılması, frankofon orta sınıfın yükselmesi, örgütlü emeğin gelişmesi gibi köklü toplumsal dönüşümlerin de yaşandığı görülmektedir. Aynı zamanda din temelli toplum yapısı yerini modernleşmenin, şehirleşmenin etkisi ile seküler değerlerin daha fazla kabul gördüğü bir toplumsal yaşama bırakmıştır. Bu yeni toplum tipinin en belirgin özelliği ise dinin esas alındığı “biz” tanımından dilin belirleyici öge olarak merkeze yerleştiği “biz” tanımına geçilmesidir. Böylece dinin etkin olduğu geleneksel muhafazakâr-milliyetçi anlayış yerine modernleşmeyi ve sanayileşmeyi takip eden yeni bir milliyetçilik anlayışı almıştır. Birinci bölümde ayrıntılı olarak değinildiği üzere klasik ulus modelinin, “biz” duygusunun oluşmasında esas aldığı ortak değerlerin, Quebec toplumunda “Sessiz Devrim”le birlikte benimsenmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle “Sessiz Devrim” sürecinde yaşanan dönüşümlerin Quebec toplumunun uluslaşmasına ve kendi içinde klasik ulus modeline göre şekillenen bir toplumsal yapının oluşmasına imkân sağladığı ileri sürülebilir. Aslında Quebecililer, kendi kültürlerinin özgülüğünün milliyetçiliğin çok yaygın olmadığı dönemden bu yana

¹² 1960’lı yıllardan sonra Fransız Kanadalıları kendilerini Quebecli olarak adlandırdığı görülmektedir.

farkındadır. Ancak bu farkındalığın siyasi değil kültürel bir nitelik taşıdığı görülmektedir (Mendelsohn, 2002: 73; Guibernau, 2006: 52).

Sessiz Devrimle liberalleşen Quebec toplumunun Kanada ile bütünleşmesinin kolaylaşacağı ve Kanada-Quebec sorunlarını azaltacağı düşünülmesine rağmen tam tersi bir durumla karşılaşmıştır. Milliyetçilik ve bağımsızlık talepleri “Sessiz Devrim”den sonra giderek yoğunlaşmıştır (Kalaycı, 2006: 24). Özellikle 1960’lı yıllarla birlikte Quebec toplumunun İngiliz Kanadalıların gerisinde kaldığına inandığı noktalardaki talepleri artmış, bununla beraber bu talepler bağımsızlık taleplerinin de gündeme gelmesine neden olmuştur (Forbes, 2019: 35). İşte tüm bu gelişmeler ileride denenecek olan çokkültürlülük politikalarının zeminini oluşturan dinamikler olarak ifade edilebilir.

3.3. Quebec’te Çokkültürlülük Politikalarının Radikal Değişimi

1960’lı yıllarla başlayan Quebec’teki dönüşüm sürecini Kanada toplumundan ve siyasi hayatından bağımsız bir şekilde ele almak mümkün değildir. Bir toplumsal hareketin ortaya çıkması diğer toplumsal ve siyasi yapılarda da değişimlere neden olması sebebiyle Quebec’te yaşanan bu dönüşümün aslında Kanada’nın tüm alanlarını etkilediği görülmektedir. Özellikle Quebec’lilerin talepleri ve 1960’lı yılların sonlarında artan bağımsızlık fikirleri, Kanada’yı yeni adımlar atmak zorunda bırakmıştır. 1968 yılında Pierre Elliot Trudeau (1919-2000)’un başbakan olmasıyla birlikte Kanada’da ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilmesi amacıyla yeni stratejiler belirlenmiştir. Yeni stratejiler bağlamında bir üst Kanadalı kimliğinin oluşturulması hedeflenmiştir. Aynı zamanda Quebec milliyetçiliğinin gerici olduğuna dair söylemlerin Quebec milliyetçiliğini marjinalleştirdiği ileri sürülebilir. Toplum içinde “biz” duygusunun oluşması için Quebec’lilerin, Quebec milliyetçiliğinden uzaklaştırılarak bu yeni üst Kanadalı kimliğine adapte olması ile “biz” duygusunun sağlanabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda Kanada Başbakanı Trudeau’nun uygulamaya koymak istediği Kanada’nın yeni vizyonunu şu şekilde özetlemek mümkündür (Guibernau, 2006: 54):

- Kanada genelinde Fransız Kanadalıların dil haklarının kabul edilmesi
- Bireysel hakların kolektif haklardan daha üstün tutulması
- İki dillilik ve iki kültürlülüğün bölgesel bazda birbirini tanıması

- Simetrik devrimin savunulmasını ifade eden tüm eyaletlerin eşitliğinin tanınması
- Quebec'in Fransız Kanadalılarının yurdu olarak görülmemesi
- Kanada federalizminin yenilenmesi
- Yeni bir Kanadalı kimliğinin inşası

Bu bağlamda Trudeau'un ulus oluşturma projesinin pratikteki temellerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Resmi iki dillilik
- Çokkültürlülük
- Vatanseverlik içeren yeni bir federalizm Anayasası
- Yeni Haklar Şartı

Trudeau'nun ifade ettiği çokkültürlülük politikasının, temelde iki hedefi gerçekleştirmek üzere benimsendiği anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki her bir toplumsal grubun kültürel değerlerinin güvence altına alınmasını içeren kültürel korunmayken, ikincisi ise her bir kültürel grubun toplumsal ve siyasal hayata tam katılımıdır (Coulombe, 1999: 284).

Trudeau'nun bu hamlelerini bir siyasi aktörün yönetme stratejisi olarak görmenin ötesinde devamlılığı olan bir politika olarak görülmesi daha doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Nitekim Kanada'da 1971 yılında çokkültürlülük bir devlet politikası olarak tanınmıştır. Bu bağlamda Kanada'nın kabul ettiği ilk ilke Kanada'nın etnik ve kültürel temelli bir ulus olmadığıdır. Başbakan Trudeau, Kanada'nın yeni politikasını şu şekilde açıklamaktadır: “İki resmi dil olmasına rağmen, resmi bir kültür yok, herhangi bir etnik grup diğerlerinden öncelikli değil. Hiçbir vatandaş veya vatandaş grubu Kanada dışında değildir ve hepsine adil davranılması gerekir” (Forbes, 2019: 42). Bu bağlamda çokkültürlülük politikaları ile farklılıkların toplumun bir parçası olduğu, her bireyin eşit katılımının sağlanması ve takdir edilmesiyle çoğulcu anlayışın benimsendiği ve teorik olarak toplum içinde bu değerler temelinde “biz” duygusunun oluşturulmak istendiği öne sürülebilir (Özensel ve Bağlı, 2013: 64).

Kolektif “biz” duygusunun oluşması; tüm toplumsal yapıların sürekliliğinin sağlanması ve devletin toplum içinde meşruiyetinin oluşması açısından bir gereklilik olduğu önceki bölümlerde vurgulanmıştır. Bu birliktelik hissi, toplumsal yaşamda ortak ruh halinin

oluşması ve birbirini tanımayan bireyler arasında “tutkal” işlevi görmesi nedeniyle literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

Birinci bölümde klasik ulus modelinde toplum içinde “biz” duygusunu oluşması için “aynılıkların” esas alındığı ve ortak dilin, yurdun, kültürün, tarihin ve dinin bu “aynılıkları” sağlanmasında rol oynadıklarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise çokkültürlü toplumlarda çoğulcu anlayışın yerleşmesi, farklılıkların tanınması ve hoşgörü ile karşılanması, farklılıkların kendi karar alma mekanizmalarına sahip olması ile çokkültürlü toplumlarda “biz” duygusunun oluşacağına değinilmiştir.

Bu bağlamda bir sonraki başlıkta ilk iki bölümde teorik olarak klasik ulus modelin ve çokkültürlülük modelinin “biz” duygusunu oluşturmadaki unsurlarının Kanada ile Quebec toplumları üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır.

3.4.Klasik Ulus Modeli Bağlamında Quebec ve “Biz” Duygusu Unsurları

Modernleşen dünyanın toplumsal yapısının temelini oluşturan klasik ulus modeli, Avrupa’da imparatorlukların yıkılarak yerini ulus-devletlerin almasıyla ortaya çıkmış ve kısa süre içinde dünya genelinde hâkim bir forma dönüşmüştür. Kanada toplumunu da dünyadaki bu siyasi dönüşümden ayrı düşünmek mümkün değildir. Özellikle Avrupa’dan aldığı göçlerle kurulan Kanada Devleti, sadece insani göç almamış aynı zamanda toplumsal model olarak da Avrupa’da yaşanan dönüşümden etkilenmiştir. Kuruluşundan 1960’lı yıllara kadar homojen bir toplum kurmayı hedeflediği ve klasik ulus modelinin “biz” duygusu unsurlarını temel alan bir toplumsal yapıyı idealize ettiği görülmektedir. Özellikle kuruluşunun ilk dönemlerinde Fransız Kanadalılarının asimile edilmesi konusunda düzenlenen raporlar ve çıkartılan yasalar bu modelin benimsendiğini destekler niteliktedir.

Diğer yandan Quebecilerin de kendi homojenliklerini korumak adına klasik ulus modelini referans aldıklarını söylemek mümkündür. Hem 1960’lı yıllar öncesinde hem de sonrasında Quebecilerin kimliklerini klasik ulus modelinin unsurları üzerinden inşa ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda uzunca bir süre klasik ulus modelini deneyimlemesi nedeniyle Kanada’nın ne tür politikalar uyguladığının ayrıntılı analiz edilebilmesi için klasik ulus modelinin “biz” duygusu unsurları üzerinden bir değerlendirme yapmakta fayda vardır.

3.4.1. Ortak Dilin Kullanımı

Dil, bireylerin birbiriyle anlaşabilmesinin kaynağı olarak toplumsal yaşamda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda ortak bir kültürün ve yaşayış tarzının oluşmasında da etkili olan dil olgusu ile bireyler arasındaki ortaklıkların pekiştirebileceği söylenebilir. Klasik ulus modelinde tek dilliliğe dayanan bir toplumsal yapının oluşması idealize edilmektedir. Ancak küreselleşmeyle birlikte çok dillilik giderek yaygınlaşmaktadır. Bu sürecin iki temel dinamiği olduğu iddia edilebilir. Birinci olarak 20. yüzyılın son çeyreğinin siyasal atmosferine damgasına vuran liberalizm, farklı dillerin görünür olmasını kolaylaştıran bir etmen olarak öne çıkmıştır. Bu süreci hızlandıran ve aynı zamanda siyasal liberalizmin de bir sonucu olarak görülebilecek ikinci etmen ise küreselleşmedir. Küreselleşme süreciyle topluluklar arasında artan hareketlilik dil çeşitliliğini beraberinde getirmiştir. Özellikle Kanada, Belçika, İsviçre, Norveç, Güney Afrika gibi göç alan ülkelerde toplum içinde onlarca dil konuşulmakta ve bunların önemli bir kısmı resmi olarak tanınmamaktadır.

Toplum içinde çok çeşitli diller konuşulmasına rağmen toplumsal hayatın ve ilişkilerin sürdürülebilmesi bağlamında egemen bir dil ihtiyacı sürmektedir (Safran, 2004: 5). Bu noktadan hareketle dünyada konuşulan yaklaşık 6000 dilin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak bu dillerin yaklaşık 5 bini 100 binden az kişi tarafından konuşulmaktadır. Bir başka deyişle dünya nüfusunun %96'si dillerin ancak % 4'ünü konuşmaktadır (May, 2000: 367). Toplum içinde yer edinemeyen, devlet tarafından resmi olarak tanınmayan dillerin de etnik azınlık ya da alt kültürlerle ait olduğu görülmektedir.

Dilin kültürel bir öge olmasının yanı sıra siyasal bir nitelikte taşıdığına dikkat çekmek gerekir. Diğer bir ifadeyle dil kültürel bir mesele olmasının yanı sıra politik bir kontrol araç olarak da işlev görmektedir (Safran, 2004: 4). Benzer şekilde, dil bir iletişim aracı olmakla birlikte aynı zamanda bir kültürün bir sonraki nesle aktarımını da sağlaması nedeniyle olumlu veya olumsuz politik müdahaleler o kültürün devamlılığını ve/veya yok olmasını sağlayabilmektedir. Bu yüzden de dillere yönelik politikalar aynı zamanda iktidarın hükmetme siyasetinin bir parçasıdır. Çoğunluğun konuştuğu dillerin yok olma tehdidiyle karşı karşıya olmaması da tam bu siyasal gücü elinde bulundurması sebebiyle olduğu söylenebilir (May, 2000: 368).

Tüm bu anlatılanlardan hareketle Kanada örneğine bakıldığında özellikle 1960'lı yıllara kadar İngilizcenin baskın dil olduğu görülmektedir. Quebec'te ise "din" temelli toplumsal yapıdan "dil" temelli toplumsal yapıya geçişle yaşanan dönüşümün sonuçları arasında, Fransızcanın öne çıkması da yer almaktadır. Aynı zamanda Quebec'ilerin kendilerini Kanada Devleti'nin kurucu unsuru olarak görmeleri nedeniyle Fransızcanın toplum içinde yaygınlaşması ve resmi dil olması yönündeki talepleriyle karşılaşmak mümkündür.

Bu doğrultuda Kanada'da 1963 yılında "İki Dillilik ve Kültürlülük (Bilingualism and Biculturalism)" Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon ile iki kültürün eşitliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Forbes, 2019: 39). 1969 yılında kabul edilen Resmi Diller Yasası (Official Languages Act) ile Kanada Devleti iki dilli olduğunu ilan etmiştir. Bu yasanın en önemli özelliği, kurumların iki dilden birinde hizmet vermesinin garanti altına alınmasıdır. Yasa ile sadece kurumların çokkültürlü politikaları benimsemesinin yolu açılmamış aynı zamanda günlük hayatı da çokkültürlü ilkelere uygun şekilde yeniden düzenlenmesini sağlamıştır (Office of The Commissioner of Official Languages, 2018). Bu bağlamda Kanada hükümeti, dilsel ve kültürel alanda çokkültürlülüğün yerleşmesi adına 200 milyon dolar bütçe ayırarak toplumsal dönüşümü finanse etmiştir (Brosseau ve Dewing, 2018: 3).

Ayrıca Kanada'nın 1982 Anayasasında Haklar ve Özgürlükler Şartı'nın¹³ 16. bölümünde İngilizce ve Fransızcanın Kanada'nın resmi dilleri olduğu, Kanada Parlamentosunda ve tüm kurumlarda kullanımının eşit statüye ve haklara sahip olduğu belirtilmektedir (Government of Canada, 2019). Bunlarla birlikte dil yasalarının uygulanması için kurulan Resmi Diller Komiseri Ofisi (Office of the Commissioner of

¹³ Kanada Haklar ve Özgürlükler Şartı'nın 16 ile 22. maddeleri Fransızcanın kamusal alandaki kullanımlarına değinilmektedir (Government of Canada, 2019). Bu bağlamda;

16. madde: İngilizce ve Fransızca, Kanada'nın resmi dilidir ve Kanada Parlamentosu ve Hükümeti'nin tüm kurumlarında kullanımlarına ilişkin statü ve eşit hak ve ayrıcalıklara sahiptir.

17. madde: Herkes, Parlamente'nin herhangi bir tartışmasında ve diğer işlemlerinde İngilizce veya Fransızca kullanma hakkına sahiptir.

18. madde: Parlamente'nin tüzüğü, kayıtları ve günlüğü İngilizce ve Fransızca olarak basılacak ve yayınlanacaktır ve her iki dil versiyonu da aynı şekilde yetkilidir.

19. madde: İngilizce ya da Fransızca, Parlamento tarafından kurulan herhangi bir mahkemede bulunan herhangi bir kişi tarafından ya da herhangi bir dilekçe ya da süreçte kullanılabilir.

20. madde: Kanada'daki herhangi bir halkın, Parlamento veya Kanada hükümetinin herhangi bir merkezi veya merkezi ofisi ile İngilizce veya Fransızca iletişim kurma ve bunlardan mevcut hizmetleri alma hakkı vardır.

Official Languages) ile İngilizce ve Fransızcanın toplumsal yaşamda ilerlemesinin sağlanması, resmi dillerin federal kurumlar içinde tanınması ve yönetilmesi amaçlanmaktadır (Government of Canada, 2018). Diğer bir deyişle Kanada Devleti tarafından Fransızcanın kamusal alana dahil edilmesindeki asıl amacın Fransızca konuşan Kanadalıların hem kamusal alanda hem de toplumsal yaşamda “biz” duygusunu hissetmelerinin amaçlandığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda örneğin; kamu görevlilerine kendi dillerinde çalışmasına izin verildiği, her iki dilin de eğitim dili olmasını kolaylaştıran uygulamaların faaliyete geçirildiği görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle yasa ile yoğun Fransızca kullanımının olduğu Quebec dışındaki Fransızlar ve Quebec’teki İngilizler için ana dillerinde eğitim alma hakkını vermektedir¹⁴ (Government of Canada, 2019)

Öte yandan yasanın getirdiği önemli yeniliklerden bir tanesi de çok dilliliğin geliştirilmesi için devlete önemli sorumluluklar yüklemesidir. Örneğin devletin çocukların azınlık dillerinde eğitim almalarını finanse etmesi, devlet memurlarına ikinci dil eğitimi sunması ve Kanadalıların iki dilli olmaları teşvik edilmesi görevleri arasında tanımlanmıştır (Coulombe, 1999: 274).

Bu gelişmelerin Quebec’teki yansımaları ise Fransızcanın daha çok sahiplenilmesi şeklinde olmuştur. Örneğin 1974 yılında Quebec hükümeti Fransızca’yı tek resmi dil ilan etmiş ve bu karara gerekçe olarak da “Fransızcanın korunmasını” göstermiştir. Yoğun olarak İngilizcenin konuşulduğu bir coğrafyada Fransızcanın ancak bu şekilde varlığını koruyabileceği savunulmaktadır. Aynı zamanda eyaletteki göçmen çocuklarının da Fransızca eğitim görmesi zorunlu hale getirilmiş, böylece Fransızca konuşanların sayısı arttırılmak istenmiştir. Eğitim sistemi ile benzer şekilde, iş hayatında da Fransızcanın zorunlu hale getirilmesi İngiliz iş adamlarının ve şirketlerin bölgeyi terk etmelerine neden olmuştur. Aynı zamanda Kanada Devleti iki dilli bir toplumsal yapı kurmaya çalışırken Quebec hükümetinin tek resmi dil ilan etmesi eleştirileri de beraberinde getirmiştir (Bouchard, 1995: 96).

¹⁴ Kanada Haklar ve Özgürlükler Şartı’nın 23. bölümünde Quebec dışında Kanada’daki dokuz eyalette Fransızca eğitim almak için ya anadilinin Fransızca olması ya da Kanada’da ilk ve orta öğretiminin Fransızca alınması şartına bağlanmıştır. Quebec’te de bu durumun tam tersi olduğu görülmektedir (Government of Canada, 2019).

Fransızcanın ve İngilizcenin Kanada toplumunun resmi dilleri olarak kabul edilmesi, yasal olarak Kanada Devleti'nin iki dilli bir devlet şeklini aldığını göstermektedir. 1961 yılında iki resmi dil kabul edilmeden önce nüfusun sadece %12,2'si iki dilli, iki dillilerin de %70'inin anadilinin Fransızca olduğu dikkati çekmektedir (Guibernau, 2006: 54). 2001 yılındaki sayımın değerlendirmesi yasal olarak kabul edilen iki dilliliğin pratikteki karşılığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Buna göre iki dillilik Quebec'te Fransızca konuşanlar arasında artmışken Quebec dışında İngilizce konuşanlar için iki dilliliğin azaldığı tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle aslında Fransızcanın korunması için kabul edilen iki dillilik yasası İngilizce konuşanların sayısının artmasıyla sonuçlanmıştır (Cardinal, 2004: 92). 2011 yılı verilerine göre Kanada'da Fransızca konuşanların sayısı 10 milyona yakındır. Kanada'nın tamamında Fransızca konuşanların sayısı 328.000 artarken toplam nüfus içerisinde %22,3'ten %22,0'ye düşmüştür. Quebec eyaletinde de benzer şekilde Fransızca konuşanların oranı %80,1'den %79,7'ye gerilediği görülmektedir (Statistics Canada, 2018). Kanada'da iki dillilik teoride var olmasına rağmen verilere bakıldığında İngilizce konuşanların sayısında artış olduğu ve iki dilliliğin Quebec dışında çok az bir nüfusu etkilediği kısacası beklenen eşitliği sağlamadığı görülmektedir (Cardinal, 2004: 95). Bu bağlamda yukarıdaki verilerin Quebec'ilerin Fransızcanın geleceği hakkında duydukları endişeleri destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Genel manada da azınlık dillerinin toplum içindeki kabulünde karşılaşılan sorunlardan birisi çoğunluk dilini konuşanların azınlık dilini öğrenmek istememesidir. Bu durum azınlık dillerinin hukuki olarak kabul edilse bile toplumsal hayatta yer edinmemesine neden olmaktadır (May, 2000: 378-379).

Kanada'da Fransızcanın resmi dil olarak kabul edilmesinin ve buna paralel olarak Fransızcanın kamusal alanda yaygınlaşmasının Quebec ile Kanada Devleti arasındaki sorunların çözümünde yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrılcı taleplerin önüne geçmek ve devletin kontrolünde “farklı” bir dilin gelişimi sağlamak adına resmi dil olarak kabul edilen Fransızcanın Quebec'iler için istenilen noktaya ulaşmadığı, toplum içinde “biz” duygusunun oluşmasında yeterli olamadığı ileri sürülebilir.

3.4.2. Ortak Yurt ve “Vatan” Kavramı

Günümüzde neredeyse her devlet sınırları belirlenmiş bir coğrafyada yaşamaktadır. Toplum içindeki bireylerde bu sınırları zihinlerine yerleştirmekte ve bu sınırlarla kendini tanımlamaktadır. Klasik ulus modelinde sınır tahayyülü coğrafi bir kavram olmanın ötesinde bir aidiyeti temsil etmektedir. Bu sebeple de ayrılıkçı hareketler sonucunda merkezi devletin sınır tahayyülünden ayrılan toprak parçası, aslında o toprağın var olan değerinden daha fazlasına tekabül etmektedir. Diğer bir deyişle ülkenin bir toprağını yitirmenin vücudundan bir uzvu kaybetmek gibi bütünlüğü bozduğu ve yitirilen toprağın düşmanlarca haksız şekilde el konulduğu şeklinde tasvirlerle karşılaşmak mümkündür (Billig, 2002: 91).

Küreselleşmeyle birlikte ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler, sınır kavramında da dönüşümlere neden olmuştur. Ulaşım sektöründe yaşanan gelişmeler ile saatler içinde dünyanın bir ucundan diğer ucuna ulaşmak sadece zamanı hızlandırmamakta aynı zamanda çeşitli mekanları da daha ulaşılabilir hale getirmektedir (Harvey, 2010). Benzer şekilde iletişim alanındaki ilerlemeler de en uzak iki nokta arasında saniyeler içinde bilgi paylaşımının olmasına olanak tanımaktadır (Giddens, 2012: 85). Böylece başka ulus üyelerinin başka devletlerin içinde bulunma imkânları artmakta ve homojen klasik ulus modelini sorgulanır hale getirmektedir. Bu gelişmeler, siyasi bağlamda iktidara çeşitli avantajlar sunduğu gibi iktidarın göğüslemek zorunda kaldığı dezavantajları da içinde barındırmaktadır. Örneğin ilgili alanlardaki gelişmeler iktidarın hükmetme teknolojisinin gelişmesini sağlarken sınırların da “öteki”lere karşı daha geçirgen bir hal almasına neden olmaktadır. Bunun doğrudan sonucu olarak klasik ulus anlatılarından farklı ve ona meydan okuyan anlatıların dolaşıma girmesine yol açtığı ileri sürülebilir (Şahin, 2007: 108-109).

Küreselleşme ile makro ölçekte sınır kavramı aşılırken mikro ölçekte yerel milliyetçiliğin geliştiği söylenebilir. Yerel milliyetçiliklerin gelişmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek ayrılıkçı hareketlerin önünü kesebilmek için çokkültürlülük modeli, federasyon yönetimini önermektedir. Federasyon şeklinde yönetimin benimsenmesinde farklılıkların kendi kendini yönetmesinin ve -federasyondan ayrılmanın da çok sıkı kurallara tabi olduğu düşünüldüğünde- ülkesel birlikteliğin sağlanmasının kolaylaşacağı öngörülmektedir (Chevrier, 1996).

Kanada tarihine bakıldığında 1791 yılında merkezi yönetimin kabul ettiği anayasa ile Kanada'nın "Aşağı" ve "Yukarı" şeklinde ayrıldığı görülmektedir. Bu ayrımın bir parçası olarak Yukarı Kanada İngilizlerin yoğunlukta Ontorio bölgesini kapsarken, Aşağı Kanada ise Fransız nüfusunun fazla olduğu Quebec eyaletini içeren bölge için kullanılan bir tabir haline gelmiştir. Tek başına bu ayrım bile söz konusu coğrafi sınır belirleme işleminin fiziki coğrafyayı sınırlara bölmeyi ötesinde siyasi bir bağlamı olduğunu açıklar niteliktedir. Bu ayrım ile birlikte Quebec, Kanada'nın içindeki bir toprak parçasından öteye geçerek Fransız Kanadalıları için "yurt" haline gelmiştir. Böylece Fransız Kanadalılarının kendilerini Quebec sınırları ile özdeşleştirerek coğrafya üzerinden ulusal kimliklerini bina ettikleri söylenebilir. Bu tanımlamayı sadece Quebec'te yaşayan Fransız Kanadalıları kullanmamakta, aynı zamanda Quebec eyaletinde yaşamasalar bile Fransızca konuşan Kanadalılar da kendilerini bu coğrafi konumlandırma ile "Quebecli" (Quebecois) şeklinde nitelendirmektedir (Kalaycı, 2007: 23-24). Başka bir deyişle Fransız Kanadalıları için Quebec, içinde yaşanılmasa bile, kimliklerinin sadece bir parçası değil aynı zamanda kimliklerini tanımlayan birkaç unsurdan biridir.

1840 yılında kabul edilen Birlik Yasası ile Kanada'da "Aşağı" ve "Yukarı" Kanada ayrımına son verilerek sınırlar üzerinden kimlik inşasının önlenmesinin amaçlandığı ileri sürülebilir. Daha sonrasında 1867 yılında kabul edilen İngiliz Kuzey Amerika Yasasıyla da Kanada Federasyonu resmen kurulmuştur. İlk olarak dört eyaletle- Quebec, Ontario, New Brunswick ve Nova Scotia- kurulan federasyon günümüzde on eyalet üç bölgeden oluşmaktadır.

Fransız Kanadalıları asimilasyon endişesini her dönem yaşamıştır. Kimliklerini koruyabilmelerinin yolu olarak iki görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, bağımsızlık fikrini savunmaktadır. Buna göre, egemenliği destekleyenler ancak bağımsız olunursa kimliklerini kaybetmeyeceklerini diğer şartlar altında asimile olabileceklerini ileri sürmektedir. Klasik ulus modelinin uluslaşma fikirlerinin bağımsızlık yanlılarını ateşlediği söylenebilir.

Ayrılıkçı hareketlerle dünyanın birçok ülkesinde karşılaşmak mümkündür. Demokrasisi yeterince gelişmemiş ya da hiç demokrasi ile yönetilmeyen ülkelerde ayrılıkçı talepler haklı bir talep olarak görülmektedir. Ancak Kanada gibi gelişmiş demokrasiye sahip

lkeler olan Belçika, İngiltere, Fransa gibi devletlerde de ayrılıkçı taleplerle karılamak mümkündür (Kalaycı, 2006: 10). Bazı teorisyenler ayrılma taleplerinin “haklı sebeplere” dayanması gerektiğini vurgulamaktadır. Devletin sınırları tüm vatandaşlar için eşit şekilde güvence altına alınmı olması nedeniyle ayrılmanın ancak “ciddi sorunlar”¹⁵ olduğunda meşru olacağı ifade edilmektedir (Bauböck, 1999: 367).

İkinci görüş ise Quebec’in, Kanada’nın şemsiyesi altında özerk bir şekilde yönetilmesini önermektedir. Federasyon yanlıları, yeni bir devlet kurmanın zor olduğunu, federasyon ile hem kimliklerini koruyabileceklerini hem de ayrılmanın getirdiği siyasal ve ekonomik yükü ekmeyeceklerini belirtmektedir. Fransız Kanadalıları içinde federasyonu destekleyenler, Quebec’in Kanada’dan ayrılmadan ancak “Quebecli” kimliğinin özelliklerini de kaybetmeden toplumsal hayatın devam etmesinden yanadırlar (Mendelsohn, 2002: 88). Aynı zamanda Quebec eyaletinde yaşayan İngiliz Kanadalılar ve yerli halkların federasyonla yönetimi destekledikleri görülmektedir. Bu yaklaşımın okkltrllk modeline daha yakın olduğu söylenebilir.

Bu iki farklı yaklaşım bakıldığında birbirinden tamamen farklı formdaymı gibi görünmelerine rağmen özünde milliyetçi ideolojinin farklı şekillerde tezahürü şeklinde yorumlanabilir. Birinci görüş açık bir şekilde milliyetçi motivasyonlarla etnik bir ayrım talebindeyken ikinci görüş ise Quebec toplumunun ilerlemesinde milliyetçiliği itici güç olarak ele almakta ve coğrafya temelli bir milliyetçilik tanımından hareket etmektedir (Bouchard, 1995: 88).

1960’lı yıllar öncesinde Quebec’in federal yönetimden talebi geleneksel yapının devam etmesi için devletin topluma müdahale etmemesi yönünde olduğu söylenebilir. 1960’lı yıllardan sonra ise özerkliklerinin genişletilmesi, mali kaynaklarının arttırılması, diğer dokuz eyaletten farklı olarak kurucu unsur olduklarının kabul edilmesi şeklinde dönüşüme uğramıştır. Bu bağlamda yerel yönetimler ve özerklik anlamında da bölgesel yönetimi sağlayan bir yerel yönetim birimi olmanın ötesinde ulusal kimliği olan bir hükümet olarak tanımlanmayı talep ettiği görülmektedir (Chevrier, 1996).

¹⁵ Bauböck (1999: 367), tüm ulusların bağmsız olamayacağını belirtmekte ve bağmsızlık yerine federasyon yönetimi önermektedir. Ayrılıkılık, Birleşmiş Milletler tarafından da devlet egemenliği ve toprak bütünlüğü ilkelerine aykırılık içermesi nedeniyle desteklenen bir yaklaşım olmadığı söylenebilir. Bunun yerine özerk bir yapıda olan federal devletlerde şeklinde yönetimle, toplum genelinden farklı gruplara, bu farklı yönlerini kendi mekanizmalarıyla düzenleme hakkının verildiği bir siyasi düzen tavsiye edilmektedir (Samsun, 2014: 20).

Quebeclilerin eyaletle kurduğu bu mekân-kimlik ilişkisi her şeyden önce merkezi hükümetin dikkatini çekmiştir. Kimliklerin ve doğrudan vatandaşların üzerinde yönetme erkinin daha fazla işleyebilmesi için merkezi hükümet bu kez bu aidiyet bağının yerine üst bir kimlik oluşturmak için 1982 Anayasasında bütünleştirici maddelere yer vermiştir. Öncelikle söz konusu anayasa ile Fransızca kamusal alana mal edilerek devlet dairelerinde Fransızca konuşulması zorunluluğu getirilmiştir. Fransız kökenli Kanadalılarına sunulan bu haklar ile Fransız Kanadalıların üst kimlik ile bağının güçlendirilerek “biz” duygusunun oluşturulması amaçlanmıştır. Dolaylı olarak gerçekleşmesi beklenen gelişme ise Quebecliler arasında mekânsal aidiyete bağlı olarak oluşan “biz” duygusunun yerine sadece Quebec’e değil tüm Kanada coğrafyasına karşı bağlılık hissetmelerinin sağlanmasıdır. Bu olası gelişme ile kimlik-mekân ilişkisinin yeniden tanımlanarak Fransız Kanadalıları arasındaki “Quebecli” kimliğinin yerini “Kanadalı” kimliğinin almasının hedeflendiği söylenebilir (Mendelsohn, 2002: 78-79). Bu sebeple 1982 Anayasasında Quebec’in ayrı bir ulus olarak sayılmadığı, eyaletlerin eşitliği ilkesinin benimsendiği ve anayasal reformları veto etme hakkının Quebeclilerin ellerinden alındığı görülmektedir (Chevrier, 1996). Quebeclilerin bu duruma tepkisi ise sınır tahayyülü üzerinden elde ettikleri Quebecli kimliğine ve bu doğrultuda gelişen “biz” duygusuna bağlılıklarının artması şeklinde olmuştur (Guibernau, 2006: 68). Bakıldığında kuruluş sürecinden bu yana federasyon sistemi ile yönetilmesine rağmen Kanada’nın klasik ulus modeli özelliklerini de içinde barındırması nedeniyle iki modelin karmasını içeren bir forma dönüştüğünü söylemek mümkündür.

3.4.3. Ortak Tarih Anlatımı

Tarih yazımı ve anlatımı toplum içinde ortaklıkların oluşması için kullanılan olgulardan bir tanesidir. Özellikle klasik ulus modelinde tarihe dair anlatılar ve geçmişte yaşanan “altın çağlara” dair mitlerin varlığı ile bireylerin zihinlerinde diğer bireylerle aynı kökten geldikleri, aynı acıları çektikleri ya da aynı zaferleri kazandıkları yönündeki duygular pekiştirilmektedir. Bu nedenle bir yönüyle tarih anlatısı “öteki” üzerinden inşa edilmektedir. Çokkültürlülük modelinde ise keskin, radikal, ötekileştirici tarih anlatısının farklı kültürlerin bir arada yaşamasını engelleyeceği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda tarih anlatılarının ve yazımının subjektif değerler yerine objektif öğeler üzerinden kurulması önerilmektedir (Özensel ve Bağlı, 2013: 54).

Ancak tüm dönemlerde ve tüm toplumsal yapı modellerinde tarih yazımı ve anlatımının politik yöneline göre şekillendiğini belirtmek gerekir (Billig, 2002: 86). Quebec tarihinde de benzer şekilde siyasi konjonktürün tarih yazımında etkisi bulunmaktadır. İkili ayırım ile Quebec tarihi anlatımını, 1960 öncesi ve 1960 sonrasında şeklinde ele almak mümkündür. 1960'lı yıllar öncesinde Quebec'in İngilizler tarafından fethedilmesinin bölgede yaşayan Fransızlar için kolektif travma etkisi yarattığı söylenebilir. Bu durum Fransız Kanadalılarının içe kapanık bir toplumsal yapıya sahip olmalarına neden olmuştur. Kendi içindeki bağlarını sıkı tutmak ve asimile olmamak için Quebec'liler, Katolikliklerini ve tarihi anılarını ön plana çıkartmışlardır. Öyle ki Quebec'liler için geçmiş sürekli hatırlanan ve hatırlatılan bir olgudur. François-Xavier Garneau, 1840'ların sonunda *Histoire du Canada depuis sa découverte jusqu'à nos jours* (Keşfinden Günümüze Kanada Tarihi) Fransızca konuşan Quebec'lilerin tarihini yazarken Fransa'nın Quebec'lileri terk ettiğinden ve kendi başlarına kalarak devam etmeleri gerektiğinden bahsetmektedir (Rudin, 2002: 163). Kendi geçmişlerini ezilmiş, geri planda kalmış, işgale uğramış olarak nitelendirerek bu yenilgiler üzerinden toplum içinde "biz" duygusunun oluşturulduğu görülmektedir. Hatta Fransız Kanadalıları araba plakaları dahil olmak üzere her yere "Je me souviens" (hatırlıyorum) yazdıkları ve İngiliz Kanadalılarının kendilerine yaptıkları haksızlıkları zihinlerde yineleyerek "biz" duygusunu pekiştirdikleri söylenebilir (Kalaycı, 2007: 44-47). Kötü anıların hatırlanması üzerine bina edilen tarih anlatımının Quebec'lileri daha içe kapanık ve karamsar bir ruh haline soktuğunu ileri sürmek mümkündür.

Birinci bölümde milli anılarda yasların zaferlerden diğer bir deyişle paylaşılan acıların mutluluklardan daha birleştirici etkiye sahip olduğundan bahsedilmişti (Renan, 1946: 121). 19. yüzyılın ortalarından 1960'lı yıllara kadar Quebec tarihinin anlatımında neden İngiliz Kanadalılarından geri kaldıklarına, ondanlar daha fakir ve güçsüz olduklarına odaklandıkları görülmektedir (Rudin, 2002: 162). Böylece "öteki" –İngiliz Kanadalıları– üzerinden yapılan kimlik tanımlaması ile bu mağduriyete maruz kalmışlar arasında "biz" duygusu oluşturulmuştur (Kalaycı, 2010: 209).

1960'lı yıllarda Sessiz Devrimle birlikte tarih anlatısında da bir dönüşüm yaşandığı söylenebilir. Yeni tarih anlatımında 1960'lı yıllar öncesindeki Quebec tarihi; başarısız, karanlık bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Sessiz Devrimle birlikte bir yeniden

doğuş yaşandığına dair oluşan düşünceler Sessiz Devrimi bir kuruluş miti haline getirmiştir (Kalaycı, 2006: 23). Böylece bir bakıma fetihle yaşanan yenilgi, Sessiz Devrim ile bir başarı hikayesine dönüşmüştür. Diğer bir deyişle İngiliz fethinin travmasına odaklanmak yerine başarılarla odaklanan bir anlayışın toplum içinde yerleşmesi sağlanmıştır. Bu durum Quebecililerin kendilerine güvensiz hallerini Quebecli olma gururuna bıraktığı bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle Fransız Kanadalılarının “fethedilen, aşağılanan, mağlup olan” tarih anlayışı yerini “başarılı, hırslı, girişimci” Quebeclilere bırakmış ve bu yeni olgular üzerinden “biz” duygusu inşa edilmiştir (Rudin, 2002: 170). Aynı zamanda bu dönemden sonra bazı tarihçiler, Quebecililerin asimilasyon korkusu yaşayan bir toplum olmadığını aksine modern, kendine güvenen, sanayileşmiş ve gelişmiş bir toplumsal yapıya sahip olduklarını ön plana çıkarmışlardır (Rudin, 2002: 168).

Değişen tarih anlayışının başlangıcı sayılan Sessiz Devrim ile Fransız Kanadalılarının aslında ulusal süreçlerini tamamladıkları ve Quebec ulusuna evrildikleri ileri sürülebilir. Tarihe dair bakış açılarında yaşanan değişim beraberinde Quebecililerin kendilerine daha çok güven duymalarına ve böylece merkezi hükümetten daha çok talepte bulunmalarına neden olmuştur. Ancak taleplerin egemenlik anlayışı yerine özerkliğin desteklendiği bir yapıda olduğu görülmektedir (Kalaycı, 2010).

Kanada tarih anlatımında da 1970’li yıllarla birlikte bir dönüşüm yaşandığı söylenebilir. Çokkültürlülük politikalarının benimsemesiyle tarih derslerinin müfredatı da bu doğrultuda güncellenmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere tarih anlatımının politik yönü nedeniyle müfredatın seçili bir tarih anlatısını içinde barınması olası bir durumdur. Bu nedenle Kanada müfredatında da çokkültürlü politikaların benimsenmesiyle yerli halkların ve Quebecililerin tarihlerine yer verildiği görülmektedir. Lise 1 ve 2 sınıflarda Batı toplumlarının tarihi öğretilirken Lise 3 ve 4 sınıflarda Quebec tarihini de kapsayan kronolojik bir tarih müfredatı benimsenmiştir. Böylece öğrencilerin hem kendi tarihlerini hem de diğer toplumların tarihlerini muhakeme etmelerinin amaçlandığı ifade edilmektedir. Müfredatta Quebec tarihinin ele alınışına bakıldığında ise Fransız Kanadalıları ile İngiliz Kanadalıları arasındaki çatışmalara daha az yer verildiği, bunlar yerine ortak bir halk kültürü oluşması, kapsayıcı vatandaşlık, sosyal entegrasyon vb. yaklaşımların ön plana çıktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle yeni tarih anlatımıyla

“tartışmaya, sosyal seçimlere sorumlu bir şekilde katılmaya ve açık demokratik ve çoğulcu bir toplumda birlikte yaşamaya” uyumlu bireylerin yetişmesi için düzenlemeler yapılmıştır (Létourneau, 2011).

Çokkültürlülük politikaları çerçevesinde yeniden düzenlenen tarih anlatımı çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler üç noktada toplanmaktadır. Yeni müfredat apolitik, ulusal olmayan ve çok fazla çoğulcu olduğu yönünde eleştirilmiştir. Tarih anlatımının ve öğretiminin bireylerin geçmişleri hakkında bilgi edinmesini sağladığı ve “biz” duygusunun oluşmasında bu köklere vurgu yapıldığı için kronolojik bir geçmiş anlatımından daha fazlasını ifade ettiği söylenebilir. Bu nedenle çoğulcu bir tarih anlayışının benimsenmesinin aslında bir toplum içinde çoğunlukta olmayanların zaman içinde geçmişleriyle olan bağlarının kopmasına yol açabileceği dikkat edilmesi gereken bir noktaya işaret etmektedir. Bu noktada yapılan eleştirilerde klasik ulus modelinin ortak tarih unsurunun benimsenmeye devam edilmesinin desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşmak mümkündür. (Létourneau, 2011).

Bu bağlamda yapılan müfredat değişikliklerinin çokkültürlülük politikalarının hedeflediği şekilde bir üst Kanadalı kimliği oluşmasına katkı sağladığı söylenebilir. Ancak Quebeciler için tarihin ötekileştirme olmadan, ulusal değerleri yeterince içermeyen anlatılması durumunda gelecek nesillerin Quebeci kimliğini koruyamayacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda aslında Quebecilerin tarihe bakış açılarının klasik ulus modeliyle paralellik gösterdiği ve Kanada ile arasında toplumsal “biz”in oluşmasına engel olduğu ileri sürülebilir.

3.4.4. Ortak Kültürel Değerler

Kültür kavramı kapsadığı birçok özellikle farklı dallarda çeşitli referanslara sahip olsa da en genel tabiriyle toplumların yaşayış biçimi şeklinde nitelendirmektedir (Giddens, 2012: 240). Klasik ulus modelinde toplum içerisinde tüm sosyolojik bileşenlerin tek bir kültürü paylaştığı varsayımından hareketle, genellikle çoğunluğu oluşturan grubun kültürü ortak kültürün ana değerleri olarak kabul edilmektedir (Balı, 2001: 187-190). Bir toplum içinde farklı kültürlerin var olabileceği tezinden hareket eden çokkültürlü modelde ise farklı kültürlerin aynı toplum içerisinde bir arada yaşaması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda farklılıklar tanınarak, onların kendilerine has

durumlarının dikkate alınması önerilmektedir. Böylece farklılıkların bir arada yaşadığı ve farklı kültürlerin arasında “biz” duygusunun oluştuğu bir toplumsal yapı öngörülmektedir (Kymlicka, 2015: 311).

Quebec üzerinden bir değerlendirme yapıldığında ise ele alınacak ilk noktada Quebec’in kurucu unsur olarak kolektif kimliğinin ve kültürünün tanınması talebi ile karşılaşılmaktadır. Quebec’liler, kendilerini Kanada Devleti’nin kurucu unsurlarından biri olarak görmeleri nedeniyle Kanada’nın bugünkü kültürel dokusunun oluşmasında baskın bir rol oynadıklarını vurgulamaktadırlar. Onlar için kültürel değerlerinin zedelenmesi veya görmezden gelinmesi kimliğinden ödün vermek dolayısıyla zamanla yok olmak anlamına gelmektedir (Seymour, 2000: 248).

Kanada, her şeyden önce bir göç ülkesi olması sebebiyle onlarca farklı kültürel özelliği/farklılığı içinde barındırmaktadır. Bu sosyolojik gerçeğin politik manada karşılığı ise bu kadar farklı kültürel öğenin bir arada uyum içinde yaşayabilmesi için yasal ve toplumsal düzenlemelere ihtiyaç duyulmasıdır. Farklılıkların bir arada yaşayabilmesi için uygulanan çokkültürlülük politikalarındaki ana amaç bir üst Kanadalı kimliği oluşturarak ortak kültürün sağlanması yönündedir. Ortak bir kültürün ve dilin yokluğu aslında ortak bir yokluğa yol açabileceği, bu nedenle de toplum içinde “biz” duygusunun oluşmasında sorunlara neden olabileceği ifade edilmektedir (Coulombe, 1999: 290).

Bu bağlamda uygulanan kültürel politikalar “salata kasesi” (salad bowl) metaforuyla tasvir edilmektedir (Özensel, 2012: 65). Diğer bir deyişle kültürlerin özelliklerini kaybetmeden ortak kültürün bir parçası olması hedeflenmektedir. Bu sebeple Kanada ile Quebec’liler arasında ortak kültürün oluşturulması için Fransızca, resmi dil olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte eğitim sisteminde ve kamusal alanda örneğin adli makamlarda da Fransızcanın kullanımının yaygınlaşmasıyla toplum içindeki bireylerin birbirleri arasındaki iletişimi arttıracak ve ortak kültürün oluşmasına imkân sağlayacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde her yıl 27 Haziran’da Kanada’da “Çokkültürlülük Günü” kutlamaları yapılarak farklı kültürlerin birbirlerini tanıyarak “biz” duygusunun oluşması amaçlanmaktadır. 2019 yılı sloganı olan “Bir Ülke- Binlerce Yüz” (One Country- A Thousand Faces) ile farklılıkların toplum içinde ortak bir değer olarak temel alındığı görülmektedir (Government of Canada, 2019a). Bu bağlamda Kanada’nın

kültürel alanda uyguladığı çokkültürlülük politikasında, Kanada kültüründen farklı olan kültürel değerlerin, Kanada kültürünün içerisine dahil edilerek farklılıkların radikalleşmesinin önüne geçilmek istendiği söylenebilir.

Quebecliler tarafından yapılan yorumlarda ise kültürün bir var oluş sorununa dönüştüğü söylenebilir. Quebeclilerin bu konudaki beklentisinin İngilizleşmeden Kanada içerisinde var olabilmenin bir yolunu bulmaktır. Diğer bir deyişle Quebecliler de kendi kültürlerini korumak adına aslında klasik ulus modelin kültüre dair yaklaşımını benimsedikleri ifade edilebilir. Quebeclilere göre 1982 yılında kabul edilen Haklar ve Özgürlükler Şartı, Quebec'in kolektif kimliğinin göz ardı edilmesine yasal bir zemin oluşturmaktadır. Aynı zamanda Quebec Meclisi'nin yetkilerinin kısıtlanmasını da içeren yasa, hiçbir Quebec hükümeti tarafından onaylamamıştır. Bu nedenle Quebeclilerin ayrı bir toplum olarak tanınması halinde kendi kültürlerini daha güvende hissedecekleri ve bu durum sonucunda Kanada toplumuyla entegrasyonlarının kolaylaştıracağı ileri sürülebilir (Kalaycı, 2007: 307-308).

3.4.5. Ortak Dini İnançlar

Dini inançlar, sadece bireylerin ve toplulukların hayatlarını etkilemez aynı zamanda oluşturdukları komünal gruplar yoluyla toplumsal yapının bir parçası haline gelirler. Kanada, hem aldığı göçlerle hem de yerli halkların varlığı ile din çeşitliliği oldukça fazla olan ülkelerden biridir. Öyle ki nüfusun %67,8'i Hristiyanken, Hristiyan grubun içinde de 12,8 milyon kişi ile en fazla Katolik inancına sahip Kanadalılar bulunmaktadır. 2,4 milyon kişi diğer bir deyişle nüfusun %7,2'sinin Müslüman, Budist ve Hindu oldukları görülmektedir. Nüfusun yaklaşık dörtte biri (%23,9) ise dini inancı olmadığı belirtmiştir. 2001 yılında yapılan nüfus sayımına göre dini inancı olmadığını belirtenler arasında %7,4 bir artış olduğu dikkati çekmektedir (Statistics Canada, 2016)¹⁶.

¹⁶ Kanada'da nüfus sayımı beş yılda bir yapılmasına rağmen dini inançlara dair sorular on yılda bir sorulmaktadır (Jukier ve Woehrling, 2010:155).

Tarihsel süreç içerisinde Kanada’da bu kadar farklı inanca sahip birey ve toplulukları bir arada uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlamak için farklı dini inançlara birçok imtiyaz tanınmıştır. 1763 yılında İngiliz Kanadalıları ile Fransız Kanadalıları arasında imzalanan Paris Antlaşması ile Katolik kilisesi bünyesinde yürütülen çeşitli faaliyetler yasaklanmıştır. Örneğin kilisenin eğitim ve sağlık alanındaki faaliyetleri ve hayır kurumlarının yönetimi gibi alanlarda sahip olduğu imtiyazlar elinden alınmıştır. Ancak kilisenin halk üzerindeki etkisini fark eden İngiliz yöneticiler, Fransız Kanadalılarını kilise eliyle yönetmek için 1774 yılında Quebec Yasasını kabul etmiştir. Bu yasa ile Fransız Kanadalıların Katoliklik inançları ve Katolik kilisesinin varlığı güvence altına alınmıştır. Bu durumu Katolik kilisesinin toplum içindeki yerinin daha da sabitlenmesine neden olmuştur. Kilisenin toplum üzerindeki hakimiyetinin bir sonucu olarak Fransız Kanadalıları, Amerikan sömürgelerindeki isyanların, Fransız Devriminin, modernleşmenin etkilerini uzunca bir süre hissetmemiştir (Coulombe, 1999: 290).

1867 yılında kabul edilen BNA ile Kanada Federasyonu kurulmuş ve bu federasyonun kurucu dört eyaletinden biri de Quebec olmuştur. Federasyonun kurulması ile ekonominin yönetimi merkezi hükümete, eğitim, sağlık, sosyal hizmetlerinin yönetimi ise eyalet hükümetlerine bırakılmıştır. Quebec dışındaki eyaletler bu görev dağılımı için bakanlıklar kurarken Quebec eyaletinde birçok okulun idaresi Katolik Kilisesi eliyle yürütülmeye devam edilmiştir (Kalaycı, 2007: 28).

1960’lı yıllara kadar Quebecililerin toplumsal kimliklerinin oluşmasında din olgusunun ana etken olduğu söylenebilir. Modernleşme, sanayileşme, kentleşme süreçlerinin ve beraberinde gelişen Sessiz Devrimin Fransız Kanadalıların dinsel kimliklerinde aşınmalara neden olduğu ileri sürülebilir (Vatandaş, 2002: 214). Sessiz Devrimle birlikte kilisenin toplum hayatındaki etkisinin azalmasıyla diğer bir deyişle toplumun sekülerleşmesiyle aslında Protestan İngiliz Kanadalılar ile Katolik Quebecililerin birbirine yaklaştığından bahsedilebilir (Breton, 1988: 98). Bu sekülerleşme hareketi, domino etkisiyle toplumsal hayatın birçok noktasına sirayet etmiştir. Eğitim kurumlarında kilisenin etkisinin azalmasıyla bilimsel ve rasyonel karar alma süreçlerinin yaşanması, ekonomik yapının tarım ve küçük işletme topluluklarından büyük sanayi merkezlerine dönüşmesi ve Fransızcanın ön plana çıkması gibi etkenler Quebec içinde yeni bir “biz” duygusunun inşasını kolaylaştırmıştır (Kalaycı, 2006: 21).

Kanada tarihine bakıldığında ise Kanada Anayasalarında devletin dini ibaresinin yer almadığı, ibadet yerlerine ve dini gruplara mali desteğin sağlanmadığı ve 1982 Anayasası kabul edilene kadar dini değerlere dair bir düzenlemenin bulunmadığı dikkati çekmektedir. Sadece 1867 Anayasasında Protestan ve Katoliklerin okul yönetimlerinde eşitliğinin vurgulandığı görülmektedir (Jukier ve Woehrling, 2010:159-160). 1982 Anayasasında din ve vicdan özgürlüğü garanti altına alınmıştır. Bu bağlamda Kanada Haklar ve Özgürlükler Şartı'nın ikinci bölümünde herkesin istediği dine inanma hakkının var olduğuna yer verilmiştir (Government of Canada, 2019). Devletin dini gruplara ve ibadet yerlerine doğrudan mali destek vermemesine rağmen örneğin; ibadet yeri olarak kullanılan mekanlardan emlak vergisi alınmaması, dini grupların yardım gelirlerinin gelir vergisinden muaf tutulması şekilde dolaylı desteklerinden söz etmek mümkündür (Jukier ve Woehrling, 2010: 170).

Kanada Yüksek Mahkemesi din ve vicdan özgürlüğünü iki şekilde ele almaktadır. Bunlardan ilki dinin özgürce uygulanması adına istenilen dini inancı benimseme, ibadet ve dini yayma özgürlüğünün sağlanması veya bir dini benimsememe, dini reddetme haklarının korunmasıdır. İkinci olarak ise devletin dini inançlar ve inançsızlık durumlarına karşı tarafsız kalacağının garanti edilmesidir (Jukier ve Woehrling, 2010: 161). Dikkat edilirse söz konusu değerler Kanada özelinde olmaktan çok dünyada liberal dalganın yükselişine bağlı olarak tüm dünyada “din ve vicdan hürriyeti” biçiminde kabul gören normların bir yansıması olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu durumun Kanada özelinde çokkültürlülük ile bağına bakıldığında ise liberal dalganın çokkültürlü politikaların yaygınlaşmasını kolaylaştırıcı etkide bulunduğunu söylemek mümkündür.

2006 yılında Kanada genelinde yapılan dindarlık endeksi de toplumda yaşanan sekülerleşmenin ölçülmesi açısından anlamlıdır. Bu bağlamda dört boyut (dini bağlılık, dini hizmetlere katılım, özel dini uygulamaların sıklığı ve dinin önemi) üzerinden yapılan değerlendirmede Kanadalıların % 40'ının düşük, % 31'inin orta, % 29'unun ise dindar olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (Jukier ve Woehrling, 2010: 156).

Dini çeşitliliğin toplum içinde benimsenmesi için eğitim sisteminin bu doğrultuda düzenlenmesi gerektiğine bir önceki bölümde değinilmiştir (Muhammed, 2003: 283). Bu bağlamda Quebec eyaletinde çokkültürlü politikaların uygulanması amacıyla 2008

yılında hem devlet hem de eyalet tarafından desteklenen dini okullarda Etik ve Din Kültürü (Ethics and Religious Culture-ERC) programına geçilerek dini çeşitliliğe müfredatta yer verilmiştir. Böylece öğrencilerin diğer dinler hakkında bilgi edinerek çeşitli dini geleneklerin anlaşılmasına katkıda bulunması amaçlanmıştır. Ancak Katolik inancına sahip bazı ebeveynler tarafından bu programın çocuklarda kafa karışıklığına neden olacağı ve kültürel öğelerinin zamanla yok olmasına yol açacağı sebebiyle Kanada Yüksek Mahkemesine başvurarak çocuklarının bu programdan muaf tutulmalarını talep etmişlerdir. Ancak mahkemeye göre eğitim sistemi, çocukları dinleri benimsemeye zorlamadığı ve çocukların erken yaşta dini çeşitlilikten haberdar olmaları sağladığı için Kanada toplumunu bütünleşmesini kolaylaştıracağı gerekçeleriyle ebeveynlerin taleplerini reddetmiştir (Jukier ve Woehrling, 2010: 188).

Bu bilgiler sonucunda Quebec'te yaşanan “Sessiz Devrim” sonrasında dinin toplumsal yapıdaki etkisinin azalmasına paralel olarak dini kimliklerinin geri planda kaldığı söylenebilir. Bu bağlamda dini anlamda Quebec'iler ile Kanada toplumunu arasındaki farklılıkların önemsizleşeceği ve bu durumun “biz” duygusunun oluşmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu gelişme aynı zamanda klasik ulus modeli bağlamında bir kritik bir dönemeç olarak da ifade edilebilir. Zira klasik ulus modeli, modernizmin paradigmaları üzerine inşa edilmiştir ve dini farklılıkların yerine sekülerleşmeyi ve eşit vatandaşlık niteliğini ikame etmeye çalışmaktadır.

3.5. Çokkültürlülük Modeli Bağlamında Quebec ve “Biz” Duygusu

Kanada, Avrupa'dan aldığı göçlerle ve var olan yerel halkıyla birlikte aslında kuruluşundan itibaren çokkültürlü bir yapıya sahiptir. Küreselleşmeyle birlikte artan göç dalgasından Kanada'nın da etkilendiği ve neredeyse her ülkeden göç aldığı görülmektedir. İkinci bölümde Kymlicka'nın (2015: 41) tasnifinden hatırlanacağı üzere, toplumlarda çokkültürlü yapı; işgal, istila ya da gönüllü olarak farklı ulusların birleşmesi sonucunda farklı ulusların bir arada yaşamasıyla veya insanların göç etmesiyle oluşmaktadır. Bu bağlamda Kanada hem Quebec'iler gibi ulus özelliği gösteren bir gruba hem de yoğun göç alması nedeniyle göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu kadar farklılığın bir arada yaşamasını mümkün kılmak adına Kanada, 1971 yılında çokkültürlülüğünü ilan etmiştir. Çokkültürlülük modelini bu tarihten itibaren resmi olarak deneyimlemeye başlayan Kanada, “biz” duygusunu da

çokkültürlülük modeline göre yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır. İkinci bölümde anlatılan çokkültürlülük modelindeki “biz” duygusunun unsurları üzerinden Kanada’nın değerlendirilmesi Kanada’nın çokkültürlülük politikasındaki yol haritasının görülmesi açısından anlamlı bulunmaktadır.

3.5.1. Çoğulculuk

Çoğulculuk ikinci bölümde değinildiği üzere çokkültürlü toplum modelinin ana etkenlerinden biridir. Çoğulculuk fikrinde, toplumda tek bir sesin baskın olmaması ve her bir grubun sesini duyurabildiği bir siyasal ve toplumsal yapının oluşması öngörülmektedir. Bu durum aynı zamanda asimilasyonun da ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Her kültürün değerli ve biricik olduğu fikrinden hareketle, nüfusun ne kadarının hangi kültürü paylaştığından çok, kültürün kendisiyle ilgilenir (Bingöl, 2017: 74)

Çokkültürlülük politikalarının teorik alt yapısında savunulan çoğulculuğun Kanada tarihinin büyük bir bölümünde yer almadığı söylenebilir. İngilizlerin toplum içindeki baskın yapısı nedeniyle hem Quebecililerin hem diğer yerli halkların hem de göçmenlerin İngilizleşmelerinin beklediği görülmektedir. Aslında Kanada’nın, çokkültürlülüğü ilan etmeden önce toplumda “biz” duygusunun oluşması için uyguladığı yöntemlerden biri de asimilasyondur. Ancak asimilasyon uygulamasının Quebecililer arasında “biz” duygusunu güçlendirmekten öteye gidemediğini hatırlatmak gerekir (Bouchard, 1995: 80).

Kanada’nın uyguladığı çokkültürlülük politikalarında çoğulculuğun kültürel alanlarda daha etkin olduğu görülmektedir. Quebecililerin beklentisinin ise siyasi alanda da çoğulculuğun hayata geçirilmesini kapsayan düzenlemelere yer verilmesidir. Quebecililerin talepleri arasında yer alan anayasa değişikliklerini veto etme hakkı ve Yüksek Mahkemesinin dokuz hâkiminden üçünü belirleme isteğinin Kanada tarafından kabul edilmediği, diğer bir deyişle siyasal alanda çoğulculuğa yeterince yer verilmediği ileri sürülebilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Kanada’nın uyguladığı çokkültürlülük politikalarında çoğulculuk anlayışının kültürel alana yönelik olduğu ancak siyasal alanda yeterince ilerleme göstermediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu durumun siyasal alanda çoğulculuğa yönelik hamlelerin kolektif biz duygusu

bağlamında şüpheyle karşılandığı şeklinde bir çıkarım yapmaya imkân tanıdığını da belirtmek gerekir.

Diğer yandan çoğulculuğun sağlanabilmesinde rol oynayan adalet ve eşitlik olgularından Kanada'nın uyguladığı çokkültürlülük politikalarında eşitliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin; çokkültürlülük politikalarının ilkelerini açıklayan Başbakan Trudeau, Quebec'i Kanada'nın on eyaletten biri şeklinde ifade ederek tüm Kanada eyaletlerini eşit saydığı görülmektedir. Bu durum, Quebec'liler arasında sayısal olarak az olmaları nedeniyle zamanla İngilizleşmelerine neden olabileceği yönünde endişelerin doğmasına yol açmıştır.

Kanada'da çoğulculuğun kültürel boyutla sınırlı kalması ve eşitlik ilkesinin esas alınması nedeniyle çokkültürlülük modelinin teorik olarak öngördüğü “biz” duygusunu sağlamada beklenen başarıyı gösteremediğini söylemek mümkündür.

3.5.2. Farklılıkların Tanınması

Farklılıkların tanınması olgusu, toplumun homojen yapıda olmadığına kabul edilmesini ve aynı zamanda bu heterojenliğe hem anayasal hem de toplumsal alanda saygı duyulmasını içermektedir. Çokkültürlü toplum modelini diğer toplumsal modellerden ayıran özelliklerin en başında toplum içindeki farklılıkların tanınarak toplumun homojen bir yapıda olmadığına kabulünün geldiğini söylemek mümkündür. İkinci bölümde bahsedildiği üzere azınlıkların tanınmaması, kimliklerinin, dil ve kültürel farklılıklarının güvence altına alınmaması veya önemsizleştirilmesi, radikalize edilmesi azınlıkların taleplerini azaltmadığı gibi bireylerin öz saygılarını ve kurumlara olan bağlılıklarını da zedelediği iddia edilmektedir (Kymlicka, 2015: 5).

Quebec'lilerin ilk talepleri arasında yer alan ayrı bir toplum ve kurucu unsur olarak tanınma taleplerinin hiçbir Kanada hükümeti ve anayasası tarafından tanınmadığı görülmektedir. Özellikle 1982 yılında kabul edilen Haklar ve Özgürlükler Şartı'nın hazırlık aşamasında Quebec'liler ayrı bir toplum olarak tanınmayı beklerken yasanın Quebec'lilerin kolektif kimliklerini göz ardı edecek şekilde düzenlendiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle 1982 Anayasası da hiçbir Quebec hükümeti tarafından kabul edilmemiştir (Seymour, 2000: 248).

Diğer yandan Kanada örneğine bakıldığında ise Quebecclilerin farklılıklarının tanınması adına Fransızca resmi dil olarak ilan edilmiş, diğer bir deyişle yukarıda da bahsedildiği üzere Fransızca kamusal alana dahil edilmiştir. Bu durum, toplum içinde Fransızca ve İngilizce arasında eşitliği ve adaleti sağlanacağı yerde Fransızca konuşanların sayısında azalmayla İngilizce konuşanların sayısında ise artmayla sonuçlanmıştır. Buradan bu tür hamlelerin sınırlı kaldığı, bu nedenle de politikaların başarısızlıkla sonuçlanmasının şaşırtıcı olmadığı ileri sürülebilir.

3.5.3. Özerklik

Farklılıkların bir arada yaşamasını mümkün kılarak toplum içinde “biz” duygusunun oluşmasına olanak sağlayan etkenlerden biri de özerkliktir. Üniter bir siyasi yapı yerine federasyon sistemine göre örgütlenmiş siyasi yapının çokkültürlü toplumlar için daha uygun olduğu ileri sürülebilir. Diğer bir deyişle azınlıkların kendi karar alma mekanizmalarına sahip olmaları sayesinde asimile olmaya dair endişelerinin azalacağı ve böylece “biz” duygusunun oluşmasını kolaylaştıracağı söylenebilir. Bu hem merkez ile bir arada olmayı hem de kendi kararlarını alabilmeyi içerdiğinden anlamlı durmaktadır (Kymlicka, 2015: 17).

Kanada’ya bakıldığında ise kuruluşundan itibaren federasyon sisteminin benimsendiği görülmektedir. İlk olarak dört eyalet şeklinde örgütlenen Kanada, bugün on eyalet üç bölgeden oluşmaktadır. Eyalet yönetimleri seçilmiş yasama organlarına sahiptir ve eyalet içindeki eğitim, temizlik, vb. yerel idari işlemlerin takibini sağlamaktadır (Statistics Canada, 2019).

Kanada’nın kuruluşundan itibaren Quebec, eyalet olarak tanınmış, bu nedenle belli bir ölçüde özerkliğe hep sahip olmuştur. Ancak Quebeccliler kendilerini bir ulus olarak görmeleri nedeniyle Kanada’nın diğer dokuz eyaletinden farklı olduklarının tanınmasını talep etmektedirler (Seymour, 2000: 246). Kanada federasyon sisteminde ise eyaletlerin eşitliğine dayanan bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir (Guibernau, 2006: 54). Bu durumun Quebecclilerin kimliklerini kaybetmelerine neden olacağı ileri sürülerek zaman zaman Quebeccliler arasında bağımsızlık fikrinin gelişmesine yol açmaktadır (Kalaycı, 2007: 22).

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde neredeyse her toplum içinde farklılıklar barındırmıştır. Bu farklılıkların bir arada yaşaması ise ancak toplum içinde “biz” duygusunun var olması ile mümkün görünmektedir. “Biz” duygusu, Avrupa’da imparatorlukların yıkılıp ulus-devletlerin kurulmasıyla birlikte ilk defa bilinçli politikaların konusu haline gelmiştir. Giderek ulus-devletlerin ve klasik ulus modelinin temel dayanaklarından biri haline geldiği görülen “biz” duygusu, zamanla farklı metotlarla sağlanmak istenmiştir. Ulus-devletlerin kurulmasıyla standartlaştırılmış zorunlu eğitim sisteminin benimsenmesi, halk ordularının oluşturulması için askerlik hizmetinin zorunlu hale gelmesi, devletin toplumun her alanında etkin ve düzenleyici bir konuma yükselmesi gibi etkenlerin “ortaklıkların” oluşmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzdeki devletlerinin birçoğunun toplumsal yapısında klasik ulus modelini referans aldığı ve “biz” duygusunun da toplum içindeki “aynılıklara” dayandığı görülmektedir.

Klasik ulus modeli homojen bir toplumsal ve siyasal sistem idealize etmesi nedeniyle uzunca bir süre farklılıkların toplum içinde geri planda kalmasına dayanan bir yapıya sahip olmuştur. Hatta bazı durumlarda dünyanın çeşitli bölgelerinde daha da ileriye gidilerek etnik ve dini arındırma yollarına başvurulduğu da olmuştur. Tüm bunlardan dolayı klasik ulus modelinin kimlik yaklaşımı eleştirilere de uğramıştır.

Dünya siyasetinde neo-liberal dalgaın hakim olduğu, akademik olarak ise ulus-devlet eleştirilerinin zirve yaptığı, alternatif söylemlerin sıkça referans alındığı 20. yüzyılın son çeyreğinde yükselen çokkültürlülük modeli, ulus-devletin toplumsal dayanağı olan ulusal “biz” duygusunun inşa şeklini de sarsmıştır. Bu bağlamda küresel manada 1960’lı yıllarla birlikte göçlerin teknolojinin artan imkanlarıyla birlikte hızlanan ivmesinin sonucunda klasik ulus modelinin homojen toplum idealinden uzaklaşarak toplumların heterojenliğinin daha fazla gözle görülür hale geldiği gözlemlenmektedir. Diğer yandan küresel çapta sınırların ortadan kalktığı, para ve fikir dolaşımının hızlandığı böylesi bir dönemde, devlet üstü aktörlerin devletlerin yönetimlerinde etkin rol oynadığı yeni bir dünya düzeninden bahsedilebilir. Dünya siyasetini bu kadar etkileyen ve devletleri gümrük duvarlarını yıkmaya zorlayan bir dalgadan sadece sermayenin etkilenmesi mümkün değildir. Toplumlar ve devlet yapılanmaları da bu trende uyum göstermiştir. Böylece herkesin ortak değerleri paylaşmasına dayanan “biz”

duygusu yerini daha kapsamlı bir tanımla farklılıkların da dahil edildiği yeni “biz” duygusuna bırakmıştır.

Farklılıkların hem anayasal hem de toplumsal alanda tanınmasını, özerkliğin bir yönetim biçimi olarak benimsenmesini ve karar alma süreçlerinin çoğulcu bir anlayışla sürdürülmesini esas alan çokkültürlülük modelinin bu yeni düzenin yapısına daha uygun olduğu iddia edilmiştir. Aynı zamanda çokkültürlülük modelinin adem-i merkezîyetçilik talebinden ötürü ülkelerin demokratikleşmesine de katkıda bulunduğunu vurgulamak gerekir. Toplum içindeki farklılıkların bütün taleplerine cevap verilmesi dahi görmezden gelindiği dönem ile kıyaslandığında dikkate değer ölçüde yol kat edildiği görülmektedir.

Ancak çokkültürlülük modelinin unsurları kısa süre içinde kendine yeni engeller üretmiştir. Bu durumun en anlaşılır açıklaması, azınlıkların kimliklerini küreselleşmenin etkisi ile (yeniden) fark ederek çoğunluktan farklı yönleri üzerinden “biz” duygusunu oluşturdukları şeklindedir. Azınlıkların kendi içlerinde klasik ulus modelini esas alan “biz” duygusunu geliştirmesi ise ayrılıkçı fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle klasik ulus modelinin “biz” ve “öteki” üzerine bina ettiği “biz” duygusunun, azınlıkların çoğunlukla bütünleşmesini zorlaştıran etkenlerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan çokkültürlülük modeli, beklenmedik şekilde, iki taraflı olarak kendi ironisini yaratmıştır. Birinci olarak çokkültürlülük modeli, toplum içinde görmezden gelinen farklılıkların tanınmasını sağlarken azınlıkların ise klasik ulus modelini taklit ederek kendilerinin merkez olduğu yeni bir homojenlik vurgusunu öne çıkarmışlardır. Diğer yandan azınlıklar, çokkültürlülük modelini kimliklerine bir saldırı olarak tanımlayarak klasik ulus modelin değerlerini sahiplenen bir tutum sergiledikleri görülmektedir.

Kanada örneğinden elde edilen sonuçlar da teorik sonuçları destekler niteliktedir. 1960’lı yıllar itibarıyla ayrılıkçı taleplerin önüne geçmek için toplum içinde üst Kanadalı kimliğini ön plana çıkartarak yeni bir “biz” duygusu inşa etmek isteyen Kanada hükümetinin çokkültürlü politikaları uygulamaya koyduğu görülmektedir. Bu bağlamda klasik ulus modelinin “biz” anlayışına göre Kanadalı kimliği, İngilizce konuşanları tanımlamaktaydı. Bu tanımın yerine farklılıkların üst Kanadalı kimliğine dahil edilmesine dayanan çokkültürlülük modelinin benimsendiğini ve “biz”

duygusunun yeni bir mahiyete büründüğünü söylemek mümkündür. Kanada’da bu yeni “biz” duygusunun bel kemiğini Fransızcanın resmi dil ilan edilmesi oluşturmaktadır. Quebecli kimliğinin ayırt edici özelliklerinden biri olan Fransızcanın Kanada’nın resmi dillerinden biri olarak ilan edilmesi ile Fransızca, tüm Kanada’ya mâl olmuştur. Böylece Quebeclilerin “Quebecli” kimliğinden sıyrılarak birer Kanadalıya dönüşmesi amaçlanmıştır. Bakıldığında Kanada’nın uyguladığı çokkültürlülük politikalarının yine klasik ulus modelin “biz” duygusunu sağlamadaki unsurlarıyla paralellik içeren bir yapıda olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Küreselleşmenin yerel milliyetçilikleri destekleyen yapısını Quebec milliyetçiliğinin yükselişinde de görmek mümkündür. Yoğun İngiliz nüfusu içerisinde kendi kimliklerinin erimemesi adına Quebeclilerin, klasik ulus modelin üzerinden “biz” duygusunu oluşturdıklarından bahsedilebilir. “Biz” duygusunu kendi içlerindeki ortaklıklara dayandırmaları nedeniyle Kanada toplumu ile bütünleşmedikleri ulaşılan sonuçlardan bir diğeridir. Bunların yanında Kanada’nın uyguladığı çokkültürlülük politikaları dahilinde Quebeclilerin “biz” duygusu unsurlarının üst Kanadalı kimliğine dahil edilmesiyle Quebeclilerin kendi kimliklerinin yanı sıra kendilerini aynı zamanda Kanada’ya ait, Kanada’nın bir parçası olarak görecekları öngörüsüne rağmen Quebeclilerin sadece kendi kimliklerini korumaya devam ettikleri; bu nedenle de ayrılıkçı fikirlerin önüne geçilmediği görülmektedir. Bu durumun belki de açık göstergesi 1995 yılında yapılan ve Quebec’in bağımsızlığının oylandığı referandumdur. Referandumda sadece 54.288 oy farkla Quebecliler bağımsızlığı reddetmişlerdir. Bu aynı zamanda Quebecliler arasında ayrılıkçı fikirlerin tehditkar bir şekilde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Kanada’nın uyguladığı çokkültürlülük politikalarının çoğulcu demokrasinin gelişimi açısından önemli bir adım olarak görmek mümkündür. Aynı zamanda eğitim müfredatının çokkültürlü politikalara göre düzenlenmesi yeni nesillere üst Kanadalı kimliğini benimsetirken Quebeclilerin kendi açısından kimliklerin yok olmasına neden olacağı şeklinde iki zıt şekilde yorumlanmasına neden olmaktadır.

Ulaşılan bir başka sonuç olarak da Kanada’daki merkezi hükümetlerin çokkültürlülüğün gerekliliklerini uygularken dahi aslında her zaman bir temkinlilik içinde olduğundan bahsedilebilir. Dikkat edilirse tarihsel analizlerde de göze çarptığı üzere, klasik ulus modeli ile çokkültürlülüğün biz unsurları arasında gidip gelmeler söz konusudur.

Kolektif biz duygusu bağlamında bu çekimserlik daima hissedilmektedir ve zamanla bir terkip oluşmuş durumdadır.

Tüm bu anlatılanlar ışığında günümüz toplumlarının hem klasik ulus modelinin hem de çokkültürlülük modelinin “biz” duygusu unsurlarını içeren bir yapıda olduğundan bahsedilebilir. Klasik ulus modelinin uzun süredir toplumları şekillendirmesi nedeniyle çokkültürlülük modeline göre daha sistematik ve alışılmış unsurlara dayandığını söylemek mümkündür. Ancak değişen dünya düzeninde klasik ulus modeli de yüz yıl öncesiyile aynı dinamiklere sahip değildir. Bunların başında yukarıda bahsedilen neo-liberal dalga gelmektedir ve neo-liberalizm artık yerini daha korumacı devlet politikalarına bırakmaya başlamış ve bu süreç kültürel ve kimlik bağlamında çokkültürlü politikaların tersine bir süreci tetiklemiştir. Örneğin geçtiğimiz yüzyılda, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin sıklıkla vurguladığı genişlemeci ve sınırlı milliyetçi demokratik değerler yerini daha korumacı bir anlayışa, yükselen milliyetçiliğe bırakmaktadır. Avrupa’da yaşanan göçmen krizleri bu durumun gözle görünür hale getirmiştir. Fransa, Avusturya, Hollanda, Yunanistan gibi ülkelerde göçmen karşıtı söyleme sahip partilerin yükselişi çokkültürlülüğün yeni sorunlarla yüzleşmek zorunda kalacağını göstermektedir. Kanada’da korumacı anlayışına paralel politikalar üretilmiştir. 1991 yılında Kanada’da Irk İlişkileri Vakfı kurularak ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılması için politikalar üretmesi amaçlanmıştır. Ancak yeterli fon desteği sağlamadığı için çalışmalarını sürdürememiştir. Benzer şekilde 1991 yılında Diller Enstitüsü etnik azınlıkların dil eğitimlerinin desteklenmesi, müfredat içeriğinin belirlenmesi ve öğretmen eğitimlerinin standartlaştırılması amacıyla kurulmasına rağmen 1992 bütçesinde kaynak bulunamadığı için kuruluşu ertelenmiş, 2012 yılındaki kararla ise kuruluşu yürürlükten kaldırılmıştır. Bu bakımdan yeni yüzyılda çokkültürlülüğün arkasında güçlü bir dalganın olduğunu söylemek zordur. Bunun doğrudan sonucu ise yerel milliyetçiliklerin yanı sıra yeniden yükselişe geçen ulusal milliyetçiliklerinde çokkültürlülüğün yarım kalmış bir proje olmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akıncı, A. (2012). Modern Ulus Devletlerin Doğuşu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61-70.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 131-150.
- Alptekin, D. (2011). Toplumsal Aidiyet ve Gençlik:Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Doktora Tezi*. Konya.
- Altınkök, S. (2016). Müzakereci Demokrasi ve Uygulama Yöntemi Olarak "Vatandaş Jürileri" Yaklaşımı. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 1-39.
- Anderson, B. (1998). Yurtseverlik ve Irkçılık. *Türkiye Günlüğü*, 68-75.
- Anderson, B. (2014). *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arıcan, M. K. (2011). Dini Çoğulculuk Paradigması Ve Eleştirisi (John Hick Eksenli Dini Çoğulculuğun Eleştirisi). *C.Ü. ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 21-38.
- Aristoteles. (2017). *Politika*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Arsal, S. M. (1972). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aydın, R. (2018). Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 229-256.
- Aytürk, I. (2006). Türk Dil Milliyetçiliğinde Batı Meselesi. *Doğu Batı*(38), 93-108.
- Balı, A. Ş. (2001). *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet, "Öteki" ile Barış İçinde Yaşamak*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Barber, B. R. (1995). *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauböck, R. (1999). Whay Stay Together? A Pluralist Approach to Secession and Federation. W. K. Norman içinde, *Citizenship in Diverse Societies* (s. 366-394). Oxford, NY: Oxford University Press.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimler Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1995). *Kolektik Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Billig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

- Bingöl, U. (2017). Postmodernizmde Çokseslilik ve Çokkültürlülük Yanılgısı. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 72-82.
- Bodur, H. E. (2004). Küresellesmenin Dini Alandaki Etkisi Ve Ulus-Devlet. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 9-26.
- Bostancı, M. N. (1998). Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik . *Türkiye Günlüğü*, 38-55.
- Bouchard, G. (1995). La nation au singulier et au pluriel. L'avenir de la culture nationale comme 'paradigme' de la société québécoise. *Cahiers de recherche sociologique*(25), 79-99. Mayıs 20, 2019 tarihinde http://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2016/03/KopenhagBelgesi_TUR-.pdf adresinden alındı
- Boztemur, R. (2006). Tarihsel Açıdan Millet ve Mlliyetçilik: Ulus-Devletin kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi. *Doğu Batı*(38), 161-180.
- Breton, R. (1988). From Ethnic To Civic Nationalism: English Canada and Quebec. *Ethnic and Racial Studies*, 1, 85-102.
- Brosseau, L., & Dewing, M. (2018). *Canadian Multiculturalism*. https://lop.parl.ca/sites/PublicWebsite/default/en_CA/ResearchPublications/200920E#a2-4-6 adresinden alınmıştır
- Canatan, K. (2009). Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 80-97.
- Canefe, N. (2007). *Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cardinal, L. (2004). The Limits Of Bilingualism In Canada. *Nationalism and Ethnic Politics*, 79-103.
- Carr, E. H. (2002). *Tarih Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chevrier, M. (1996). *Canadian Federalism And The Autonomy Of Québec : A Historical Viewpoint.* Ocak 20, 2020 tarihinde <http://collections.banq.qc.ca/ark:/52327/bs43060> adresinden alındı
- Cırık, İ. (2008). Çokkültürlü Eğitim ve Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27-40.
- Coulombe, P. A. (1999). Citizenship and Official Bilingualism In Canada. W. K. Norman içinde, *Citizenship in Diverse Societies* (s. 273-295). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Doytcheva, M. (2013). *Çokkültürlülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, M. Z. (2007). Modernden Post-Moderne Geçişte Kimlik Tartışmaları ve Çokkültürlülük. *Uluslararası İlişkiler*, 3-24.

- Durgun, S. (2011). *Memalik-i Şahaneden Vatan'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eraydın, Ö. (1998). Dilin Milliyetçilik Hareketlerindeki Rolü: Quebec Milliyetçilik Hareketi. F. Sönmezoğlu içinde, *Uluslar arası Politikada Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar* (s. 259–265.). İstanbul: Der Yayınları.
- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost Yayınları.
- Ersanlı, B. (2013). *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Forbes, H. D. (2019). *Multiculturalism In Canada*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gleason, P. (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih. F. Mollaer içinde, *Kimlik Politikaları* (s. 21-52). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Government of Canada. (2018, Ocak 19). Ocak 20, 2020 tarihinde <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/rights-official-languages.html> adresinden alındı
- Government Of Canada. (2019 , Haziran 18). Aralık 28, 2019 tarihinde <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/how-rights-protected/guide-canadian-charter-rights-freedoms.htm> adresinden alındı
- Government of Canada. (2019a, Temmuz 24). Şubat 2, 2020 tarihinde <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/campaigns/multiculturalism-day.html> adresinden alındı
- Guibernau, M. (2006). National Identity, Devolution And Secession In Canada, Britain and Spain. *Nations and Nationalism*, 51-76.
- Gutmann, A. (2014). Giriş. A. Gutmann içinde, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (s. 25-45). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (2005). *'Öteki' Olmak, 'Öteki'yle Yaşamak*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Haldun, İ.-i. (2004). *Mukaddime I Cilt*. (H. Kendir, Çev.) Ankara: Yeni Şafak Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Postmoderniliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hobsbawn, E. J. (2014). *Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hourani, A. (2012). *Arap Halkları Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Joppke, C. (1996). Multiculturalism and Immigration: A Comparison of the United States, Germany, and Great Britain . *Theory and Society*, 449-500.
- Jukier, R. & Woehrling, R. (2010). *Religion and the Secular State in Canada*. https://www.mcgill.ca/law/files/law/jukier_2015_religion_and_the_secular_state.pdf. adresinden alınmıştır
- Kalaycı, H. (2006). Batılı Demokrasilerde Ayrılmakçı Milliyetçilik:Quebec Örneği. *Doğu Batı*(39), 9-30.
- Kalaycı, H. (2007). *Kanada-Quebec Sorunu. Çokkültürcülük, Kendi Kaderini Tayin, Milliyetçilik ve Federalizm*. Doktora Tezi, Ankara.
- Kalaycı, H. (2010). Etnik Milliyetçilikten Sivil Milliyetçiliğe Geçişte Tarihin Rolü: Quebec Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 203 - 222.
- Karpat, K. (2001). *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Keyman, E. F. (2000). *Türkiye ve Radikal Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Koçak, M. (2010). Çokkültürlülük ve Dil Hakları. *Doktora Tezi*. İstanbul.
- Korkusuz, M. H. (2016). Kabile, Devlet, Küreselleşme Bağlamında Asabiye Kuramını Yeniden Okumak Mümkün Mü? *Şarkiyat*, 8(2), 668-693.
- Kymlicka, W. (2006). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kymlicka, W. (2012). Çokkültürlülük:Başarı, Başarısızlık ve Gelecek. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 297-332. (F. Öztürk, Çev.)
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lacoste, Y. (1998). *Coğrafya Savaşmak İçindir*. İstanbul: Özne Yayınları.
- Létourneau, J. (2011). The Debate on History Education in Quebec. P. Clark içinde, *New Possibilities for the Past: Shaping History Education in Canada* (s. 81-96). Vancouver: UBC Press.
- Martikainen, T. (2010). Din, Göçmenler, Entegrasyon. *M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 263-276.
- May, S. (2000). Uncommon Languages: The Challenges and Possibilities of Minority Language Rights. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 366-385.
- Melucci, A. (2014). Süreç Olarak Kolektif Kimlik. F. Mollaer içinde, *Kimlik Politikaları* (s. 79-104). Ankara : Doğu Batı Yayınları.

- Mendelsohn, M. (2002). Measuring National Identity and Patterns of Attachment: Quebec and Nationalist Mobilization. *Nationalism and Ethnic Politics*, 8(3), 72-94.
- Modood, T. (2014). *Çokkültürlülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mouffe, C. (1994). Radikal Demokrasi: Modern Mi? Postmodern Mi? M. Küçük içinde, *Modernite Versus Postmodernite* (s. 182-196). Ankara: Vadi Yayınları.
- Muhammed, O. N. (2003). Çokkültürcülük ve Din Eğitimi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 281-290.
- Nodia, G. (1998). Milletçilik ve Demokrasi. *Türkiye Günlüğü*, 102-117.
- Office of The Commissioner of Official Languages. (2018, Eylül 13). Ocak 22, 2020 tarihinde https://www.clo-ocol.gc.ca/en/language_rights/act adresinden alındı
- Okumuşlar, M. (2007). Çokkültürlü Toplumlarda "Din Hakkında Öğrenme" ve "Dinden Öğrenme" Modeli. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 251-264.
- Özensel, E. (2012). Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 55-70.
- Özensel, E., & Bağlı, M. (2013). *Çokkültürlü Vatandaşlık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özkan Çınar, S. (2017). Radikal Demokrasi Projesi ve Müzakereci Demokrasi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 231-252.
- Özkan, S. H. (2016). Çokkültürlü ve Çok İnançlı Toplumlarda Tarih Yazımı ve Tarih Eğitimi. *1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Hegemonya-Karşı Hegemonya*, (s. 535-541). Konya.
- Özkırımlı, U. (2013). *Milletçilik Kuramları*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Özsüer, E. (2015). Tarihin "Öteki" Yüzü: Türkiye ve Yunanistan Örneğinde Tarihi Yeniden Algılamak. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 165-201.
- Pamuk, A. (2014). *Kimlik ve Tarih: Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Parekh, B. (2014). Kimliğin Mantığı. F. Mollaer içinde, *Kimlik Politikaları* (s. 53-76). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Pierson, C. (2000). *Modern Devlet*. İstanbul: Çivi yazıları.
- Renan, E. (1946). *Ali Babahan*. 04 16, 2018 tarihinde https://alibabahan.weebly.com/uploads/1/4/0/4/14044326/millet_nedir_ernest_renan.pdf adresinden alındı

- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rockefeller, S. C. (2014). Yorum. A. Gutmann içinde, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (s. 105-116). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rudin, R. (2002). Bargaining From Strength: Historical Writing and Political Autonomy in Late Twentieth-Century Quebec. B. C. Huysseune içinde, *Secession, History and the Social Sciences* (s. 159-177). Brussels: VUB Brussels University Press.
- Safran, W. (2004). Introduction: The Political Aspects of Language. *Nationalism and Ethnic Politics*, 10(1), 1-14.
- Samsun, D. (2014). Teori ve Uygulama Örnekleri Işığında Siyasal Özerklik Kavramı. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya.
- Santamaria, Y. (1998). Ulus Devletler: Bir Modelin Tarihi. J. Leca içinde, *Uluslar ve Milliyetçilikler* (s. 20-30). İstanbul: Metis Yayınları.
- Saran, U. (2015, Ağustos 31). Kasım 25, 2018 tarihinde <https://www.yenisafak.com/hayat/kuresellesen-dunyada-sinir-guvenligi-2237817> adresinden alındı
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati: Modern Ulus Fikrine Dair*. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sen, A. (2010). *Kimlik ve Şiddet*. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Seymour, M. (2000). Quebec and Canada At The Crossroads: A Nation Within A Nation. *Nations and Nationalism*, 227-255.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik*. Ankara: Tarcan Matbaacılık.
- Smith, A. D. (2014). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Statistics Canada. (2016, Şubat 19). Kasım 10, 2019 tarihinde <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/91-003-x/2014001/section03/33-eng.htm> adresinden alındı
- Statistics Canada. (2018, Temmuz 23). Aralık 24, 2019 tarihinde https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/as-sa/98-314-x/98-314-x2011003_1-eng.cfm adresinden alındı
- Statistics Canada. (2019, 04 03). 10 11, 2019 tarihinde <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/as-sa/98-200-x/2016016/98-200-x2016016-eng.cfm> adresinden alındı

- Şahin, K. (2007). *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Şahin, K. (2012). Çok kültürlülük ve Kolektif Biz Duygusu. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 27-43
- Şıvgın, H. (2009). Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi. *Akademik Bakış Dergisi*, 2(4), 35-52.
- Taylor, C. (2006). *Modern Toplumsal Tahayyüller*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Taylor, C. (2014). Tanınma Politikası. A. Gutmann içinde, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (s. 46-93). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Teschke, B. (2017). *1648 Söylencesi: Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Tilly, C. (2016). *Avrupa'da Devrimler: 1492-1992*. (Ö. Arıkan, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ulusoy, D. Ç. (2015). Federal Toplumu Anlamak: Federal Sistemlerin Sosyolojik Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 595-636.
- Uygun, O. (2003). Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi. *Anayasa Yargısı*, 11-45.
- Vatandaş, C. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Kimlikler ve Çokkültürlülük*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Wallerstein, I. (2000). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Wenden, C. W. (1998). Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak. J. Leca içinde, *Uluslar ve Milliyetçilikler* (s. 39-48). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wolf, S. (2014). Yorum. A. Gutmann içinde, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* (s. 94-104). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yalçın, C. (2002). Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine Göç. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45-60.
- Yaylı, H. (2009). Fransız Devriminden Günümüze Ulus-Devlet. *Türk Yurdu*, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2307>.
- Yıldırım, A. (2013). Devlet, Sınır, Aşiret: Nusaybin Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, E. (2006). Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik. *Doğu Batı*(38), 181-199.

Yılmaz, E. A., & Akbulut, A. (2016). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Rolü Ulus Devletler Güçleniyor mu? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 71-88.

ÖZGEÇMİŞ

2012 yılında Uludağ Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olan Esra ÖZGÜR ilk olarak bankacılık sektöründe çalışmaya başladı. 2016 yılında ise Sosyal Güvenlik Kurumu'na memur olarak atandı. Evli ve bir çocuk annesidir.

